STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 03943

MASLIANSKI'S DROSHES FIR SHABOSIM UN YOMIM-TOYVIM

Zvi Hirsch Masliansky

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

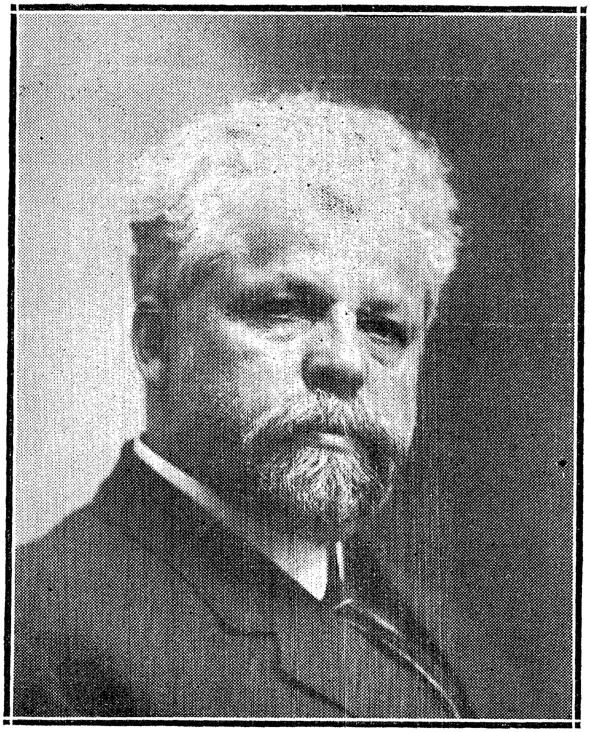

מאַסליאַנסקי׳ס
ד ר ש ו ת
פיר שבתים און ימים-טובים

צווייטע פערבעסערטע אויפלאַגע

ע ר ש ט ע ר ט ה י י ל

ניו יאָרק:
היברו פּאבלישינג קאמפּאני
52-50 עלדרידזש סטריט
1915

Copyright, 1908, by the Author.

YIDDISH SERMONS

FOR

Sabbaths and Holy Days

BY

H. MASLIANSKY.

Second Revised Edition.

VOLUME I.

New York
HEBREW PUBLISHING COMPANY
50-52 Eldridge Street
1915

געווידמעט צו מיין ליעבע פרוי

צבי הירש מאַסליאַנסקי

(פאָרוואָרט פון די הערויסגעבער).

ארויסגעבענדיג די דרשות פון רעוו. צ. ה. מאַסליאַנסקי, דענקען מיר פיר פאַסענד צו־צוגעבען זיין קורצע ביאָגראַפיע, און אַן איבערבליק איבער זיינע טהעטיגקייט און לייסטונגען פיר די אידישע רעדע־קונסט אין אַלגעמיין, און פיר די אידישע נאַציאָנאַלע בעוועגונג אין בעזונדערן.

געוועהנליך, דענקען מיר ניט צו געבען אַן אויספיהרליכע בעשרייבונג פון זיין לעבען און אַרבייט, אנטערצוציהען אַ סך־הכל אונטער זיין איינפלוס אויף די אידישע מאַסען און אינטעליגענץ, בעצייכענען מיט בעשטימטהייט זיין עהרען־פּלאַץ אין גאָלדענעם בוך פון דער אידישער נאַציאָנאַלער בעוועגונג, ווייל ר' צ. ה. מאַסליאַנסקי'ס טהעטיגקייט איז נאָך ווייט ניט געענדיגט, זיין טאַלאַנט איז נאָך אין מיטען בליהען, ככחו אז ככחו עתה, און מיר האָפען אַז ער וועט נאָך אַרויסווייזען נייע ווענדונגען און זייטען.

איבערהויפּט איז שווער אַרויסצוגעבען אַ לעצטען אורטהייל איבער אַ פּערזענליכקייט, וואָס לעבט און שטרעבט און אַרבייט נאָך אינאיינעם מיט'ן דור.

מיר לאָזען עס איבער פיר דעם צוקונפטיגען אידישען

היסטאריקער, וועלכער וועט געווים וויסען ווי צו זיין אונפאר־טייאיש. פארלויפיג וועלען מיר נור געבען די וויכטיגסטע פאק־טען און מאמענטען פון רבי מאסליאנסקי'ס לעבען און ארבייט, אום צו ערגענצען דעם ספר, וואס מיר גיבען ארויס.

ר' צבי הירש מאסליאנסקי איז געבארען געווארען אין סלוצק (מינסקער גובערניע), ג' סיון, תרט"ז. זיין פאטער, ר' חיים, איז געווען א איד א גדול אין תורה און א ירא־שמים, און איינער פון די בע"ב פון שטאדט.

זיין זוהן האט ער געגעבען די געוועהנליכע ערציהונג פון יענער צייט, און אונזער צוקינפטיגער רעדנער האט זיך, זיי־ענדיג נאך זעהר יונג, בעקאנט מיט'ן אמאליגען חדר, רבי און בעהעלפער, און זא ווייטער. אין חדר האט ער בעקומען א גרינדליכע קענטניס פון העבראאיש, אז זייענדיג נור זיבען יאהר אלט האט ער געוואוסט גאנץ תנ"ך אויסווייניג.

כאראקטעריסטיש פיר דעם צוקינפטיגען גרויסען רעדנער, איז דער פאלגענדער פאקט: איין מאל א שבת האט דער קליי־נער מאסליאנסקי פערלאדען אין זיין פאטער'ס הויף זיינע חדר־חברים, אראבגע'גנב'עט דעם ווייסען טישטוך פון שבת'דיגען טיש, און איינוויקלענדיג זיך אין איהם, ווי אין א טלית, האט ער געהאלטען א רעדע פיר זיינע חברים איבער דעם חורבן פון בית ראשון, ווי עס איז געשילדערט אין מלכים. די רעדע זיינע איז געווען אזוי איינדרוקספאל, דאס פיעלע פון די קליינע צו־הערער האבען זיך צוואויינט. פערשטעהט זיך, אז זיין פאטער, וועלכער האט ניט געקענט פערשטעהן, אז דאס הויבט זיך אן צו ענטוויקלען א רעדנער־טאלאנט, האט איהם ניט געשאנעוועט פיר'ן אבדעקען דעם שבת'דיגען טיש.

אזוי האט זיך דער קליינער מ. ערצויגען אין חדר, און

אויסער דקדוק און תנ"ך האט ער אנגעהויבען צו לערנען תלמוד. זייענדיג נור 12 יאהר אלט, איז ער אנגעקומען אין דער ישיבה פון מיר, וואו נור ערוואקסענע בחורים און פרושים, פאטערס פון קינדער, האבען דאן געלערנט. זייענדיג 14 יאהר אלט איז אבגעשטארבען זיין פאטער ר' חיים ז"ל, אין דער צייט וואס מ. איז געווען אין פאריז און געלערנט ביים דארטיגען, דעם שפעטערען יאנישקער רב, ר' יחיאל מיכל וואלפסאהן (מחבר פון „שפת הים"). נאך צוויי יאהר האט ער געלערנט תלמוד און פוסקים, און נאכהער, פערהייראטהענדיג זיך יונג, האט ער אריבערגעצויגען קיין פינסק, און זיך בעשעפטיגט מיט העברעאישען אונטעררים, פריוואט און אין תלמוד־תורה'ס, ביי א יאהר פיערצעהן. אונטער דיזער צייט האט ר' צ. ה. מאסליאנסקי ניט אויפגעהערט צו שטודירען די אלטע און נייע העברעאישע ליטעראטור, געווען א גרויסער ליעבהאבער פון העברעאישע צייטונגען און זשורנאלען, מיט איינעם ווארט, ער איז געווארען א טיפישער משכיל פון יענער צייט, אבער ניט ער און ניט זיינע פריינדע האבען געהאט די קלענסטע אהנונג פון דעם גרויסען רעדנער־טאלאנט וואס איז געלעגען פערשלאפען אין איהם.

צו יענער צייט, אין דעם יאהר תרמ"א, האבען אויסגעבראכען די פאגראמען אין רוסלאנד, און געבראכט מיט זיך א גאנצע רעוואלוציאן אין אידישען לעבען, אן איבערקעהרעניש אין אידישען דענקען און פיהלען.

א נאציאנאליסטישער שטראם האט זיך א טראג געטהאן איבערן רוסישען יודענטהום, שלעפענדיג מיט זיך די פריהערע אסימילאטארישע שרייבער און כלל־טהוער, ווי אויך די געבילדעטע יוגענד, און די פאלקס־מאסען. די אידעע פון חבת ציון

האט אנגעהויבען ארויסשפראצען און פארמירען זיך. און דיזע גרויסע אומענדערונג אין אידישען לעבען האט געהאט א געוואלדיגען איינפלוס אויף דעם דאמאלס 25 יאהר אלטען מאסליאנסקי. די גרויסע קאטאסטראפע האט צוטרייסעלט זיין גאנצען וועזען, אויפגעוועקט זיינע פערשלאפענע טאלאנטען און פעהינקייט, און ער האט זיך דערשפיערט אלס א בעגייסטערטער און פייער־פאללער נאציאנאלער רעדנער, אדער בעסער געזאגט, וועקער און אגיטאטאר. ער האט זיך א ווארף געטהאן מיט זיין גאנצען יוגענד־פייער אין דער נאציאנאלער בעוועגונג, און איז גאנץ קורץ נאכדעם געווארען איינער פון איהרע וויכטינסטע טאן־געבער און פיהרער. די ערשטע צייט איז דאס רעדען נאך אלץ געוועזן ביי איהם א ביי־זאכע. אבגעבענדיג זיך מיט לעהרעריי אלס זיין פאך, פלעגט ער שבת און יו"ט רעדען אין געפאקטע שוהלען און בתי־מדרשים איבער זיין אלל־בעליעבטע טהעמא: די אידישע נאציאנאלע בעוועגונג, און איהר מאטעריעלע פערקערפערונג: „חבת ציון". מערקווירדיג איז עס, דאס גלייך אין דיזע זיינע אמאטארישע רעדען, גלייך נאך זיין ערשטען אויפטריט אויף דער אידישער פאלקס־ביהנע, האט אונזער מאסליאנסקי שוין בעוויזען זיינע אלע פעהיגקייטען און טאלאנט אלס א מאדערנער אראטאר. ער האט, ווי עס שיינט, קיין „חבלי־לידה" ניט געהאט, קיין מאטערנישען אויסצוגעפינען דעם ריכטיגען וועג, ארט און ווייזע ווי אויסצודריקען זיינע אידעען, און ענטוויקלען זיין טאלאנט. זיין אראטארישער טאלאנט איז עפעס ווי פלוצלונג ארויסגעשפרונגען און פארטיג געווארען צו אלעמענס ערשטוינען.

און גלייך אנהויבענדיג צו רעדען, האט מען שוין געזעהן אין איהם דעם וואונדערבארען אידיש־נאציאנאלען אראטאר,

דער ערשטער אין זיין פאך, מיט אן אייגענע אויסגעארבייטע זשעסטיקולאציאן און מימיק, מיט א ריינעם רייכען אידיש, מיט א געוואלדיגען פייער און געפיהל און איבערצייגונג, און מיט א פאנטאזיע און פארשטעלונגס־קראפט, מיט וועלכע פיעלע פון די וועלט־בעריהמטע רעדנער וואלטען זיך ניט שעהמען. זיין מאגישע קראפט צו מאהלען איןווארט בילדער, וועלכע זאלען זיך ווי לעבעדיגע פארשטעלען פיר צוהערער און ערשי־טערען זייער נשמה מיט שרעק און צער, אדער אויפהויבען איהר צום העכסטען שטאפעל פון עקסטאז און נאציאנאל־שטאלץ, זיין וואונדערבארע פעהיגקייט אויסצוטייטשען די ביבלישע פיגורען און אלעגאריען אין אונזער מאדערנער שפראך, צו־צופאסען זיי צו די יעצטיגע אידישע אומשטענדען, שטרעבונ־גען און פאסירונגען, אום צו ווייזען אז: מעשי אבות ירשו בנים, — זיינען שוין דאן, אין אנפאנג פון זיין קאריערע, גע־ווען פול ענטוויקעלט און רייף.

דעריבער איז קיין וואונדער ניט וואס נאך זייענדיג אין פינסק האט ער געהאט אזא געוואלדיגען איינפלוס אויף די מאסען און שטודירענדער יוגענד, און האט נאך דארט זייענדיג פיעל געטהאן פיר חבת ציון און פיר דעם רעיון הלאומי. און ניט נאר די יוגענד, אפילו די ארטאדאקסישע רבנים און גאונים, ר' אליעזר משה הורוויץ זצ"ל פון פינסק און ר' דוד פריעדמאן נ"י פון קארלין, האבען מיט איהם געהאלטען שטאל און אייזען, אויפגעמונטערט צום רעדען, און פערטהיידיגט פון די אנגריפע פון די חסידים.

אין תרמ"ז האט ר' צ. ה. מאסליאנסקי אריבערגעצויגען מיט זיין פאמיליע אין יעקאטערינאסלאוו, זיך ווייטער בעשעפ־טיגט מיט לעהרעריי, און אין די פרייע צייט מיט רעדנער־

פראפאגאנדא פיר די נאציאנאלע אידעע. דארטען האט ער זיך בעקאנט מיט די חובבי ציון, ווי ה"ה מיידאנסקי, א. מ. אוסיש־קין, וויטאלי לעוואנדא און ר' ש. סטאנאסלאווסקי און גע־גרינדעט א פעראיין „בני־ציון", און געטהאן אלעם מעגליכעם פיר די פערקערפערונג פון זיין אידעאל. אין תרנ"א איז ר' צ. ה. מ. אריבערגעפאהרען קיין אדעסא, בעקאנט זיך מיט די פיהרער פון חבת ציון, ווי דר. פינסקער, מ"ל ליליענבלום, אחד־העם, וועלכע האבען אין איהם דערזעהען דעם גרויסען טאלאנט, און איהם געראטהען צו ווערען א פראפעסיאנעלער רייזענדער רעדנער.

ר' צ. ה. מאסליאנסקי האט זיי געפאלגט און אונטערגע־נומען איבער זיד־רוסלאנד א רעדנער־טור, וועלכער איז געווען א אמת'ער טריאומף־צוג פיר איהם און פיר די אידישע נאציא־נאלע אידעע. וואו ער פלעגט רעדען פלעגט זיין געפאקט. די געבילדעטע יוגענד פלעגט איהם נאכלויפען און פערגעטערען, און די אנגעזעהענסטע בעלי־בתים פלעגען זיך בעשעפטיגען מיט'ן איינגעהמען פון איינטריטס־געלד, מיט'ן אויסגעפינען פיר איהם שוהלען און זאאלען וואו צו רעדען. אין פיעלע ערטער פלעגט מען איינארדנען פיר איהם אבשיעדס־באנקעטען, וועלכע פלעגען זיך אויסצייכענען מיט זייער פראפאגאנדיסטישען כא־ראקטער פיר חבת־ציון. אונטערדעסען האבען זיך אונטער זיין איינפלוס פערשטארקט פיעלע אלטע חובבי־ציון־פעראיינען, און פיעלע נייע — זיך געגרינדעט. און מעהר נאך ווי די פעראיי־נען — פיעלע אסימילאטארישע כלל־טהוער, יונגע־לייט און סטודענטען אין זיד־רוסלאנד זיינען היינגעריסען געווארען דורך זיין פייערדיגע רעדנערס־קראפט אין נאציאנאלען שטראם, און

געווארען ווארעמע אידען, און זיינען די פאטערס פון פיעלע יעצטיגע ציוניסטען.

עס איז ווערטה צו בעמערקען, אז אונזער רעדנער האט געהאט פיעלע שטערונגען פון דער פאליציי און אסימילאטארען, ס'האט אויך ניט געפעהלט דראהונגען פון ארעסט און מאנכעס־מאל ארעסטען, וועלכע האבען איהם וועניג געשראקען. פון זיד־רוסלאנד איז מאסליאנסקי אבגעפאהרען נאך ליטא און זאמוט, און א טהייל פון קורלאנד (אין זומער תרנ"ג) און פוילען, און האט איבעראל ארויסגערופען די זעלבע בעוואונדערונג און סימ־פאטיע, און האט אויך דארטען פיעלעס אויפגעטהאן פיר'ן יו־דענטהום אין אלגעמיינעם און חבת־ציון בפרט. דארט האט ער זיך בעקענט מיט די ארטיגע חובבי־ציון, בעפריינדעט זיך מיט ר' יצחק אלחנן ז"ל פון קאוונא און ר' שמואל מאהליווער ז"ל פון ביאליסטאק, וועלכער האט זיך מיט איהם קארעספאנדירט נאך אין אמעריקא.

זעהר פיעל איז איהם אויסגעקומען צו ליידען פון דער פאליציי אין פערשיעדענע שטערט, אם ענדע האט מען איהם אין שאוועל ארעסטירט און ארויסגעלאזען מיט דעם תנאי, אז ער זאל מעהר אין רוסלאנד ניט רעדען. זעהענדיג אז ער האט אזוי פיעל שטערונגען, האט ר' צ. ה. מאסליאנסקי בעשלאסען צו פערלאזען רוסלאנד, צום בעדויערען פון אלע דארטיגע חובבי ציון און נאציאנאליסטען. אין אנהויב פון יאהר תרנ"ה האט מאסליאנסקי פערלאזען רוסלאנד, האט זיך אבגעשטעלט אין מע־מעל און אין קעניגסבערג און גערעדט, און אויך דארט געוואו־נען די אנערקענונג און בעוואונדערונג פון די צוהערער.

אין קעניגסבערג זיינען פיעלע פון די אידישע און דייטשע פראפעסארען איהם געקומען הערען. די דייטשע אידען האבען

אין איהם דערזעהען דעם נייעם רוסישען אידען, פול מיט נא־ציאנאל־שטאלץ און בעגייסטערונג. פון דייטשלאנד איז מאס־ליאנסקי אבגעפאהרען קיין לאנדאן, וואו ער האט פערבראכט אייניגע צייט, און גערעדט אין די אריסטאקראטישע שוהלען מיט דעם זעלבען טאלאנט און פייער. זיינע רעדען האבען גע־מאכט א גרויסען רושם אזוי, אז דר. אדלער איז איהם אויך גע־קומען הערען.

אננעהמענדיג איינלאדונגען פון מאנשעסטער, ליווערפול, ליעדז און אנטווערפען (בעלגיען), פארברענגענדיג אייניגע מא־נאטען אין דיזע שטעדט, איז ער אפגעפאהרען נאך פאריז, וואו ער איז אויפגענומען געווארען מיט כבוד פון די דארטיגע גדולים מיט רבי צדוק כהן אן דער שפיצע, און נאכהער איז ער אבגעפאהרען נאך אמעריקא, וואו ער איז שוין א יאהר נייִנ־צעהן. די ערשטע פיער יאהר איז ער ארומגעפאהרען איבער פיעלע פון די נארדליכע און וועסטליכע שטאאטען און גערעדט מיט דעם זעלבען ערפאלג ווי אין רוסלאנד; פאר די לעצטע פופצעהן יאהר האט ער זיך בעזעצט אויף שטענדיג אין ניו־יארק און איז אנגעשטעלט צום רעדען יעדען פרייטאג אבענד אין עדיוקיישאנאל אלליאנס.

א קורצען בעגריף איבער זיין איינפלוס אין אמעריקא קען אונז געבען דער פאלגענדער אויסצוג פון דעם „אמעריקאנער“, אקטאבער 4, 1907:

„דער גרויסער האלל פון עדיוקיישאנאל אלליאנס, אויף די איסט־סייד פון ניו־יארק, איז פול געפאקט יעדען פרייטאג אבענד, ווען דער בעריהמטער רעדנער רעוו. צבי הירש מאס־ליאנסקי האלט דארטען זיינע וועכענטליכע פארטרעגע. הונדער־טע בלייבען יעדעס מאל פון דרויסען, און א פיעל גרעסערע

צאהל קומען ניט — ווייל זיי ווייסען אז עס וועט זיין זעהר שווער אריינצוקומען. עס איז דאס זעלבע אויך ווען מר. מאס־ליאנסקי האלט א רעדע אין אן אנדער האל, אין אן אנדער טייל פון ניו־יארק, אדער אין אן אנדער שטאדט. עס געפינען זיך אימער פיעלע הונדערטע, און אפט פיעלע טויזענדע, וואס ווי־לען הערען וואס ער האט צו זאגען".

ניט קוקענדיג וואס ר' צ. ה. מאסליאנסקי רעדט שוין איבער דרייסיג יאהר, בעזיצט נאך זיין טאלאנט די זעלבע פרישקייט און צויבער ווי אמאל. ער איז נאך דער זעלבער אונערמיעדלי־כער נאציאנאלער קעמפפער, און פערטהיידיגער פון אלעס וואס איז שעהן, גוט און ערהאבען אין יודענטהום. ער האט פיעל מיה און געזונד אוועקגעלעגט אויף דער אמעריקאנער ציונים־טישער בעוועגונג אונענטגעלטליך. אין רוסלאנד איז מר. מאס־ליאנסקי געווען דער ערשטער אראטאר פון חבת־ציון און נא־ציאנאלען יודענטהום. אין אמעריקא האט ער אויסער דעם, אויפגעטהאן, און טהוט נאך אויף פיעלעס פיר נאך א זייט פון אידישען לעבען — און דאס איז דאס געמיינדע לעבען, דען עס איז ניטא קיין וויכטיגע אירגענד וועלכע אידישע אינסטיטוציאן אין ניו־יארק און אנדערע גרויסע שטעדט, פיר וועלכע מר. מאס־ליאנסקי זאל ניט האבען גערעדט, און פערשאפט דורך דעם געלד, צו פערזיכערען זייער עקזיסטענץ. מיר זייגען צום ענדע. מיר ווינשען אונזער רעדנער געזונד אויף נאך פיעלע, פיעלע יאהרען, מיר זאגען: יהי רצון, דאס ער זאל דערלעבען צום טיעפען, גרויען עלטער, מיט דעם זעלבען פרישען, יוגענדפאל־לען טאלאנט!

בראשית

בן עזאי אומר זה ספר תולדות אדם הוא
כלל גדול בתורה (רבה).

אַלעס, אַלעס האָבען זיי צוגענומען ביי אונז. אונזער לאַנד חרוב געמאַכט, אונזער בית־המקדש פֿער־ברענט, אונזערע עלטערען פֿערטריעבען, אונזער נאַ־ציאָנאַלען שטאָלץ צובראָכען,— אָבער איין זאַך, וואָס איז ביי אונז טייערער פֿון אַלעס, איז ביי אונז גע־בליעבען, און קיין קראַפֿט אין דער וועלט איז ניט שטאַרק גענוג אונז פֿענאַנדערצושיידען, ווייל זי איז מיט אונז אימער. זי לאָזט אונז ניט אָב אויף איין ווײַלע, זי איז אונזער נשמה, אונזער לעבען, אונזער טרויסט אין אַלע צייטען און אין אַלע ערטער, ווען און וואו מיר זיינען,—דאָס איז אונזער הייליגע און עוויגע תורה, די נאַציאָנאַלע אידישע נשמה, וועלכע לעבט אין אונז און בעלעבט אונז שוין מעהר פֿון דריי טויזענד יאָהר. מיר זיינען איינגעוואַקסען איינער אין צווייטען, מיר זיינען איינס, ווי דער תלמוד דריקט זיך שוין אויס „אוריתא וישראל חד הוא".

שוין באלד צוויי טויזענד יאָהר זייט אונזערער א יונגער מאַן פון דעם קליין שטעדטיל נצרת, אַן אַנ־היינגער פון דער פאַנטאַסטישער און מיסטישער סעקטע „אסייער" (איסיים), איז אויפגעשטאַנען און האָט פראָקלאַמירט אַ נייע תורה פול מיט אונפערשטענד־ליכעס, מיסטיציזם, איינגעהילט אין אַ טעאָריע פון „מלכות השמים" — אַ הימלישעס קעניגרייך, און אַנ־שטאָט דעם איין־און־איינציגען אלוקי ישראל האָט ער בעשאַפען מיט זיין קראַנקער פאַנטאַזיע אַ גאַנצע ביז־נעס פירמא אין דער גאָטהייט: „גאָט, זוהן עט קאָמ־פאַני". און פון א י י נ ס איז ביי איהם געוואָרען ד ר י י, און אַז דריי איז גאַר איינס.

דורך דעם זאָגענאַנטען גאָט־מענש אָדער מענש־גאָט, וועלכער האָט, כלומר'שט, געפּרעדיגט ליעבע און בארמהערציגקייט, האָבען זיינע מאמינים אונזער בלוט פערגאָסען ווי וואַסער, יאָהר־איין יאָהר־אויס, גאַר אָהן אַן אויפהער עד היום הזה.

פערפלוכט זאָל בלייבען דער אָנדענקען פון די רוימער צוזאַמען מיט'ן שטיק האָלץ, וואָס האָט זיך צושפּרייט אין דער לייגג און אין דער ברייט, דערפאַר וואָס זיי האָבען דעם קריינקליכען פאַנטאַזיאָר, דעם יונגען היציגען יוסי, אויף דעם שטיק האָלץ געקריי־ציגט און זיין לעבען צוגענומען, ווען ער איז נאָך גע־ווען אַזוי יונג. ווען זיי וואָלטען דעם האַלב־משוגע'נעם

יונגען מאַן געלאָזען אויסלעבען זיינע נאַטירליכע יאָה־רען, וואָלטען זיי קיין יונגען גאָט געהאַט, און מ י ר קיינע אַלטע צרות.

מיט גרויס חוצפה און פערגלאָצטע אויגען האַל־טען זיי אונזער תנ״ך אין האַנד אויף דער בימה אין די טעמפּלען פון דעם סמל הקנאה, מרים׳ס זוהן, און ער־קלעהרען פון אונזער תנ״ך אונזין און פאַלשקייט. זיי פערדרעהען די ווערטער פון דעם אַלמעכטיגען און זיינע נביאים, און פערדעקען מיט די ברייטע אַרבעל פון זייערע שוואַרצע פּריסטער־מאַנטלען דעם „לא יהיה לך אלהים אחרים״. זיי רעדען פון ישראל׳ס גרויסקייט, פון זיינע געטליכע אבות, נביאים און העל־דען; זיי בעמערקען אָבער דערביי, אַז יענער ישראל איז שוין לאַנג אויף דער וועלט ניטאָ, אַז זיין איינצי־גער יורש איז זייער קירכע, און די אמת׳ע בני־ישראל זיינען די אָנהענגער פון יאָסעל דעם סטאָליאַר׳ס שטיף־זוהן; דער יעצטיגער ישראל, זאָגען זיי, איז אַ פאַלשער, ער שלעפּט זיך אַרום צווישען די אומות־העולם מיט גאָט׳ס קללה אויף זיינע שולטערען, פיר דעם חטא וואָס ער האָט ניט אַנערקענט „גאָט׳ס זוהן״ פיר אַ שותף אין מעשה־בראשית. און די פעלקער זיי־נען גוטע תלמידים, זיי פיהרען אויס די טהעאָריע פון זייערע גייסטליכע זעהר פּראַקטיש. זיי געהען אַרויס פון קירכע בעגייסטערט, און אין גאָט׳ס נאָמען, אין נאָמען פון דער רעליגיאָן פון ליעבע, בעפאַלען זיי די

קינדער פון דעם אלטען ישראל. און מיט דער ברוטא־ליטעט פון ווילדע בעסטיעס, בלוט־דורשטיגע חיות, בעפאלען זיי און רויבען, שלאגען, שענדען און טויטען אלט און יונג, מענער און פרויען, באלד צוויי טויזענד יאהר גאר אהן אן אויפהער, פראנק און פריי, אפען פאר דער גאנצער וועלט — און אלעס אין נאמען פון „גאט, זוהן עט קאמפאני".

און וואס טהוט „ישראל סבא" אין דער גאנצער פינסטערער בלוטיגער צייט? דער „עם קשה עורף" שטעהט פעסט אויף דער וועלט־ביהנע ווי א פעלז און גיט זיך ניט אונטער אין דעם פערצווייפעלטען קאמפף. ער שטעהט און לעבט, און ער איז א לעבע־דיגער פראטעסט געגען די שקרים, וואס זיין מעכטי־גער שונא פערשפרייט אויף אלע פיער עקען וועלט. ער שטעהט מיט זיין דורכגעשאסענעם און צולעכערטען קערפער איינגעהילט אין זיין אייביגער תורה, וועלכע ער האט צוטהיילט אויף פופציג טהיילען פיר די פופ־ציג וואכען אין יאהר, און קוויקט זיך מיט יעדען טהייל דריי מאל א וואך. ער בעלעבט זיין נשמה, ער ערהויבט זיין גייסט און בעקומט מוטה און ענערגיע צו קעמפפען ווייטער און צו פראטעסטירען געגען אונרעכט און ניעדערטרעכטיגקייט, וואס עקזיסטירט אויף דער קריסטליכער וועלט ביז די ווארהייט וועט זיעגען.

יאָהר־איין, יאָהר־אויס ענדיגט ער זיין תורה „לעיני כל ישראל". ער זעגענט זיך מיט זיין הייליגען אונשטערבליכען אלטען־יונגען געזעצגעבער בן־עמרם. ער זינגט מיט התפעלות משה'ס געזעגענס־ליעד „שירת האזינו"; ער ווידערהאָלט די ברכה, וואָס זיין גרעסטער פּראָפעט און זיין בעפרייער האָט איהם געבענשט פאַר זיין טויט, און שרייט אויס מיט שטורם „חזק, חזק ונתחזק", און ער וואַרט ניט איין מינוט און ער איז שוין גולל צוריק זיין הייליגע תורה פון אָנפאַנג, און פּראָקלאַמירט ווידער פאַר דער גאַנצער וועלט מעשה־בראשית פון זיין איינציגען גאָט, פון דעם אַרכיטעקט פון אַלע וועלטען.

ישראל סבא, דער פערבלוטיגטער העלד, דער פיער־טויזענד־יעהריגער מאַרטירער איז טאָלעראַנט; דער „חתן־תורה" ווערט אויך „חתן־בראשית" וויעדער. ער פּראָקלאַמירט אָפען מיט דעם אויסדרוק „זה ספר תולדות אדם", אַז די תורה איז ניט אַ מאָנאָפּאָל נור פיר איהם, זי איז פריי פיר דער גאַנצער מענשהייט. און דער גרויסער תנא בן־עזאי האָט געזאָגט: „זה ספר תולדות אדם הוא כלל גדול בתורה" דאָס הייסט: די אידעע, אַז די תורה איז אַן אַלגעמיינער בוך פיר דער גאַנצער מענשהייט — איז אַ גרויסער פּרינציפּ אין אונזער תורה.

אַ, פיעל טאָלעראַנץ און מענשען־ליעבע איז אין בן־עזאי'ס עטליכע ווערטער!

* * *

ווי היילינ און ערהאַבען איז דער מנהג ביי אונ־זערע אָרטאָדאָקסישע אידען, אז אין דיעזען שבת, פרשת בראשית, פאַנגען זיי אָן צו זאָגען דעם היילי־גען און מערקווירדיגען שיר „ברכי נפשי", אויף וועל־כען אַלעקסאַנדער פאָן הומבאָלדט האָט געזאָגט, אז „ברכי נפשי" איז דער העכסטער און טיעפסטער שיר פון אַלע שירים, וואָס די וועלט־פּאָעזיע האָט פּראָ־דוצירט. „אין דיעזען הייליגען ליעד — זאָגט הומ־באָלדט — ליעגט די קאָסמאָלאָגיע מיט איהר גאַנצען פּראַכט און גלאַנץ".

אין די ווינטער שבתים, אין דער צייט ווען די נאַטור ווערט אַנשלאָפען און פער'חלש'ט; דער הימעל איז בעדעקט מיט אַ בלייענעם שלייער; די ערד איז איינגעהילט אין ווייסע תכריכים; אַלע פייגעלאַך, די פרעהליכע זומער־קינדער, זיינען פערשוואונדען, און זייערע זיסע מעלאָדיען זיינען פערשטומט, ווען די גאַנצע נאַטור איז אַ סימבאָל פון דעם אַלטען ישראל, וואָס לעבט שוין ביינאַהע צוויי טויזענד יאָהר אַ ווינ־טערדיגען לעבען, אין דיעזער פינסטערער אונמוטהי־גער צייט מוטהיגט זיך ישראל סבא צו האַלטען פעסט

זיין האָפנונג. ער נעהמט ארוים זיין בעסטען בריליאַנט פון זיין ליטעראַרישען אוצר — דעם קאָסמאָלאָגישען שיר „ברכי נפשי", ער לעזט איהם מיט חשק, ער פאַנ־טאַזירט אין פריהלינגס־געדאַנקען, ביז די זעעלע גיסט זיך צוזאַמען מיט דעם שעהנעם, ערהאַבענעם פריה־לינגס־לעבען. דער איד ווערט ערמוטהיגט, זיין האָפ־נונג ווערט געשטאַרקט, און ער זאָגט צו זיך זעלבסט: „ניט אייביג געוועלטיגט דער קאַלטער ווינטער, עס וועט אויך קומען דער פרעהליכער זומער, די נאַטור וועט ווידער אָבלעבען, די הימלען וועלען ריין ווער־רען — זיי וועלען בעקומען זייער העל־בלויען קאָליר, די מוטער־ערד וועט ווידער זיך איינהילען אין איהר גרינעם מאַנטעל, די טעג וועלען גרעסער ווערען, די גרויסע, פינסטערע נעכט וועלען פערשווינדען, די פייי־געלאַך וועלען ווידער אָבגעבען זייער הימלישען קאָנ־צערט; אָ, איך האָף אויף דעם הערליכען פריהלינג, איך וועל ווידער אָבלעבען, און די אַלט־נייע נאַציאָן וועט זיך אומקעהרען צו דער אַלט־ניי לאַנד און דאָרט וועט זי ווידער פיהרען איהר נאַטירליכען און נאָר־מאַלען לעבען, אַלס א פאָלק אויף זיין אייגענער לאַנד". — אָמן.

נ ח

כי מי נח זאת לי, אשר נשבעתי מעבר מי נח עוד על הארץ, כן נשבעתי מקצף עליך ומגער בך; כי ההרים ימושו והגבעות תמוטינה וחסדי מאתך לא ימוש, וברית שלומי לא תמוט, אמר מרחמך ד׳.

(ישעיה נ״ד ט׳).

„מיט דיר, ישראל, איז די זעלבע געשיכטע ווי מיט דעם מבול אין נח׳ס צייטען. אזוי ווי איך האָב געשוואָרען איך זאָל שוין מעהר קיין מבול ניט ברייני־גען אויף דער ערד, אזוי האָב איך אויך געשוואָרען דיין עקזיסטענץ צו ערהאַלטען. די בערג וועלען פער־ניכטעט ווערען, די הימלען וועלען געשטירצט ווערען, אָבער מיין חסד פון דיר וועט ניט אָבטרעטען, און מיין פריעדען וועט אימער זיין מיט דיר״ — אזוי האָט גע־זאָגט דיין ערבאַרמיגער גאָט.

דיזע הייליגע ווערטער זיינען אויסגעשפּראָכען געוואָרען אין גאָט׳ס נאָמען מיט צוויי טויזענד זעקס הונדערט יאָהר צוריק דורך דעם גייסטרייכען און גרעסטען פון די פּראָפעטען „בן־אמוץ״ — און זיי לעבען נאָך היינט אויך!

דער פּאַראַלעל פון דער אידישער געשיכטע מיט דעם מבול אין נח׳ס צייטען איז ריכטיג און הייליג עד היום. מיר האָבען דעם זעלבען שיקזאַל ווי נח אין זיין צייט. פּונקט ווי ער איז געשוואומען אין די ברויזענדע וועללען פון׳ם שרעקליכען מבול וואַסער, אַזוי שווימען מיר אויך אין די וועללען פון׳ם מבול פון אונזערע טרעהרען און בלוט. שוין באַלד צוויי טויזענד יאָהר, אז אונזערע טרעהרען און בלוט פליצען אָהן אָן אויפ־הער אין אַלע איראָפּעאישע לענדער; און פּונקט ווי נח איז געראַטעט געוואָרען אין זיין שווימענדען קאַס־טען, ניט האָבענדיג קיין באָדען אונטער זיינע פיס, אַזוי אויך מיר שווימענדע און הענגענדע אין דער לופטען אָהן אַ לאַנד, ווערען געראַטעט אין אונזער גייסטיגען רעטונגס־שיף, וועלכער איז געבויט ניט פון „עצי גופר”, נור פון גייסטיגע מאַטעריאַלען, ווי רעליגיאָן, טראַדיציאָן און נאַציאָנאַלע שטאָלץ!

שוין באַלד אַכציג דורות אַז אונזערע פיס האָבען ניט אונטער זיך קיין פעסטען באָדען; אונזערע לע־בענס־הימלען זיינען בעצויגען מיט שווערע, פינסטערע וואָלקענס פול מיט יודענ־האַס, אָדער ווי מיר רופען עס היינט מיט׳ן מאָדערנעם נאָמען „אַנטיסעמיטיז־מוס”. טרויעריג איז דאָס בילד: די וואָלקענס ווערען וואָס ווייטער אַלץ שוואַרצער, די ווינטען שטורמען, פייפען און קרעכצען יאָמערליך, די וועללען פון דעם מבול בלוט און טרעהרען, וואָס מיר האָבען פערגאָסען

אין אַלע צייטען און אין אַלע לענדער, ערהייבען זיך ביז צום הימעל. דער שרעקליכער שטורם צוברעכט איבעראַל אונזערע לעבענס-בוימער, און כוואַליעס פון צאָרן, שאַנדע, האַס און פיינדשאַפט ברויזען איבער אונזערע קעפּ. דונערען, בליצען, פּעך און שוועבעל, גזירות, גרושים און פּאָגראָמען צושמעטערען אונז איבערן גאַנצען ערד-באַל, און דאָך, ווי נח אין זיין „עצי-גופר”-קאַסטען, אַזוי ישראל סבא אין זיין גייס-טיגען רעטונגס-שיף שווימט און ווערט געדעטעט. ער שווימט איבער די ברויזענדע וועללען, אין דעם מבול פון זיין אייגען בלוט, און לעבט און עקזיסטירט אין זיין בלוט, ווי איינער פון זיינע גרויסע פּראָפעטען האָט איהם אמאָל געזאָגט: „בדמיך חיי! בדמיך חיי!”...

* * *

„ויגברו המים, וישאו את התבה ותרם מעל הארץ, והמים גברו מאד מאד על הארץ”.

„און די וואַסערען האָבען זיך געשטאַרקט, און זיי האָבען אויפגעהויבען דעם קאַסטען. און דער קאַסטען זעלבסט האָט זיך אויפגעהויבען פון דער ערד”.

עס איז אונמעגליך מיט אַ מענשליכע שפּראַך פאַרצושטעלען די לאַגע דאַמאַלס פון נח'ן מיט זיין

פאַמיליע אין דעם מאָמענט, ווען דער קאַסטען האָט זיך אויפגעהויבען פון דער מוטער־ערד. שרעקליך איז געווען דאָס בילד, האַרצרייסענד איז געווען דער מאָמענט. ווען זיי האָבען זיך געזעהען אָבגעריסען פון דער ליעבער מוטער ערד מיט איהר גאַנצען פראַכט און נאַטור רייכטהום. אָט פערשווינדען פון זייערע אויגען די גרינע פעלדער, די שמעקענדע בלומען, די מעכטיגע וועלדער. דער קאַסטען הייבט זיך אַלץ העכער, העכער, און דאָס צאָרנדיגע וואַסער פערדעקט שוין אויך די שפּיצען פון די הויכע בערג. און זיי, ערד־קינדער, בלייבען אין דער לופטען צווישען הימעל און וואַסער. עס ערוואַכען דאַן אַלע נאַטור־געפיהלען. די הערצער צאַפּלען, אַ בוימעלע, אַ גרעזעלע, אַ בלומעלע ווילט זיך. עס בענקט זיך מיט דער גאַנצער קראַפט פון דער נשמה צו זעהען אַ פליהענדעס פויגעלע, אַ קריכענדעס ווערעמיל. אָבער אַלעס, אַלעס פערלאָרען, פערניכטעט און צושטערט. פאַר די זוכענדע אויגען ווייזט זיך נאָר אַ מורא׳דיגער חורבן: פּוסט, וויסט און לעער! טרויעריגע גרויסע הימלען פון אויבען און מיט צאָרן ברויזענדע וואַסערען פון אונטען. אָה! שרעקליך, שרעקליך!

דאָס זעלבע שוידערהאַפטע בילד זעהען מיר אין אונזער לעבען שוין באַלד צוויי טויזענד יאָהר. „ותרם התבה מעל הארץ” פון דעם לאַנד זיינען מיר אָבגעריסען געוואָרען, מיר האָבען אָנגעוואָרען דעם נאַ־

טירליכען נארמאלען לעבען כון א נאטור־קינד, מיר זיינען ווייט פון דער נאטור ווי די נאטור איז ווייט פון אונז. אונזער גייסטיגע תבה, די תורה, ענטהאלט אין זיך דאס לעבען פון א פארמער־פאלק, און האט אונז פערשפראכען ערדישע נאטירליכע מתנות ווי פאר אן אקער־בויער: לאנד, רעגען, טהוי און זונשיין; די תורה האט אונז בעשאנקען מיט „מצוות התלויות בארץ", מיט דעם נאטירליכען שאץ פון יובל, שמיטה, עומר, בכורים, פאה, שכחה, פרט, עוללות, מעשר און תרומה, דיעזע אלע בריליאנטען זיינען אבער פערשוואונדען געווארען פון אונז אזוי ווייט, אז מיר האבען היינט קיין בעגריעף פון זיי. אונזער גייסטיגע תבה האט אויסגעליידיגט איהר טייערען ערדישען אוצר, האט זיך אבגעריסען פון דער מוטער ערד, פון דעם ריכטיגען נארמאלען לעבען, און צוזאמען מיט אונז זיך צום הימעל א הייב געטהאן, און מיט אונז צוזאמען איז זי געבליעבען הענגען אין דער לופט צווישען הימעל און ערד.

שוועבענדיג אין דער לופט א צייט פון איבער אכטצעהן הונדערט יאהר, זיינען מיר קערפערליך אבגעשוואכט געווארען. און דערפאר טאקע זיינען אונזערע פאנטאזיעס שטארק געווארען! מיר זיינען געווארען בעלי־הזיות, בעלי־דמיונות; שווערמער, פאנטאזיארען זיינען מיר געווארען! מיר חלום'ען פוסטע חלומות, פאלשע טרוימען, ניט געשטויגען און

ניט געפלויגען, מיר פליהען אין דער לופט, מיר לעבען אין הימעל און שטרעבען צו נעכטיגע טעג. מיר זיינען געוואָרען ניט דאָס, וואָס מיר זיינען געוועזן. עפּעס א קליינינקייט — ברואים העגגען אין דער לופט. ווי שרעקליך דאָס איז! מיט א פאַנטאַסטישען קרוק פּער־טשעפּעט אין הימעל און אויף א קייט פון שווערמעריי הענגען מיר אין דער לופט בין השמים ובין הארץ — פון דער ערד אָבגעריסען און צום הימעל ווייט. אָה, ווי גרויזאַם איז אַזאַ סאָרט לעבען פיר א גאַנצע נאַציאָן אין א תבה, וועלכע איז „ותרם מעל הארץ"!...

„ויכסו כל ההרים הגבהים, אשר תחת כל השמים".

און עס זיינען צוגעדעקט געוואָרען אַלע הויכע בערג פון אונטער דעם הימעל.

„וישאר אך נח ואשר אתו בתבה".

און עס איז איבערגעבליעבען בלויז נח און די, וואָס זיינען געוועזן מיט איהם אין דער תבה.

ויכסו כל העמים אשר תחת כל השמים, וישאר אך ישראל סבא ואשר אתו בתבה.

עס זיינען פערניכטעט געוואָרען אַלע זיינע אַלטע קאַמעראַדען, די אוראַלטע פעלקער: אשור, בבל, פרס יון און רום, און בלויז דער אַלטער ישראל איז איבער־

געבליעבען, ער און אַלעס וואָס מיט איהם אין זיין גייסטיגער תבה.

* * *

„וישלח את העורב, ויצא יצא ושוב עד יבשת המים מעל הארץ; וישלח את היונה מאתו לראות הקלו המים מעל פני האדמה — ולא מצאה היונה מנוח לכף רגלה ותשב אליו אל התבה, כי מים על פני כל הארץ, וישלח ידו ויקחה, ויבא אותה אליו אל התבה, ויחל עוד שבעת ימים אחרים, ויוסף שלח את היונה מן התבה, ותבא אליו היונה לעת ערב והנה עלה זית טרף בפיה, וידע נח, כי קלו המים מעל הארץ".

אם ענדע איז נח'ן געוואָרען זעהר לאַנגווייליג צו זיצען פערשפּאַרט אין קאַסטען, האָט ער אַרויס־געשיקט דעם עורב (די וואָראָנע), צו זעהען וואָס טהוט זיך אויף דער ערד. דער עורב האָט אָבער קיין ריכ־טיגע תשובה ניט געבראַכט. און אַזוי פלעגט דער עורב געהן אַהין און צוריק אָהן אַ רעזולטאַט.

אָה, פיעל עורבים — פאַלשע משיחים — האָט ישראל סבא, אַזוי ווי נח, געשיקט אין דער גאַנצער צייט פון „בר־כּכבא" ביז „שבתי צבי" און קיין מאָל דאָס ערוואַרטעטע ניט געהאַט. יעצט, אין אונזער

דור, האָט דער אַלטער ישׂראל אָנגעפאַנגען צו שיקען די טויב — די „חובבי ציון" — צו זעהען, אויב דאָס וואסער איז אַרונטערגעגאַנגען פון לאַנד, אָבער די טויב האָט אויך ניט געפונען קיין פעסטען באָדען איהר פוס אוועקצושטעלען, און זי האָט זיך צוריק צו איהם אין דער תבה צוריקגעקעהרט, ניט ווי די עורבים די משיחי השקר, וואָס זיינען אוועק פון איהם.

ער האָט אָבגעוואַרט נאָך אַ קורצע צייט, און ווי־דער געשיקט דאָס טייבעלע פון דעם קאַסטען, און דאָס טייבעלע איז צו איהם געקומען אָבענד־צייט, ווען עס איז איהם גאַנץ פינסטער געוואָרען אין דעם שווימענ־דען לופט־קאַסטען. און ווי ענטציקט איז ער געוואָ־רען, ווען ער האָט דערזעהען ביי דאָס טייבעלע אין מיילכעל אַן אוילבערט־בלעטעל. נח האָט דאַן פער־שטאַנען, אַז די ערד ווערט בעפרייט פון די וואַסערען.

ישׂראל סבא, פּונקט ווי נח, האָט שוין אויך דער־לעבט צו זעהען, ווי זיינע טייבעלאַך ברענגען איהם אוילבערט־בלעטלאַך, עצי־זית, ענבי־גפן, גוטע וויינען, טהייערע קאָניאַקס, פון זיין לאַנד. און די האָפנונג ווערט וואָס ווייטער גרעסער, אַז די צייט איז נאָהענט, ווען ער וועט אויך אַרויס פון זיין צוויי טויזענד יעה־ריגער תבה, און ער וועט זיך אומקעהרען צו זיין אַלט־ניי־לאַנד מיט אַ פּריש ניי לעבען, ווי נח נאָך דעם מבול.

לך־לך

„ולא נשא אותם הארץ לשבת יחדו".

צוויי פערשיעדענע כאראקטערע, צוויי קאנטראסטען זיינען געווען דער אנקעל אברהם מיט זיין פלימעניק לוט.

דער ערשטער איז געווען דער גרויסער אידעאליסט און ערפינדער פון „מאנאטעאיזם" (אחדות הבורא), דער סימבאל פון מדות טובות און ריינע מענשליכקייט אויף דור דורות.

דער צווייטער איז געווען א ניעדעריגע ליידענשאפטליכע בריאה, אן איינפאכער פערדארבענער שכור אויף אזוי ווייט, אז ער איז בעגאנגען דעם שענדליכסטען פערברעכען מיט זיינע אייגענע צוויי טעכטער.

טראץ דעם, האט דער אלטער אברהם איהם ניט פערלאזען, איהם מקרב געווען און מיטגענומען אויף זיין רייזע. דאס האט אזוי לאנג געדויערט, ביז ס'האט אויסגעבראכען א קריעג צווישען זייערע פאסטוכער.

לך לך

דער אַלטער „אב המון גוים" וואָלט נאָך אַלץ געדולדעט, איבערגעטראָגען, נור דאָ ערקלעהרט מען אונז וואָרום זיי האָבען זיך געמוזט שיידען. אונזער הייליגע תורה זאָגט בזה הלשון:

„ויהי ריב בין רועי מקנה אברהם ובין רועי מקנה לוט והכנעני והפריזי אז יושב בארץ".

אין גרונד גענומען, זיינען די ווערטער גאָר ניט פּאַסענד צו דער ערצעהלונג: וואָס איז אונז דער חלוק ווער עס איז דעמאָלט געזעסען אין יענעם לאַנד? דאָך ווען מיר בעטראַכטען די זאַך גרינדליכער, פערשטעהען מיר ערשט, אַז די תורה ערקלעהרט אונז די אורזאַכע, וואָרום דער גוטער פּאַטריאַרך אברהם האָט זיך געמוזט שיידען מיט זיין ברודער'ס זוהן.

פיר איהם אַליין, פיר אברהם'ען, וואָלט דאָס ניט אויסמאַכען, ער וואָלט מיט זיין רוהיגען כאַראַקטער אַלסדינג איבערגעטראָגען, נור ער האָט מורא געהאַט פיר אַ חלול השם, ווייל „והכנעני והפריזי אז יושב בארץ". דאָס הייסט: „מה יאמרו הבריות?" — וואָס וועלען לייט זאָגען?...

דאָס איז אַ מוסר־השכל פאַר אונז, אברהם'ס קינדער, מיר זאָלען זיך לערנען פון אונזער פאָטער זיך צו היטען פיר חלול־השם, מורא האָבען פיר דעם „למה יאמרו הגוים?" — עס זאָל ניט קומען צו קיין חלול־השם פיר דעם כלל ישראל.

דאָס איז אַ מוסר־השכל פיר יעדען אידען בפרט, אויך פיר יעדע שוהל, חברה, סאָסייעטי, לאָדזש און יוניאָן בכלל. אונזער כבוד דאַרף ביי אונז תמיד זיין טהייער און אונזער נאָמען — הייליג.

אברהם מיט לוט׳ן זיינען געווען דערוויטערט אין כאַראַקטער איינער פון צווייטען פיעל מעהר ווי אַ רוסישער איד פון דעם דייטשען אידען; פיעל וויי־טער ווי אַן אָרטהאָדאָקס פון דעם רעפאָרמער, ווי אַ חסיד פון דעם מתנגד, ווי אַ ליטוואַק פון אַ וואָלינער, אפילו ווי אַ רעליגיעזער פון דעם פריידענקער. ואחרי ככלות הכל, ווען עס איז געקומען צום שיידען זיך, ווי שטיל און ווי רוהיג האָט אונזער פאָטער אברהם בע־האַנדעלט זיין אונגליקליכען פלימעניק לוט. ער האָט צו איהם רוהיג געזאָגט: „אל נא תהי מריבה ביני ובינך ובין רועי ובין רועיך, כי אנשים אחים אנחנו". איך בעט דיך, פריינד מיינער, זאָל ניט זיין קיין מחלוקות צווישען אונז און צווישען אונזערע מענשען, ווייל מיר זיינען דאָך ברידער, אייגענע בלוט און פלייש.

און אברהם האָט געגעבען לוט׳ן די ברירה, ער אַליין זאָל זיך אויסקלייבען וואוהין צו געהן: רעכטס אָדער לינקס. לוט האָט ניט געהאַט קיין שום אָנווענ־רונג דאַגעגען. ער האָט דערזעהען דעם „ככר הירדן כי כלה משקה"... האָט ער זיך גלייך געזעגענט מיט

לך לך

זיין פעטער און איז אוועק דארט, וואו די „משקה" געפינט זיך.

וואס זעהען מיר נאכהער? האט דער פרומער און גאטספארכטיגער פעטער פערגעסען אן זיין צו־לאזענעם ברודער'ס זוהן? האט זיך דער אמת'ער איד, דער פאטער פון דער אידישער נאציאן שוין ניט מעהר אינטערעסירט מיט זיין פערפיהרטען און געזונקענעם פריינד?

ניין, דאס אמת'ע אידישע הארץ פערגעסט ניט. ווי א מלאך אלקים האט ער איהם געהיט פון ווייטען און בעשיצט.

אט וואס די תורה דערצעהלט אונז איבער א דראמאטישער צוטרעפונג אין לעבען פון דעם גרויסען איד:

— ויבא הפליט ויגד לאברהם העברי — והוא שוכן באלוני ממרא האמורי, אחי אשכול ואחי ענר, והם בעלי ברית אברם — וישמע אברם כי נשבה אחיו וירק את חניכיו...

און עס איז געקומען דער ענטרונענער, און ער האט אנגעזאגט אברהם'ען, וואס וואהנט אין פלוין פון ממרא, דער אמורי, וועלכער איז א ברודער פון אשכול און ענר, וועלכע זיינען אויך געווען אברהם'ס גוטע ברידער און הויז־פריינד. ווען אברהם האט געהערט אז זיין ברודער איז געפאנגען געווארען, האט ער גע־

נומען כלי־זיין און בעוואפענט זיינע מענשען און איז געלאפען איהם העלפען...

דער ספור אליין איז זעהר א שעהנער און טראגט אין זיך די שעהנסטע מאראל פון אננעהמען זיך פיר א פריינד.

אבער צו וואס האט אונז די תורה אנגעגעבען אברהם׳ס אדרעסע? און וואס איז דער חילוק מיט ועמען אברהם האט געוואהנט? וואס אינטערעסירט אונז איבערהויפט די נעמען פון די דריי ברידער ענר אשכול וממרא, וועלכע זיינען געווען אברהם׳ס הויז־פריינד?

נור אונזער תורה רעדט ניט אומזיסט. איהרע ווערטער זיינען ניט סתם אין דער וועלט אריין. אברהם אבינו׳ס אדרעסע פון פיער טויזענד יאהר צוריק איז נאך יעצט אויך דער חותם תכנית פון דער העכסטע מדה מענשליכקייט.

עס איז ניט קיין וואונדער, ווען אין רוסלאנד מאכט זיך א שרפה אין איין שטאדט און די צווייטע שטרעקט באלד אוים איהר העלפענדע האנד, ווייל זי איז אליין ניט זיכער, אז איהר זאל ניט טרעפען דער זעלבער אומגליק און זי וועט אמאל אויך דארפען פא־דערן הילפע, דאס הייסט פשוט „גומלין״, וואלטהאט. אבער ריכטיגע און וואהרע צדקה הייסט, ווען עס מאכט זיך אן אומגליק אין רוסלאנד אדער אין רומע־

ניען, און אונזערע ברידער, וועלכע וואהנען אין די ליכטיגע פרייע לענדער ווי אמעריקא און ענגלאנד, ערוואכען מיט הילפע ניט ערווארטענדיג קיין „גומלין” צוריק בעצאהלען, — דאס הייסט וואהרע טוגענד, אידישע וואהלטהאט!

אין דעם זעלבען זיין ערקלעהרט אונז די תורה, אז אברהם איז ניט נעגאנגען העלפען לוט'ן, ווייל ער האט ערווארטעט פון איהם צוריק א טובה. ניין, אברהם האט געוואהנט אונטער דעם שוץ פון דעם גרויסען ממרא — דער דאמאלסדיגער דזשארדזש וואשינגטאן — און ענר מיט אשכול, זיינע ברידער, זיינען געווען אברהם'ס בעסטע פריינד. ער האט קיין מורא ניט געהאט פאר קיין פערפאלגונג. און דאך — „וישמע כי נשבה אחיו” — ווען ער האט געהערט אז זיין ברודער איז אין געפאהר, האט ער געוואלט איהם העלפען ניט קוקענדיג דארויף, וואס ער איז פערשיעדען פון איהם אין אידעען, זיטען און געפיהלען. ער איז אפילו נאר געווען זיין פלימעניק, אבער אין א צרה, דערצעהלט אונז די תורה, אז ער איז געווארען זיין אייגענער לייבליכער ברודער!

און דער ערשטער פאטריארך אונזערער איז אויך געווען אונזער ערשטער נביא. זיין ערשטע נבואה לע-

זען מיר אין היינטיגע סדרה, אין וועלכע עס שפּיגעלט זיך אָפּ אונזער פיער טויזענד יאָהריגער שיקזאַל.

דער פאָטער פון דער עוויגער נאַציאָן האָט אָנגעפאַנגען צו לערנען די סדרה „לך לך", וועלכע מיר האָבען נאָך עד היום ניט געענדיגט.

איבער דעם גאַנצען ערד־באַל האָבען מיר זי אייביג געלערנט און הייטע לערנען מיר זי נאָך מיט מעהר פליים.

דער אויסרוף „לך לך" קלינגט אונז היינט אין די אויערען וואו מען טהוט זיך נאָר אַ קעהר, אין אַלע גרויסע און קליינע וואָקזאַלען, איבער אַלע ברעגען פון די ימים און גרענעצען פון קליינע און גרויסע לענדער. אַמשטאַרקסטען הערען מיר דעם געשריי „לך לך" פון די רוסישע און רומעניי זשאַנדאַרען ביי זייערע פערשאָלטענע גרענעצען. און דער עכאָ, דאָס ווידערקול, קלינגט אָפּ אין די פּאָרט־שטעדט ווי האַמבורג, ברעמען, אַנטווערפּען, ראָטערדאַם, ליווערפּול, א. ז. וו., און פון דאָרט טראָגט עס זיך ביז דעם קליינעם טרעהרען־אינזעל „עליס־איילאַנד" אין אַמעריקאַ.

דער אָנפאַנג פון דער היסטאָרישער טרויעריגער סדרה, האָט אָנגעפאַנגען דער ערשטער גרויסער און הייליגער איד אברהם. און באַלד האָט מען אָנגעפאַנגען צו ווייזען ליעבע־צייכענס צו זיין פרוי שרה, ווי זייער שטייגער איז עד־היום, אַריינצוחאַפּען אונזערע

טעכטער אין די עסטרייכישע קאטוילישע קירכען, וואו עס ווערען אין גאָט'ס נאָמען אָבגעטהאָן די גרעס־טע מעשים תעתועים.

ווען אברהם האָט דערזעהן אין דער ערשטער מחזה אין דער ערשטער נבואה זיינער, דאָס פינסטערע לעבען, דעם בלוטיגען און גרויזאַמען שיקזאַל פון זיינע קינדער אין פרעמדע לענדער אונטער דעספּאָטישע הערשאַפטען, און „והנה אימה חשכה גדולה נופלת עליו". דאַן איז אַ גרויסע פינסטערע שרעק אויף איהם אַנגעפאַלען, און פירכטערליך האָט ער אויסגעשריען: „הן לי לא נתת זרע", דאָס הייסט, אונטער אַזעלכע אומשטענדען, אונטער אַזאַ סאָרט לעבען צווישען פרעמדע נאַציאָנען, וועלען זיי ניט קענען זיין מיינע קינדער, מיינע גייסטיגע קינדער: זיי וועלען זיין גע־צוואונגען צו אַסימילירען זיך מיט זייערע אונטער־דריקער און פייניגער.

„ויוצא אותו החוצה", דאַן האָט איהם דער אַלמעכטיגער ארויסגענומען אין דרויסען אַרויס אי־בער אַלע פעלקער, דאָס הייסט, ער האָט איהם בעווי־זען, אַז זיינע קינדער וועלען זיין אַ „יוצא מהכלל", אַנדערש ווי אַלע נאַציאָנען, צו זיי וועט אַסימילאַציאָן קיין שליטה ניט האָבען, און זיי וועלען עוויג זיין זיינע קינדער, אַן „עם לבדד", אַן אָבגעזונדערטע נאַ־ציאָן וועלען זיי פערבלייבען.

און ווי שרעקליך, ווי גרויזאם איז געווען דאס בילד, דער „ברית בין הבתרים", דער בונד צווישען די שטיקער פלייש, דער סימבאל פון די אידישע צו־שניטענע קערפערס פון די הרוגים און קדושים אין אלע דורות און אין אלע לענדער, פון ירושלים ביז קי־שינעוו און פון נבוכדנצר'ן ביז סטאליפינען. דער דריי טויזענד יעהריגער „ברית בין הבתרים" עקזיסטירט נאך אלץ ווייטער, אבער ניט צווישען קאלב־ אדער ציגען־פלייש, נאר צווישען מענשליכע אידישע פלייש פון אלטע און יונגע, מענער און פרויען און אויך פלייש פון קלייניגקע קינדערלאך!

„ויהי השמש לבא, ותרדמה נפלה על אברם
והנה אימה חשכה גרולה נפלת עליו".

און דאן איז די זון אונטערגעגאנגען, און א שטארקער שלאף איז אויף אברהם'ען אנגעפאלען, און א שרעקליך פינסטערעס בילד איז פאר זיינע אויגען ערשיענען. — און פון זיין טיעפען הארצען האט זיך ארויסגעריסען: „אוי, מיינע קינדער, מיינע קינדער, געקוילעט, צוריסען, געשענדעט און פערניכטעט, גאט!"...

און דאס שרעקליכע בילד איז פון אברהם'ען פערשוואונדען, און פאר זיינע אויגען איז ערשיענען דאס הערליכע, רייצענדע בילד פון דעם הייליגען לאנד מיט'ן גאנצען פראכט און גלאנץ, מיט די הוי־

בע, שטאָלצע בערג און גרינע טהאָלען, און גאָט'ס שטימע קלינגט שטאַרק און מעכטיג אין זיינע אויערען „לזרעך נתתי את הארץ הזאת”,—דו זעהסט דאָס שעהנע לאַנד, אָט דאָס בעלאַנגט צו דיינע קינדער, און דאָס וועט זיין זייער בעלאָהנונג פיר אַלע זייערע ענויים און צרות, וואָס זיי האָבען געליטען אין גלות. אָמן!

וירא

„מפּי עוללים ויונקים יסדת עוז"
(תהלים ח׳).

קיין גרעסערער גייסטיגער פערגעניגען גיבט ניט פיר דעם מענשען ווי די עראינערונגען פון דער קינדהייט. די קינדערשע יאָהרען לאָזען אין אונז איבער אייביגע זכרונות אויף אונזער גאַנצען לעבען, בעזאָנדערס די אידיש־קינדערשע יאָהרען אין דעם גהעטאָלעבען: דער חדר, דער רבי, דער בעהעלפער, די ווינטערדיגע אבענדען, די חלב'נע ליכט, אויף דעם לאַנגען טיש, און דער מאָמענט, ווען דער רבי האָט א מאך צו געטהאָן זיין גמרא און א זאָג געטהאָן: „קינדער, געהט אהיים!"

אָט דאָס אַלעס לעבט אין אונזער זכרון אזוי פריש, אז מיר מיינען און פיהלען גלייך ווי עס וואָלט נעכטען געוועזן. מיר פיהלען יעצט דעם טעם פון בעפרייאונג, וואָס מיר האָבען יעדען טאָג דאַן פערזוכט, ארויסגעהענדיג פון'ם קליינעם איינגען חדר אויף דער פרייער גאַס. מיט די קליינע קינדערשע הענטלאך האָ־

בען מיר צוגעהאַלטען די געקנייטשטע פּאַפּירענע לאַמ־
טערן, די אויסגעשמירטע אין בוימעל; און די מיילער
אונזערע האָבען מיר אָפען געהאַלטען אריינצושעפּען
אין זיך די פרישע קוויקענדע לופט, וועלכע האָט אונז
אין׳ם איינגען חדר אַ גאַנצען טאָג געפעהלט. און פיר
גרוים פרייד האָט זיך ערוועקט אין אונזערע יונגע
הערצער די ליעבע צו דער „בת השירה״, און אַלע מיט
איין כאָהר האָבען מיר אָנגעפאַנגען צו זינגען: „עמון
ומואב מהרה תכלה, פדותך לעמך בקרוב תגלה, ציון
תמלא מעם אלה״.

זים זיינען געווען דיזע ווערטער צוזאַמען מיט
דעם נגון, וועלכען אונזערע פּאַטערס האָבען געזונגען
יעדען שבת־צו־נאַכט. — אָרעמע קליינינקע אידישע
קינדערלאַך, נאָך אין זייער קינדהייט פיהלען זיי דעם
ביטערען, פינסטערען גלות און בעטען ערלייזונג פיר
זייער פאָלק!

זאָגט אייך וואָס איהר ווילט, קריטיזירט דעם
חדר מיט אַלע זיינע פעהלערען: זיין איינגשאַפּט און
אונריינליכקייט, דעם רבי׳ן דעם נערוועזען מיט זיין
פאָלקאָמע אונוויסענהייט אַלס פּעדאַגאָג און קינדער־
ערציהער. — און דאָך, איז אין דעם חדר געווען עט־
וואָס ערהאַבענעס, עטוואָס הייליגעס און בעגייס־

טערטעס, וואס קיין שולע, קיין נאציאן אין דער וועלט פערמאגט דאס ניט!

א, דו פינסטערער־ליכטיגער חדר! דו קליינער־גרויסער, ניעדעריגער־הויכער חדר! ווי פיעל גרויסע מענשען מיט שלאפע קערפער, און שטארקע נשמות האסט דו אונז, אין אלע גלות־לענדער, ארויסגעגעבען! ווי העלע שטערען האבען זיי געשיינט אין אונזערע פער'חשך'טע הימלען. די פינסטערנים האבען זיי פער־טריעבען, אום מיר זאלען זעהען א וועג ווי ווייטער צו געהן און געפינען אן עקזיסטענץ פיר אונזער לעבען.

יא, קריטיקער, איהר זייט היינט העלדען צו בע־שרייבען די אלע פעהלערען פון יענעם חדר; היינט, אין דער צייט וואס אין ציוויליזירטע לענדער זיינען אפען די אלגעמיינע שולען פיר אייערע קינדער. אבער שטעלט אייך פאר די מיטעל־אלטער, ווען דער איד איז געווען פערשפארט אין דער געהעטא ווי אין אן ענגע שטייג, ער האט די ליכטיגע וועלט פאר זיינע אויגען ניט אנגעזעהען. וואס וואלט פון אונז דאן גע־ווארען, ווען ניט דער חדר מיט זיין ליכטיגע פינסטער־ניס, מיט זיינע ניט־עסטהעטישע אבער עטהישע לעה־רען, וועלכע ער האט אונז געגעבען, וואס וואלט פון אונז געווארען?!

דארט, אין די קליינע פינסטערע חדרים האבען מיר געלערענט די גרויסע, ליכטיגע ווינטער־סדרות,

וועלכע האָבען אין אונז „נשמות יתרות" בעשאַפען, און אונז געגעבען דעם גייסטיגען פערגעניגען, וועלכער ערקוויקט אונז נאָך מיט זיינע עראינערונגען ביז היינ־טיגען טאָג.

מיר, קליינע אידישע קינדערלאַך, האָבען דורכ־געלעבט און מיטגעמאַכט אין די גרויסע ווינטער־נעכט אַלעס, וואָס אונזערע אור־אור־עלטערען האָבען מיטגעמאַכט אין זייער גאַנצען לאַנגען לעבען. מיר האָבען גענומען אנטהייל אין זייערע ליידען און אויך אין זייערע פריידען. צוזאַמען מיט אדם און חוה'ן זיי־נען מיר אין גן־עדן געזעסען, ווען מיר האָבען געלע־רענט „בראשית"; אויף דעם חיטרען שלאַנג זיינען מיר שטאַרק אין כעס געוואָרען, וואָרום ער האָט איבער־גערעדט חוה'ן צו עסען פון „עץ־הדעת"; מיט אונזער גאַנצער ברענענדער קינדערשער פאַנטאַזיע וואָלטען מיר, דוכט זיך, אַנגעחאַפּט די מוטער חוה פיר איהרע הענד און אויסגעשריען: „עס ניט, דו וועסט חרטה האָבען!" און מיט שרעק האָבען מיר געפיהלט דעם מאָמענט, ווען זי האָט אויך אדם'ען געגעבען צו פערזוכען. און באַלד האָבען מיר געהערט מיט אונזערע שאַרפע קליינע אויערלאַך גאָט'ס אויסגעשריי צו אדם'ען: „איכה? !" — און אין דעם מאָמענט זיינען מיר צוזאַמען מיט אדם און חוה'ן, ווי אונזערע הער־

צעלאך האבען אונז פריהער געזאגט, ארויסגעטריעבען געוואָרען פון גן־עדן...

אין דער סדרה „נח" האבען מיר זיך געפיהלט צו־זאמען מיט נח'ן און זיין פאמיליע פערשפארט אין דער תבה. מיט דער גרעסטער אונגעדולד האבען מיר געווארט אויפ'ן רעגענבויגען, די הימלען זאלען קלאר ווערען, און מיר זאלען פטור ווערען פון דעם שרעקלי־כען מבול.

פרעהליכער, מונטערער און לעבהאפטער זיינען מיר געוואָרען, ווען מיר האבען אנגעפאנגען לערנען די סדרה „לך לך". דאן האבען מיר געפיהלט דאס פרישע בעקאנטשאפט מיט אונזער ערשטען געטליכען גראס־פאטער, דער ערשטער גרויסער איד אברהם. מיר הא־בען איהם פשוט ליעב בעקומען, אויף איין מינוט הא־בען מיר איהם פון געדאנק ניט ארויסגעלאזען, שטארק זעהר שטארק האט אונז געערגערט וואס לוט, זיין פלי־מעניק, האט איהם עגמת־נפש פערשאפט. מיט פרייד האבען מיר זיי פונאנדערגעשיידט, און מיר אליין זיינען ביי אברהם'ען פערבליעבען... און דאך, זאפארט ווי מיר האבען דערהערט, אז לוט איז אין כדרלעומר'ס הענד אריינגעפאלען, האבען מיר גלייך פערגעסען אן זיינע פריהעריגע האנדלונגען, און גלייך מיט אברהם'ן

זיינען מיר איהם געלאָפען רעטען, ווייל בלוט איז ניט קיין וואסער! ער איז אונזער קאָזין און דו, כדרלעומר, האסט קיין רעכט ניט איהם צו פערפאָלגען!... אָה, וויפיעל מאָראל, וויפיעל גוטע זיטען האָבען מיר עס דערפון געלערענט!

מיר האלטען שוין פרשת „וירא". אברהם איז שוין אן אלטער מאן. קראנקערהייט זיצט ער, דער אל־טער פאטריארך ביי זיין געצעלט און קוקט אויס צו דערזעהען ערגעץ־וואו הונגעריגע, דורשטיגע פוס־גע־הער, זייער הונגער און דורשט צו שטילען. און ווי אויפגעלעבט האָבען מיר זיך געפיהלט, ווען מיר האָבען ענדליך בעקומען דריי הונגעריגע געסט, און דאָס אלטע פאָר פאָלק האָט זיך געפאָרעט און געמאַכט פיר זיי א גאַנצע סעודה.

געבען הונגעריגע — עסען, דורשטיגע — טרינ־קען, אָט דאָס איז דער פונדאמענט פון דעם ערשטען אידען אין יודענטהום!

איך געדענק נאָך ווי יעצט, אז אין אונזער שטאָדט איז פרשת „וירא" א גרויסער מגיד געקומען — „דער קעלמער" האָט מען איהם גערופען — און דאָ האָט זיך שוין אונזער רבי ניט געקענט איינהאלטען. ער האָט אונז אליין אין חדר געלאָזען און אונזער גר־טען חבר — הערשעלע האָט ער געהייסען — האָט ער

איבערגעלאָזען אויף אונז אַכטונג צו געבען. און ער אַליין איז אַוועק אין בית־המדרש הערען דעם גרויסען מגיד.

די זון איז שוין דאַן געווען אונטערגעגאַנגען, אין חדר איז געוואָרען דונקעל, אָבער אונז איז געווען ליכטיג. ווי פינקעלענדע שטערען אין פינסטערען הי־מעל האָבען אונזערע אויגעלאַך געבלישצעט פון פרייד. פון טיעפען הארצען האָבען מיר געוואונשען: געזונד זאָל זיין דער גרויסער מגיד, וואָס אין זיין זכות זיינען מיר בעפרייט געוואָרען דעם אבענד. יא, פינסטער איז געווען אין חדר אָבער ליכטיג אין אונזערע הערצעלאַך, אָ, ווי הייליג איז דיעזע פינסטערנים!

הערשעלע, דער קליינער חבר אונזערער, האָט אונז באַלד אָנגעהויבען פעראינטערעסירען מיט זיינע שעה־נע מעשה'לאַך, און מעשיות דערצעהלען האָט ער גע־קענט אַ סך, ער האָט געהאַט אַ גוטען זכרון מיט אַ געשליפענעם צינגעלע. דער רבי האָט אויף איהם נביאות געזאָגט, אַז ער וועט אַמאָל זיין אַ גרויסער מגיד.

קודם־כל, זאָגט הערשעלע, לאָמיר מאַכען אַ סעודה לכבוד דער סעודה, וואָס אברהם האָט געמאַכט פיר זיינע אורחים. באַלד האָט די רבי'צין די ליכט אָנ־געצונדען, און אַלע קינדער האָבען זייערע „מיט־זיך'ס", וואָס זיי האָבען פון דער היים מיטגענומען,

אויפ׳ן טיש אוועקגעלייגט. חברים זיינען מיר געווען אכט: דריי רייכע, גבירישע קינדער און פינף אָרעמינ־קע. די רייכע האָבען ארויפגעליינט אויפ׳ן טיש קאָט־לעטען מיט היהנער־פלייש און די אָרעמע — שטיק־לאַך שווארצע ברויט בעשמירט מיט פוטער, מיט קליינע „גראָשענע" שטיקלאַך הערינג אָדער קעז. און מערקווירדיג, די רייכע קינדער האָבען פיעל מעהר חשק געהאט צו די שווארצע ברויט מיט הערינג, ווי די אָרעמע צו די קאָטלעטען.

הערשעלע האָט אויסגערופען: „פריהער וועלען מיר אַלע עסען דאָס מילכיגע, נאכהער וועלען מיר אויסשווענקען די מיילער אונזערע און נעהמען זיך צו דאָס פליישיגע. אברהם האָט מיט די אורחים אויך אזוי געטהאָן, ווי מיר האָבען היינט געלערענט: „ויקח חמאה וחלב ובן הבקר,—און ער האָט גענומען בעפאָר די פוטער און די מילך און נאכהער דאָס פלייש".

די חברים האָבען איהם אויסגעהערט און האָבען טאקע אזוי געטהאָן. אָ, וויפיעל מאָראלישע פלאנ־צונגען זיינען אזוי ארום איינגעפלאנצט געוואָרען אין די יונגע זעקס־זיבען־יאָהריגע קינדערשע הערצעלאַך! נאָך אין דער קינדהייט האָבען זיי שוין אָנגעפאנגען קעמפפען מיט זיך, זיי האָבען שוין געהאט אין זיך גענוג מענשליכעס ניט צו זיין ווי די טיערע (חיות) צו טהאָן באלד דאָס, וואָס עס פערגלוסט זיך. זאָגאר

דאָס אָרעמע קינד, וואָס האָט מיט די אויגעלאַך גע־שלונגען די קאַטלעטען, האָט אויך זיך צוריק געהאַל־טען, און געדולדיג אויסגעוואַרט ביז אַלע וועלען אָב־עסען דאָס מילכיגע און מען וועט זיך די מיילער אויס־שווענקען.

און וואָס האָט געווירקט אויף די קליינע קינדער איינצוהאַלטען זייערע ליידענשאַפטען? — דער איי־נער פּרינציפּ: „מען טאָר ניט“.

אונזערע רעפאָרמער מעגען מיט רעספּעקט בויגען זייערע קעפּ פאַר׳ן פּרינציפּ „מען טאָר ניט“, וועלכען זיי האָבען, ליידער, אין גאַנצען פערניכטעט. טויזענ־דער עטהיקעל קולטור־שולען און סאַנדיי־סקולס מיט די פּראַכטפאַלע לעקטשורס פון די צעהן־פופצעהן טוי־זענד דאָלערדיגע רעווערענד־דאָקטאָרס קענען ניט איינ־פלאַנצען קיין צעהנטעל טהייל מאָראַל און עטהיק אין די קינדערשע הערצער, ווי דער פּרינציפּ „מען טאָר ניט“.

די סעודה׳לע האָט זיך געענדיגט און דער רבי איז נאָך אַלץ ניטאָ. הערשעלע האָט זיך אוועקגע־שטעלט אויף דעם רבי׳ס שטוהל, דאָס טישטוך פון׳ם טיש האָט ער פיר אַ טלית אָנגעטהאָן און זיך געמאַכט פיר אַ מגיד. מיר האָבען זיך אַלע גוט איינגעהערט, ווי ער מיט זיין געשליפענעם צינגעלע האָט אונז אויפ׳ן מגיד׳ישען אופן אַ מעשה׳לע דערצעהלט. מיט אַ זיס קול׳כיל און געשמאַק ניגון׳דעל האָט ער געזאָגט:

„אז משיח וועט קומען, וועט גאָט מאַכען צוויי בריקען אויף דעם גרויסען ים: איינע — אַן אייזערנע און די צווייטע — אַ פּאַפּירענע. אויף דער אייזערנער בריק וועלען געהן אַלע פעלקער און וועלען אַריינפאַלען, און אויף דער פּאַפּירענער בריק וועלען געהן די אידען און וועלען קומען אין ארץ ישראל".

מיט פלאַמענדע אויגעלאַך האָבען מיר געקוקט אויפ'ן קליינעם מגיד'ל און מיט אונזערע הענטעלאַך האָבען מיר איהם אַפּלאָדירט. איין אינגעלע פון אונז, יוסף'קע האָט ער געהייסען, האָט געפרעגט אַ קשיא: „ווי קען דאָס זיין? אייזען איז דאָך שטאַרק און פּאַפּיר רייסט זיך דאָך, טאָ ווי אַזוי וועלען די פעלקער אַריינפאַלען און מיר וועלען בלייבען? איז דאָך בעסער אַז מיר זאָלען געהן אויף דער אייזערנער און זיי אויף דער פּאַפּירענער בריק!".

הערשעלע האָט דאַרויף באַלד געענטפערט: „חכם איינער! דאָס איז דאָך קיין קונץ ניט, גאָט וויל דאָך אָבער טהאָן אַ נס!".

איך בין עלטער געוואָרען. איך האָב שטודירט די אידישע היסטאָריע, דאַן האָב איך ווירקליך אויסגעפונען, אַז הערשעלע'ס מעשה מיט די צוויי בריקען ענטהאַלט אין זיך אונזער גאַנצע פיער־טויזענד־יאָהריגע עקזיסטענץ. פון אברהם אבינו מיט דעם גבור נמרוד ביז דעם ישראל'יק מיט סטאָליפּינען געהען אַלץ

די פעלקער אויף אייזערנע בריקען און פאלען ארונטער אין דעם ים פון פערגעסענהייט, ווערען פער־שוואונדען פון דער וועלט, ישראל אבער געהט אויף זיין פאפירענער בריק, דאס הייסט זיין תורה, זיין לי־טעראטור, זיין מאראלישע לעהרע, און עקזיסטירט עד היום. פיעלע אייזערנע בריקען, פיעלע פעסטונגען זיי־ערע זיינען שוין צושמעטערט געווארען, קיין זכר איז פון זיי שוין ניטא, און אונזער פאפירענע בריק, אונ־זער תורה, איז שטארק געגונג. קיין איינציגע כלי־משחית, פון א פייל און בויגען ביז די שטארקסטע קאנאנען און באמבעס, קענען זי ניט פערניכטען. און ישראל האפט נאך צו געהן אויף זיין אלטע בריק צו זיין אלט־ניי־לאנד, צו דעם ארט, פון וואנען די איי־זערנע בריק אונזערע שטאמט.

פיעלע מאל האט שוין געטראפען אין דער היס־טאריע, אז די צוויי בריקען האבען זיך בעגעגענט. אין אזא פאל ליידעט די פאפירענע בריק זעהר פיעל: זי קנייטשט זיך דאך צוזאמען, עוורט ערטער ווייז פייכט פון די „מים הזדונים”, וואס מען שפריצט אויף איהר מיט געוואלד. ערטער ווייז ווערט זי פער־שטויבט פון דעם אייזען־שטויב, בעת די בריק פאלט אויף איהר אן. קומט אבער באלד א מזרח־ווינד און בלאזט אפ פון איהר דעם שטויב, טריקענט אפ פון איהר דאס וואסער, און ווידער בלייבט דער זעל־בער ישראל׳יק פריש ווי נייע געבארען.

דער מלך סדום האָט געזאָגט צו אברהם'ען: „תן לי הנפש והרכוש קח לך", גיב מיר די נשמה וועל איך דיך לאָזען לעבען אין רייכטהום. אויף דעם האָט אברהם געענטפערט: „הרימותי ידי לאל עליון קונה שמים וארץ. אם מחוט ועד שרוך נעל ואם אקח מכל אשר לך ולא תאמר אני העשרתי את אברם", איך שווער ביי מיין גאָט, אז איך וועל ביי דיר ניט נעהמען אפילו וואָס א האָר איז ווערטה, אום דו זאָלסט ניט קענען זאָגען איך האָב רייך געמאַכט אברהם'ען, דו זאָלסט איבער מיר קיין שליטה ניט האָבען.

דיזען דיאַלאָג האָבען מיר געהערט און מיר הע־רען נאָך היינט אויף אין יעדער צייט, ווען די איי־זערנע בריק בעגעגענט זיך מיט דער פּאַפּירענער: רבשקה צו חזקיהו'ן, אנטיוכוס צו יהודה המכבי, פער־דינאַנד צו אברבנאל, ניקאָלאַי צו אונזערע זעקס מי־ליאָן ברידער, אַט די אַלע שטעהענדיג אויף זייערע אייזערנע בריקען שרייען צו אונז אויף דער פּאַפּירענער בריק: „תן לי הנפש והרכוש קח לך", די נשמות, די נשמות גיט אונז אַוועק! אָבער אויף דעם איז געוועזען דער ענטפער און ער איז נאָך אויף ווייטער: „הרימותי ידי לאל עליון קונה שמים וארץ", און וואָס זעהען מיר?—רבשקה, אַנטיוכוס, פערדינאַנד זיינען צוזאַמען מיט זייערע בריקען אונטערגעגאַנגען און ישראל לעבט און וועט נאָך איבערלעבען אויף ניקאָלאַי'ען מיט זיין אייזערנער בריק...

אַט דיעזע ערהאַבענע אידעע האָט אין זיך ענט־האַלטען הערשעלע'ס קליינע געשיכטעלע — „כי מפי עוללים ויונקים יסדת עוז".

און ווי געטליך, הייליג און ערהאַבען איז דאָס בילד אין היינטיגער סדרה וירא! ווי דער הייליגער פּאַטריאַרך, דער גרינדער פון יודענטהום האַלט פער־שפּרייט זיינע אַלטע איידעלע הענט צום הימעל, און בעט מיט טרעהרען, פיר וועמען? פיר סדום! ער בעט פיר דער זינדיגער און טיעף־געזונקענער סדום!

אָ, גאָט! וויפיעל טאָלעראַנץ און מענשליכקייט ליגט אין דיזען בילד! אברהם דער צדיק איז מתפלל פיר די רשעים פון סדום!

אומגעלומפּערט זינדיג, געזונקען ביז אין תהום פון שווארצע פערברעכען ליגט סדום. גאָט וויל אויפ־הייבען זיין האַנד צו פערדאַרבען און צושטערען די נעסט פון שלעכטקייט און אויסוואורפעריי; דער יודע הכל, דער מנהיג כל הברואים, וויל לאָזען רעגענען שוועבל און פעך איבער סדום און זי פערוואַנדלען אין אַ ים פייער, זי אָבווישען מן היקום — נאָר אברהם, דער עדעלער איד, דער מוסטער פון אידיש־

קייט, הויבט־אויף זיינע הענט צום הימעל און שרייט אוים: „רבונו של עולם! האָב רחמנות, ערבאַרם זיך!".

ביי אברהם'ען איז קיינער ניט געווען זינדיג גענוג, אַז אַ מענש זאָל שטאַרבען פיר זיינע פערברע־כען; זיין ערהאַבענע נשמה האָט זיך ניט געקענט פאָרשטעלען דעם אונטערגאַנג אַפילו פון דעם גרעסטען רשע...

אָט דאָ ליגט דער סוד פון אידישקייט, פון ריי־נער מענשליכקייט!

חיי שרה

„הביטו אל צור חצבתם ואל מקבת בור נקרתם, הביטו אל אברהם אביכם ואל שרה תחוללכם" (ישעיה נ"א).

אַן אַלטע, זעהר אַלטע געשיכטע דערצעהלט אונז די תורה אין היינטיגער סדרה, אַ געשיכטע פון פיער טויזענד יאָהר צוריק. ווי אונזער נאַציאָנאַלער פּאַטער איז געוואָרען דער ערשטער „חברה־קדישא"־מאַן, דער ערשטער מתעסק אין „הלוית המת" ביי דעם ערשטען אידישען „בר־מנן" — ביי אונזער מוטער שרה, וועל־כע האָט געלעבט הונדערט און זיבען און צוואַנציג יאָהר.

מיר זעהען דעם ערשטען „גרענד מאַסטער" און גרינדער פון דעם אַלטען, גאָר אַלטען אָרדען „ברית־אברהם", וועלכער צעהלט היינט ביז איבער צוועלף מיליאָן מעמבערס, צושפּרייט איבער דער גאַנצער וועלט. מיר זעהען ווי דיעזער „גרענד־מאַסטער" האָט געקויפט דעם ערשטען מאָל „קרקע" פיר זיין אָרדען ביי עפרון החתי; מיר לעזען זאָגאַר

זיין אגרימענט, וועלכען ער האָט געמאכט מיט דעם „לענדלאָרד" פון די „בני חת"; מיר ווייסען אויך די סומע געלד וואָס ער האָט אָבגעצאָהלט פיר די „קרקע" און די סומע איז דאַן געווען זעהר אַ גרויסע אין יענע אַלטע צייטען: 400 זילבערנע שקלים! דאָס איז דאַן געווען אַ „פאָרטשון", אַן אייגענס!

אָבער מיר לערנען דאָ דעם כאראקטער פון אונזער פאָטער, דאָס ער האָט זעהר פיינט געהאט נדבות, „טשאריטים", ער האָט ניט געוואָלט שנאָרען אומזיסטע קרקע. און וויפיעל דער לענדלאָרד עפרון האָט איהם איינגערעדט, אז ער זאָל זיך לאָזען בעשענקען פון איהם מיט אַן אומזיסטען בית־עולם און האָט איהם געגעבען דערצו די פיינסטע קאָמפּלימענטען: „נשיא אלקים" געטליכער פירסט, דו ביזט דאָך ביי אונז אַ „רעווערענד", מיט די גרעסטע עהרע וועט דיר יעדער פון אונז געבען קרקע אומזיסט, איז אָבער אברהם, דער שונא מתנות, געבליעבען ביי דאָס זייניגע און האָט עס ניט געוואָלט אָננעהמען. אין געגענטהייל, ער האָט בעצאָהלט גוט געלד פיר די קברים פון זיין פאמיליע.

„ניין, דאָס וועט ניט געשעהען", האָט אברהם געזאָגט, קוקענדיג אויף דעם קערפּער פון זיין טויטע ליעבע פרוי. „ניין, איך וועל דאָס ניט טהאָן, מקבר־זיין מיין טהייערע שרה, מיין איבער הונדערט־יאָה־

ריגע לעבענס־בעגלייטערין אין א פרעמדען קבר, איך וועל קויפען די „מערת המכפלה" אום איך זאל נאך מיין טויט צוזאמען זיין מיט איהר אין איין קבר. מיין שרה! איך בין מיט איהר דורכגעגאנגען די ווייטע נסיעה פון לעבען, מיר האבען צוזאמען געלעבט און געליטען און צוזאמען וועלען מיר בלייבען נאך׳ן טויט, ווייל דער מלאך המות קען ניט צורייסען דעם בונד, וואס גאט אליין האט צוזאמענגעקניפט!".

און טראכטענדיג דיזע נאבלע געדאנקען, האט ער אבגעצעהלט די גרויסע סומע געלד צו עפרון החתי און די „מערת המכפלה" איז געווארען זיין אייגענ־טהום אויף אייביג.

קען נאך זיין א העכערער בעגריף איבער פא־מיליען־לעבען? האט אירגענד וועלכעס פאלק אין דער וועלט אזא נאבעלען ביישפיעל אין זיין געשיכטע?

פרינץ רודאלף, דער זוהן פון דעם אלטען עסט־רייכישען מאנארך, פראנץ יאזעף, שרייבט אין זיין בוך: „מיין אריענטאלישע רייזע" דיעזע ווערטער:

„ווען איך בין געקומען אין „חברון" בין איך באלד געגאנגען צו דער „מערת המכפלה". דארט האב איך געפיהלט, ווי מיינע פיס שטעהען ביי דעם גראב פון די הייליגע אידישע אבות, ניט־ווילענדיג האב איך געקניעט, מיינע הענט האבען זיך צו דעם הימעל אויפגעהויבען, א שטראם טרעהרען האט ארויס־

געפלייצט פון מיינע אויגען און וויינענדיג האָב איך געזאָגט די דאָזיגע ווערטער:

„דו הייליגער פּאַטריאַרך, אברהם, וועלכען עפרון החתי האָט מיט טויזענדער יאָהרען צוריק געקרוינט אַלס „געטליכען פירסט”, „נשיא אלקים”, און האָט דיר אָנגעבאָטען פרייע, אומזיסטע ערד פיר דיין געשטאָרבענע פירסטין שרה, און דו האָסט קיין געשענק ניט געוואָלט אָננעהמען, הויב אויף דיינע אויגען און בעטראַכט דעם שיקזאַל פון דיינע צעהן מיליאָן קינדער, צושפּרייט און צוזעעט איבער אַלע לענדער, פערפאָלגט און געפּלאָגט פון טיראַנען און מערדער, פערהאַסט און פעריאָגט פון שרעקליכע פיינד, — זיי, דיינע קינדער, קענען ניט קריגען קיין אָרט זאָגאַר פיר געלד. אָ, שרעקליך און גרויזאַם איז דאָס לעבען פון דיינע אומגליקליכע קינדער, הייליגער אברהם! מיט מיינע אַלע קרעפטען וועל איך זעהען העלפען דיינע אומגליקליכע קינדער, ווען איך וועל בעשטייגען דעם עסטרייכישען טהראָן”.

דיזע מאַיעסטעטישע ווערטער האָט געזאָגט אַ קריסטליכער פרינץ. דאָס איז געווען זיין מיינונג איבער אברהם׳ס פאַמיליען־לעבען, איבער דער ריינהייט און הייליגקייט פון דער אידישער פאַמיליע, וואו מאַן און ווייב בלייבען טריי איינער דעם צווייטען ביז׳ן טויט, און וואָס זיי זיינען געשטאָרבען מיט דעם

ריינעם געוויסען, אז זיי ליגען אין א בעצאהלטען קבר.

בעטראכטענדיג זאגאר נאך היינט די לאגע פון פרויען־געשלעכט אין די אריענטאלישע לענדער אין פערגלייך מיט דעם פאמיליען־לעבען פון אונזערע אבות מיט טויזענדער יאהרען צוריק, מע־גען מיר שטאלצירען. מיר מעגען זאגאר שטאלצירען געגען מאנכע אייראפעאישע פעלקער אין דער ציווי־ליזירטער צייט.

ווען דער פערזישער שאך האט מיט עטליכע יאהר צוריק בעזוכט דייטשלאנד, און דער קייזער וויל־העלם דער ערשטער האט איהם פארגעשטעלט די אל־טע קייזערין, האט זיך דער אריענטאלישער מאנארך פערוואונדערט און האט זיך זעהר אונשולדיג אויס־געשפראכען צו וויהעלם'ען: „קענסטו ניט בעקו־מען אין דיין גרויסע, שעהנע לאנד אן אינגערע און שעהנערע פרוי ווי די אלטע?".

אט אזא בעגריף האבען נאך היינט די אריענ־טאלישע פירסטען וועגען פאמיליען־לעבען. אונ־זער אלטער טאטע, דער טאטע פון אונזער נאציאן, שטעהט אבער און גיסט טייכען טרעהרען אויף זיין הונדערט זיעבען און צוואנציג יאהריגער פרוי שרה.

א, ווי ווייט עס זיינען די בעגריפען צווישען אונז

און זיי, ווי צווישען ליכט און פינסטערניס, ווי צווי־שען יודענטהום און היידענטהום.

* * *

שרה איז געשטארבען, אברהם איז געבליעבען אהן אן „עקרת הבית" און יצחק אהן א מוטער; אברהם שיקט אליעזר'ן, זיין הויז־פרינציפאל, צו זיין פאמיליע אין ארם־נהרים, אויסצוזעפינען אן ארענט־ליכעם קינד פיר יצחק'ן אלס פרוי; אברהם בעשווערט אליעזר'ן, ער זאל ניט נעהמען פון דעם כנעני'ס פער־דארבענע טעכטער, ער זאל זיין זוהן יצחק'ן ניט צו־נעהמען פון איהם, ער זאל ברייננען די יונגפרוי צו איהם.

אליעזר האט אזוי געטהאן. זעהר שעהנע פאנ־טאזיעס מיט רייכע נאטור־בילדער און ערהאבענע סצענעס שטעלט אונז פאר די תורה אין דער רייזע פון אליעזר'ן נאך ארם־נהרים. א מוסר־השכל פון דעם ספור קענען זיך ארויסנעהמען אונזערע פרומע ברידער אין דער אלטער היימאטה, און בעזאנדערס אין גאלי־ציען, וואהלין און פאדאליען. דארט, ביי אונזערע חסידישע ברידער, וועלכע טהוען נאך היינט שידוכים ניט פרעגענדיג זייערע קינדער, און ווען זיי ווילען שוין יוצא־זיין פאר דער אינטעליגענטער וועלט, זיינען זיי מקיים בוכשטעבליך דעם תלמוד, ווי ער לערנט: „אסור לקדש עד שיראנה", דאס הייסט, מען טאר

ניט מקדש־זיין א פרוי בעפאר מען זעהט זי. און אום יוצא זיין, פיהרען זיי אריין דעם חתן צו קבלת־פנים און ער גיט א שעהמעדיגען בליק אויף דער ווייי־נענדיגער כלה, ער דעקט איהר צו דאס געזיכט, די כלי־זמר גיבען א שפיעל און די אונטערפיהרער פיה־רען זי אוועק שנעל צו דער „חופה". זיי ווילען נים פערשטעהן דעם וואהרען, ריינעם זין פון דעם תלמוד, אז „עד שיראנה" מיינט, ער זאל זי זעהן, שטו־דירען און קענען אויב זי פאסט פיר איהם און ער פיר איהר.

גרויסע אומגליקען און פאמיליען־טראגעדיעס, טייכען טרעהרען און צובראכענע הערצער קומען ארויס פון דעם סארט גוואלד־שידוכים, וועלכע, לייי־דער, פראקטיצירען זיך נאך היינט אויך.

איך האב אליין בייגעוואהנט ווי א חסידישער גביר איז אוועקגעפאהרען מיט זיין גאנצע פאמיליע פון פינסק נאך בראד צו טהאן א שידוך פיר זיין זוהן. אלעמען האט ער מיטגענומען אויף די תנאים אויסער דעם חתן, און ווען דער חתן האט א פרעג געטהאן: „פאטער, ווארום נעהמסטו אלעמען און מיך ניט?"— האט איהם דער פאטער געענטפערט מיט אן ערנסט: „דו ביזט שוואך אין געזונד, אין אזא וועטער וועסטו זיך נאך חלילה פערקיהלען".

„נו, און אויף דער חתונה, אז עס וועט זיין א

שלעכטעם וועטער, וועסטו מיך אויך ניט נעהמען?" האט געפרעגט דער חתן מיט אן אונשולדיגען טאן.

די פינסטערע מחותנים זאלען לערנען היינטיגע סדרה און זעהען אז מיט פיער טויזענד יאהר צוריק האבען אברהם'ס מחותנים, בתואל און לבן, געענט־פערט אליעזר'ן: „נקרא לנערה ונשאלה את פיה", מיר וועלען אריינרופען דאס מיידעל און מיר וועלען איהר פרעגען!

* * *

ניט אומזיסט רופען מיר אונזער תורה מיט דעם נאמען „תורת חיים": זי איז פול מיט לעבען, און מיר האבען נאך אימער פיעל צו לערנען ביי איהר, ווי צו פערבעסערען, פערשעהנערען און פערלייכטערען אונזער לעבען, איבערהויפט — אונזער פאמיליען־לעבען.

לעזט דיעזע הייליגע ווערטער און זעהט ווי גרויס זיי זיינען:

„ויביאה יצחק האהלה שרה אמו ויקח את רבקה ותהי לו לאשה ויאהבה וינחם יצחק אחרי אמו". — און יצחק האט זי אריינגעפיהרט אין דעם געצעלט פון זיין מוטער שרה, און ער האט גענו־מען זי אלס פרוי, און יצחק האט זיך געטרייסט נאך זיין מוטער.

פיעל מאראל, פאמיליען־לעבען ליגט אין דיעזע

בריליאנטענע ווערטער. די יונגע רבקה האט פערטראַ־טען די שטעלע פון דער אלטער פערשטאָרבענער מו־טער שרה. און ווען יצחק האט זי אריינגעפיהרט אין זיין מוטער'ס געצעלט, האט ער זיך ערשט געטרייסט נאך זיין גרויסען קומער און צער. ניט מיט ניעדעריגע ליידענשאפט האט ער זי עמפפאנגען, נאר מיט ריינע, היילינע, וואהרע און געטליכע ליעבע. מיט ליעבע און עהרפורכט פון א קינד צו זיין מוטער האט ער זי בע־געגענט, און אריינגענומען צו זיך אין זיין הויז. דאס איז די אמת'ע טהרת המשפחה פון אידישען פא־מיליען־לעבען.

„האוהב את אשתו כגופו והמכבדה יותר מגופו, ומדריך בניו ובנותיו בדרך ישרה, והמשיאן סמוך לפרקן, עליו הכתוב אומר: „וידעת כי שלום א ה ל ך!" (יבמות ס"ב).

„דער וואס ליעבט זיין פרוי ווי זיך זעלבסט און שעצט זי מעהר ווי זיך, און ערציהט ארענטליך זיינע זיהן און טעכטער אין דעם גלייכען וועג, און פערהייראט זיי יונג, אויף איהם זאגט דער פסוק: דאן ווערסטו וויסען אז דיין געצעלט איז גאנץ און פריעדליך".

חיי שרה

דאָס איז די אידישע לעהרע פון פאמיליען־לעבען, וועלכע עס שטאמט פון אונזערע אונשטערבליכע פאטריארכען, אברהם מיט שרה׳ן און יצחק מיט רבקה׳ן.

דאָס איז די מאָראל פון היינטיגער סדרה, אין וועלכער עס רוהט, ווי א פערל אין בוזים פון ים דער גרויסער סוד פון אידישען פאמיליען־לעבען.

תולדות

„הלא אח עשו ליעקב נאם ד׳ ואהב את יעקב ואת עשו שנאתי“ (מלאכי א׳).

„ויתרוצצו: מה היא רציצה זו? רבותינו דרשוהו לריצה, כשהיתה עוברת על פתחי תורה יעקב רץ ומפרכס לצאת; עוברת על פתח עבודת כוכבים עשו מפרכס לצאת; ד״א מתרוצצים זה עם זה ומריבים בנחלת שני עולמות“ (רש״י).

צוואַנציג יאָהר זיינען פאַריבער פון דער צייט, ווען יצחק האָט גענומען רבקה׳ן און קיין קינד איז נאָך אַלץ ניט געווען צו בעגליקען זייער הייליגע פער־איינינונג. דער פרומער פאַטריאַרך האָט אָבער זיין האָפנונג ניט פערלאָרען און ער האָט געהאַלטען אין איין מתפלל־זיין צו זיין גאָט, ביז זיין ליעבער נאָמען האָט בעשאָנקען רבקה׳ן מיט אַ צווילינג. דאָס איז גע־ווען י ע ק ב — אונזער פאָטער, און ע ש ו — דער אָנקעל.

מערקווירדיג, אַ צווילינג זיינען זיי געווען און

וואָס פיר אַ גרויסער קאָנטראַסט צווישען איינעם און דעם צווייטען ביז היינטיגען טאָג.

נאָך אין זייער מוטער'ס לייב האָבען זיי אָנגע־פאַנגען צו צאַנקען, קריגען זיך און שטויסען איינער דעם אַנדערען, מיט איין וואָרט, זיי האָבען אָנגעפאַנ־גען דעם שרעקליכען און גרויזאַמען „ו י ת ר ו צ צ ו", וועלכער אַרבייט עד היום הזה.

אַ! וויפיעל בלוט, טרעהרען, קרבנות, אומגלי־קען און טראַגעדיעס איבער דעם גאַנצען ערד־באַל האָט געבראַכט דער שרעקליכער „ו י ת ר ו צ צ ו"! פון ארם־נהרים ביז מצרים, פון כנען ביז בבל, פון ירושלים ביז רוים און פון שפּאַניען ביז קישינעוו, אי־מער און איבעראַל אַרבייט אַלץ מיט שטורם און מאָרד דער מערדערישער „ו י ת ר ו צ צ ו"! און כל־זמן עס וועלען עקזיסטירען די „פתחי תורה" און די „פתחי עבודת כוכבים" וועלען דער פאָטער און דער אָנקעל האַלטען זיך ביי „ו י ת ר ו צ צ ו".

* * *

אונזער פאָטער האָט געמאַכט אַ געשעפט: ער האָט איינגעהאַנדעלט די „בכורה" ביי זיין עלטערען ברודער. זעהר ביליג, כמעט ווי אומזיסט האָט ער גע־קראָגען די בכורה. בלויז פיר אַ ביסעל געקאָכטע לינ־זען און אַ שטיקעל ברויט איז ער געוואָרען אַ בכור.

די געשיכטע איז מערקווירדיג: מאנכע קריטיקער, דארונטער אויך אונזערע אידישע רעפארם־ראבינער, אורטהיילען יעקב'ן אז ער האט זעהר ניט ריכטיג געהאנדעלט. וואס הייסט, ווי קען מען עס עקספלאאטירען אן איינגענעם ברודער? ווי קען מען זיך בענוצען מיט זיין הונגער, איהם צו דריקען אין נויט, ביז ער האט געמוזט אוועקגעבען די בכורה. — אין א קאטעכיזם, וואס א רעפארמער־רבי האט פערפאסט פיר זיין סאנדיי־סקוהל, קומט אויס, אז די קינדער אנטווארטען אויף די פראגען, אז עשו איז געווען א „ג ו ד ב א י", און יעקב א „ב ע ד ־ ב א י".

אויבערפלעכליך שיינט די קריטיק צו זיין ריכטיג, אבער ווען מיר זאלען עטוואס טיעפער שטודירען די געשיכטע, דאן וועלען מיר גאר אנדערש פערשטעהן דעם גאנצען משא־ומתן פון דער בכורה.

וואס איז דאס אזוינס די בכורה? וואס האט דא יעקב איינגעהאנדעלט? האט ער גענומען מעהר ירושה פאר עשו'ן נאך יצחק'ס טויט? האט ער ניט געקענט נעהמען א שטעקעל אין האנד און אנטלויפען אויף יענעם זייט ירדן, שלאפען אויף הארטע שטיינער, און פערקויפען זיך צו לבן'ען אויף איין־און־צוואנציג יאהר אהן דער בכורה? האבען זיינע קינדער עטוואס גענאסען מעהר עולם־הזה פון דער בכורה? יא, מיר האבען די בכורה עד היום צו גלות, גזירות, גירושים,

אינקוויזיציאָן, שמד און פּאָגראָמען, פון וועלכע דעם אָנקעל עשו'ס קינדער ווייסען גאָר ניט; נור מיר, מיר די קינדער פון דעם געמאַכטען בכור, האָבען די זכיה צו די אַלע „גוטע זאַכען".

בעטראַכטענדיג גוט, זעהען מיר, אַז די בכורה איז ניט ווערטה געווען ניט נור די לינזען מיט ברויט, זאָנדערן אפילו אַ ביסעל קאַלטע וואַסער וואָלטען מיר פיר איהם ניט געגעבען. עס קען זיין, אַז מיר וואָלטען נאָך צוצאָהלען מען זאָל זי גאָר צונעהמען פון אונז.

אַלזאָ, וואָס איז דאָס פּאָרט פיר אַ ביזנעס מיט דער בכורה?

נור די וואָרהייט איז, אַז דער רעפאָרם־רבי אין זיין קאַטעכיזם האָט געמאַכט יעקב'ן פיר אַ „בעד־באָי" מיט דעם פערעלטערטען טעות, אַז דאָ איז גע־ווען אַ ביזנעס, אַ שווינדעלע. אָבער דער אמת איז, אַז ניט עשו האָט פ ע ר ק ו י פ ט די בכורה און ניט יעקב האָט ג ע ק ו י פ ט די מציאה. ברויט און לינזען האָט טאַקע יעקב געגעבען זיין הונגעריגען ברודער עשו, אָבער ניט פיר דער בכורה, ווי מירווע־לען לערנען פון דעם שטיקעלע חומש אין היינטיגער סדרה „תולדות":

„וימלאו ימיה ללדת, והנה תומים בבטנה.
ויצא הראשון אדמוני כלו כאדרת שער ויקראו
שמו עשו, ואחרי כן יצא אחיו וידו אוחזת

בעקב עשו, ויקרא שמו יעקב, ויגדלו הנערים ויהי עשו איש יודע ציד איש שדה, ויעקב איש תם יושב אהלים".

און ווען עס איז געקומען די צייט צו געבוירען, איז געקומען אַ צווילינג אויף דער וועלט. דער ערשטער איז אַרויס אַ ר ו י ט ע ר, אין גאַנצען בעוואָקסען מיט האָר ווי אַ האָריגער מאַנטעל (אַ פעלץ), און זיי האָבען איהם אַ נאָמען געגעבען — „ויקראו" הייסט בלשון רבים: אַלע, ווער עס האָט איהם נאָר געזעהען האָט איהם גערופען „ ע ש ו " — פון דעם העברע־אישען צייט־וואָרט „עשה" ווערט „עשו", אַ פערטי־גער, פאָלקאָמענער מענש, מיט אַ פעלץ. עס האָט איהם נור געפעהלט אַ ביקס, אַ פייל און בויגען, זאָל ער שוין אַרויס אויף יאַגד אין וואַלד. — און נאָכהער איז אַרויס זיין ברודער, און מיט זיין קליין הענטעלע האָט ער געהאַלטען עשו'ן ביי זיין טריט, און ער האָט גע־רופען — „ויקרא" לשון יחיד — יצחק אַליין האָט איהם אַ נאָמען געגעבען י ע ק ב, פון דעם העב־רעאישען וואָרט „עקב" — טריט.

יעצט פאַנגט זיך אָן אַ שילדערונג איבער דעם כאַראַקטער פון די צוויי קינדער.

און זיי זיינען אויסגעוואָקסען, און עשו איז גע־וואָרען אַ יעגער (אַחאָטניק), אַ פעלד־מענש, און

יעקב — אן אונשולדיגער, א פּאסטוכעל, וואָס זיצט אין די געצעלטען.

אין די עטליכע ווערטער ווערען געגוי און דייטליך ערקלעהרט די כאַראַקטערע פון די צוויי ברידער: דעם יעגער און דעם פּאסטוך. דער ערשטער, עשו, איז געוואָרען א בלוט־דורשטיגער, און אַלע זיינע שטרעבונגען זיינען געווען צו טוידטען, פערניכטען, בלוט פערגיסען און מאָרדען. זיין לעבען איז ניט געפיהרט געוואָרען מענשליך. ווען די יאָגד האָט איהם געגליקט, האָט ער געהאַט געגוג צו פרעסען און ער איז געווען צופריעדען; האָט איהם אָבער ניט געגליקט, פלעגט ער אהיים קומען הונגעריג, בייז, און בלוט־דורשטיג ווי א טיגער אָדער א וואָלף.

אין יאָהר 1890 האָט א רומעגישער יעגער דערשאָסען א אידען ביים ברעג פון דער דאָנוי. אין געריכט האָט איהם זיין אַדוואָקאַט פערטיידיגט דערמיט, דאָס דריי טעג האָט דער יעגער גאָר ניט געפונען אין וואַלד; זיין בלוט האָט איהם געקאָכט, און ער האָט אויסגעלאָזען זיין צאָרן צו דעם ערשטען אידען, וואָס האָט איהם אָנגעטראָפען, — און דורך אזא אַרגומענט איז דער רומענישער עשו בעפרייט געוואָרען.

דאָס איז דער כאַראַקטער פון אונזער אָנקעל, דעם אָהאָטניק, דעם יעגער.

דער צווייטער, דער פּאסטוך, האָט געפיהרט א רוהיגען, שטילען לעבען. ער האָט

געפיטערט זיינע שטילינקע שעפעלאך אויף דעם גרינעם גראז; ער האט זיי אנגעטרונקען ביי א רוהיג פליסענדען טייכעלע. ווען די זון האט געהאל־טען אין מיטען הימעל, איז ער ארויף אויף א קליינעם גרינעם בערגעלע, וואו זיין געצעלט איז געשטאנען, און פערטיג געמאכט פיר זיך זיין געוועהנליכען מאהל־צייט, קיין פלייש, נור גרינסען, פערשיעדענע גע־שמאקע פראדוקטען פון דער מוטער־ערד, ווי ארבעס, באב און לינזען; ער האט זיינע ניט־אויפרעגענדע שפייזען געגעסען גאנץ רוהיג; די שעפעלאך ארום איהם, זאטע, זיינען געלעגען אויסגעשטרעקט אויף דעם גרינעם פעלד; די פייגעלאך, דער נאטור'ס קינ־דערלאך, האבען צוגעזונגען, ווען ער האט גע־שפיעלט זיינע הירטען־ליעדער אויף זיין פייפעלע; זיינע געפיהלען עדעל, מיטליידיג און בארמהערציג; זיין בלוט האט זיך רוהיג געפלאסען אין זיינע אדע־רען ווי ביי יעדען אמת'ן נאטור־מענש.

דאס איז געוועזן דער כאראקטער פון אונזער פא־טער דעם פאסטוך.

יעצט ערקלעהרט אונז די תורה די מעשה פון דער בכורה. מיט קורצע בריליאנטענע ווערטער שטעלט זי אונז פאר א בילד, וואס נור אזא קינסטלער־האנד ווי ראפאעל'ס וואלט אפשר אימשטאנד געווען צו מאהלען מיט א פענזעל:

תולדות

„ויזד יעקב נזיד, ויבא עשו מן השדה והוא
עיף, ויאמר עשו אל יעקב הלעיטני נא מן
האדם האדם הזה כי עיף אנכי, על כן קרא
שמו אדם, ויאמר יעקב מכרה כיום את בכורתך
לי, ויאמר עשו הנה אנכי הולך למות ולמה זה
לי בכורה? ויאמר יעקב השבעה לי כיום
וישבע לו וימכור את בכורתו ליעקב, ויעקב
נתן לעשו לחם ונזיד עדשים, ויאכל, וישת,
ויקם, וילך, ויבז עשו את הבכורה".

איידער איך וועל אייך איבערזעצען דאָס ברי־ליאַנטענע ווערטער־בילד, מוז איך אייך ערקלעהרען די בעדייטונג פון צוויי העברעאישע צייט־ווערטער (פּעלים). דאָס וואָרט „הלעיטני", וואָס שטאַמט פון „לעט", איז נור איין מאָל דערמאָהנט אין גאַנץ תנ"ך און עס ווערט געברויכט אין תלמוד אין אַ בעדייטונג פון שטאָפּען עופות, אָבער ניט פיר מענשען. דער פּעל „מכר" מיינט ניט דוקא עפּעס פערקויפען פיר געלד, זאָנדערן איבערגע־בען אַ געגענשטאַנד פון איינעם צום צווייטען; אַזוי ווי „מחר ימכר ד' את סיסרא בידך", אָדער „תמכור עמך בלי הון", אָדער „חנם נמכרתם". — דאָס צוויי־טע וואָרט „האדם" מיינט עשו אויף זיך זעלבסט, ווייל די ווילדע וואַלד־מענשען האָבען גאָר ניט אין זייער שפּראַך די ווערטער: „איך", „דו" און „ער". יע־דער פון זיי טראָגט אַ ווילדען נאָמען; צום ביישפּיעל:

„דער ווייסער בער", „דער רויטער וואלף", „דער שווארצער אדלער", א. ז. וו.

און יעקב האט געקאכט זיין מאהלצייט, און עשו איז געקומען פון פעלד שרעקליך מיעד און ווילד פון הונגער, און ער האט געזאגט צו יעקב'ן: „הלעיטני" ניט „האכילני", דאס הייסט, ער האט געעפענט זיין גרויסען מויל און שרייט: „שטאפ! גיס אריין פון די רויטע וויין אין דעם רויטען!", ווייזענדיג מיט דער האנד אויף זיך זעלבסט, וויל פון הונגער און אויפ־רעגונג האט ער פערגעסען דעם נאמען לינזען, און זיך זעלבסט רופט ער מיט דעם נאמען „דעם רויטען".

יעקב, זעהענדיג די ווילדע געשטאלט פון זיין ברודער, דעם בכור, איז ער ערשטוינט געווארען און מילד, ווי זיין טבע איז געווען, האט ער געזאגט:

„ברודער מיינער, וואס איז דאס מיט דיר? דו ביזט דאך דער בכור און דו דארפסט וויסען, אז דו האסט די הייליגע שליחות צו לערנען די וועלט דעם אחדות הבורא פון אונזערע עלטערען אברהם און יצחק, דו מוזט זיין מאראליש, עדעל און אנשטענדיג, ווען ניט — וועסט דו איבערגעבען דיין בכורה צו מיר".

עשו האט איהם אנגעקוקט ווילד און געענטפערט:

„וואס דולט ער מיר א מוח? איך האלט ביים שטארבען און ער פלוידערט מיר פון נארישקייטען?

וואָס דאַרף איך האָבען אַ בכורה? וואָס קימערט מיך די מאָראַל? נעהם דיר די מציאה און לאָז מיך אָב".

פון דיזען מאָמענט אָן — ערקלעהרט אונז די תורה — האָט עשו איבערגעגעבען זיין בכורה צו יעקב'ן, אָבער ניט פערקויפט. און יעקב האָט געטהאָן זיין פפליכט און האָט געגעבען זיין הונגעריגען ברודער עשו ברויט און לינזען, בלויז וויל ער האָט געוואָלט עסען. און ער, עשו, האָט אָבגעגעסען, זיך אָנגעטרונקען, איז אויפגעשטאַנען און איז אוועקגעגאַנגען און האָט זיך אויסגעלאַכט פון דער בכורה, פון דער מאָראַל מיט די אידעאַלען, מיט דעם גאַנצען אחדות הבורא פון זיינע אבות. און מיט דיזער מיינונג איז פערבליעבען עשו עד היום הזה.

און דער שרעקליכער „ויתרוצצו" האָט גענומען שטורמען צווישען דעם צווילינג, צווישען דעם יעגער און פאַסטוך, צווישען דעם אידעאַליסט און מאַטעריאַליסט. אזוי דויערט די מלחמה מדור דורות און דער הר שעיר מיט דעם הר ציון קענען זיך ניט פעראייניגען און קענען קיין שלום ניט שליסען!

* * *

„הקול קול יעקב והידים ידי עשו".

שעהן איז יעקב'ס שטימע און שטאַרק זיינען עשו'ס הענד! גליקליך איז דער מענש אָדער די נאַ־

ציאָן, וואָס פערמאָגט דיביידע געגענשטענדע: יעקב׳ס קול און עשו׳ס הענד. פיעל, זעהר פיעל האָט יעקב׳ס קול אויפגעטהאָן אין זיין פיער טויזענד יאָהריגער עקזיסטענץ פיר דער גאַנצער וועלט, פיר אַלע נאַציאָנען. אויך עשו׳ס הענד האָבען ניט ווייניג געאַרבייט און אויפגעבויט אויף דער וועלט, אָבער נאָך מעהר האָבען זיי צושטערט און פערניכטעט. און פונקט ווי די „הענד" אָהן דער „שטימע" האָבען ניט קיין גרויסען ווערטה, אַזוי אויך איז שוואַך און ווערטה דאָס „קול" אָהן די „ידים", — עס געפינט זיך קיין אָרט ניט און הענגט אימער אין דער לופט...

רבקה, די מוטער פון דעם היסטאָרישען צווילינג, מיט איהר שטאַרקער ליעבע צו יעקב׳ן, האָט גוט געוואוסט און געפיהלט דאָס ערהאַבענע פון זיין „קול", זי האָט אָבער אויך פערשטאַנען דעם פעהלער אין זיינע „ידים". און דעריבער האָט זי איהם אָנגעטהאָן עשו׳ס קליידער, זיינע גלאַטע, צאַרטע הענד און האַלז בעדעקט מיט ציעגענע פעלבלאַך, און אין דעם פאָרם האָט זי איהם געשיקט צו זיין פאָטער, צו נעהמען פון איהם זיין פאָטערליכע ברכה...

דער אַלטער פאַטריאַרך, וועלכער האָט שוין גע־

האט אָנגעוואָרען זיין זעהונגס־קראַפט, האָט איהם, יעקב'ן, בעטראַכט מיט זיינע אַנדערע חושים: מיט די אויערען, און מיט די הענד, און ער האָט אויסגע־שריען: „הקול קול יעקב והידים ידי עשו!"—און געמיינט דערמיט צו זאָגען: איך האָב געפונען ביי מיין זוהן ביידע מעלות: די שעהנע שטימע יעקב'ס און די שטאַרקע הענד עשו'ס.

און דאָס איז דער אידעאַל, צו וועלכען יעקב'ס קינדער שטרעבען היינט: זיי ווילען קומען צו זייער „שעהנעם קול" און צו דעם אָנקעל'ס „שטאַרקע ידים". — אָט דאָס איז דער סוד פון ציוניזם...

ויצא

„ויחלום: והנה סולם מוצב ארצה, וראשו מגיע השמימה והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו".

אמר בר קפרא אין לך חלום שאין לו פתרון (ילקוט ויצא).

ווי א מלאך פון הימעל האָט די גוטע און עדעלע מוטער רבקה בעשירמט און בעשיצט יעקב'ן, איהר געליעבטען זוהן, זי האָט גוט פערשטאַנען, אז אַן אייביגער קאַמפף, אַן אייביגע מלחמה, וועט זיין צווישען די ברידער.

איין מאָל האָט זי זיך דערוואוסט, אז עשו האָט געזאָגט: „יקרבו ימי אבל אבי ואהרגה את יעקב אחי!", דאָס הייסט „ווען איך וועל בעגראָבען מיין טאַטען, וועל איך דער'הרג'ענען מיין ברודער!".

דאָס מוטער־הארץ האָט שווער געקלאַפּט און זיך געשראָקען. רבקה האָט געוואוסט ווער עשו איז, און זי האָט פערשטאַנען, אז דער „אדמוני" איז פעהיג אויף אַלעס.

„יעקב מיין קינד" — האָט די אָרימע מוטער געמורמעלט, וועהרענד טרעהרען האָבען פערשטיקט איהר שטימע — „זוהן מיינער, דו ביזט אין סכנה, אַנטלויף, ראַטעווע דיין לעבען. אַנטלויף, ווי גאָט איז דיר ליעב, צו מיין ברודער לבן אין חרן, און דאָרט וועסטו זיין זיכער!".

שוועהר, זעהר שווער, איז איהר געווען צו שיידען זיך מיט איהר ליעבלינג, אָבער עס העלפט ניט: די גע־פאַהר איז גרויס און ער מוז אוועק באַלד, אַזוי שנעל ווי נאָר מעגליך.

נאָך אַ ברכה פון טאַטען און אַ האַרצרייסענדע אומאַרמונג פון דער וויינענדער מאַמע, האָט יעקב אָנ־געפאַנגען צו לערנען די סדרה „ויצא", און דיזע סדרה לערנען מיר נאָך עד היום; און נאָר איין גאָט אין הימעל ווייסט ווען מיר וועלען דאָס ענדיגען.

ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה; ויצא מארץ ישראל וילך בבלה; ויצא מבבל וילך פרסה; ויצא מפרס וילך יונה; ויצא מיון וילך רומאה; ויצא מרומא וילך ספרדה; ויצא מספרד וילך צרפתה, אשכנזה, פולאניא ורוסיא; ויצא מרוסיא ופולניא וילך לארצות הברית באמעריקא...

און יעקב איז ארויסגעגאַנגען פון באר שבע און איז גע־גאַנגען קיין חרן; און ער איז ארויס פון ארץ ישראל און איז אוועק נאָך בבל; און פון בבל איז ער געגאַנגען נאָך פרס, און

פון פרס — נאך גריכענלאנד; און פון גריכענלאנד האט ער זיך אוועקגעשלעפּט אין רוים, און פון רוים האט ער אויסגע־וואנדערט נאך שפּאניען, און ער איז ארויס פון שפּאניען און האט זיך אוועקגעשלעפּט אין פראנקרייך, דייטשלאנד, פּוילען, רוסלאנד און רומעניען, און פון רוסלאנד און פּוילען האט ער אויסגעוואנדערט נאך אמעריקא...

ווילען מיר ענדיגען מיט דעם די סדרה „ויצא"? איז שוין געקומען א סוף צו דער אייביגער וואנדע־רונג?

יעקב'ס גאט אליין ווייסט דעם אמת!

עלענד, ארים און אליין, אבגעריסען פון זיינע ליעבע און געטרייע עלטערען, טרויעריג און פול מיט פחד פיר זיין שרעקליכען „ברודער", געהט יעקב מיט געשוואלענע פיס איבער די שרעקליכע מדבריות. זיין שווערער פּאק דריקט זיינע שוואכע שולטערן; מיט זיין שטעקען אין האנד בעוועגט ער זיך לאנגזאם אין דעם ברענענדיגען זאמד...

א שרעקליכע בייִנקעניש. א היים־וועה דריקט צוזאמען זיין הארץ, זיין ליעבער מוטער'ס בילד האט זיך איהם פארגעשטעלט פאר די אויגען. ער זעהט, ווי זי מאכט איהם מיט איהרע צארטע הענד זיין נאכט־לעגער, און איהרע פערוויינטע אויגען קוקען אויף איהם מיט ליעבע און רחמנות; עס ווערט פינסטער, די זון געהט אונטער, די ערד וויקעלט זיך איין אין א

געדיכטען שווארצען שלייער, זיינע אויגען ווערען דונ־קעל, די פים בויגען זיך אונטער איהם; און ניט־ווי־לענדיג מוז ער מאכען זיין נאכט־לעגער אויף דיזען ארט, אין דיזער ווילדעניס! ער נעהמט א שטיין און לעגט איהם צוקאפענס; זיינע מידע גליעדער ציהען ארונטער זיין פערמאטערטען קערפער; ער פאלט צוזאמען און ווערט אנשלאפען.

ויחלום — און ער טרוימט — יא, דאס איז אי־מער, ווען עס איז פינסטער און טרויעריג, דאן חלומ'ט זיך חלומות. וואס זעהט יעקב אין זיין אונ־רוהיגען טרוים?

„א לייטער שטעהט אויף דער ערד און גרייכט ביז צום הימעל. גאט'ס מלאכים געהען ארויף און אראפ. אויף דעם העכסטען שטאפעל פון דיזען לייטער שטעהט די אלמעכטיגקייט, גאט אליין, און רעדט צו איהם וועגען זיין צוקונפט און וועגען דעם שיקזאל פון זיינע קינדער".

דער חלום האט געדויערט בלויז איינינע מינוטען, אבער דער פתרון — די בעדייטונג פון יענעם חלום— דויערט שוין איבער דריי טויזענד יאהר.

דער חלום און דער פתרון זיינען א ריכ־טיגעס און וואהרעס בילד פון יעקב'ס קינדער, א סימ־באל פון זייער מעמד און שיקזאל, א פראגראם פון

זייער עקזיסטענץ אלס נאציאָן צווישען אנדערע נאַ־ציאָנען. אָט דאָס האָט געזעהען דער דריטער פון די אבות אין זיין חלום!

דער לייטער איז ניט קיין הויז, ניט קיין געביידע; ער האָט ניט קיין פונדאמענט אונטער זיך אין דער ערד, ער איז בלויז מוצב ארצה, ער שטעהט נור פון אויבען מיט זיינע פיס אויף דעם באָדען, ער האָט ניט קיין בעשטימטען אָרט, ער ווערט געטראָגען ווי אווערק צייג פון איין פלאַץ צום צווייטען. מען געברויכט איהם ווען מען בויט בנינים, די גרעסטע פאלאצען, די שטאַרקסטע פעסטונגען, די שעהנסטע הייזער. קיין געביידע קען ניט פעריכט ווערען אָהן דעם לייי־טער. מיט איהם, נור מיט איהם, בויט מען אלעס. מיט איהם שטעלט מען אריין די פענסטער אין די העכסטע טורמס, און מיט איהם בעפוצט מען די שעהנסטע פאלאסטען אינווענינג און אויסווענינג. אפילו דער מאהלער, דער קינסטלער און דעקאָרייטאָר קענען זיך אָהן דעם לייטער ניט בעגעהן.

און מיט דער צייט, ווען די אלע שטאַרקע און מעכטיגע בנינים ווערען אלט און זיי מוזען ארונטער־גענומען ווערען פון זייער פלאַץ, דאַן איז דער לייטער ווידער דאָ, אָהן איהם ווערט גאָר ניט געטהאָן. דער זעלבער לייטער ווערט געברויכט ביים אויפבויען און ביים צושטערען.

מיט שטאָלץ קען דער לייטער זאָגען צו דעם גרעסטען שעהנסטען פּאַלאַץ:

„איך געדענק נאָך ווען מען האָט דיך געבויט, און יעצט בין איך דאָ ווען מען רייסט דיך ארונטער; איך וועל נאָך זעהען ווי מען וועט אַן אנדער בנין ארויפשטעלען אויף דיין פּלאַץ, און איך האָף, אַז איך וועל נאָך דערלעבען זעהן ווי מען וועט דיזע געביידע פאַנאַנדערוואַרפען און מ'וועט שטעלען ווידער אַ נייע אויף איהר פּלאַץ. און אַלץ מיט מיר: אָהן דעם לייטער וועט איהר גאָר ניט קענען טהאָן!".

שרעקליך און גרויזאַם איז די ביטערע לאַגע און עקזיסטענץ פון דעם לייטער; מען שעצט איהם נור דאַן, ווען מען בעדאַרף איהם, ווען ער בריינגט נוצען פיר אַנדערע; קוים אָבער איז די נאָבעלע געביידע אוועקגעשטעלט, געענדיגט און דעקאָרירט איבעראַל, וואַרפט מען דעם אָרימען לייטער אוועק אָן אַ זייט, ערגעץ אין אַ ווינקעל, אין אַ פינסטערען ווינקעל, איינזאַם, אַליין; בהמות, הינט און פערשיעדענע שרצים טראַמפּלען איבער איהם און בעשמוצען איהם, ביז עס קומט ווידער די צייט, ווען מען בעדאַרף איהם. דאַן הייבט מען איהם אויף, מען רייניגט איהם אויס און מען טראָגט איהם איבער אויף אַן אנדער אָרט.

* * *

דער פּתרון צו דעם חלום איז די אידישע נאַציאָן! דער איד איז ווי דער לייטער, נור מוצב ארצה, ער שטעהט נור בלויז פון אויבען, ער האָט ניט אונטער זיך קיין ריכטיגען פונדאַמענט, קיין בעשטימטען אָרט אויף דעם גאַנצען ערד־באָל; ער איז איבעראַל פול אין אַלע היסטאָרישע צייטען. ער איז געווען און פערבליע־בען ביי דער ענטוויקלונג פון די גרויסע נאַציאָנען און שטעהט אַלס עדות ביי זייער אונטערגאַנג. דער איד איז געווען און געבליעבען דער לייטער ארום די גע־ביידען: מען ניצט איהם אוים ווען מען ברויכט איהם און נאכהער ווערט ער אָוועקגעשליידערט אָן אַ זייט, אום צו זיין אַ מרמס לרגלי השור והחמור. מען פער־שפּאַרט איהם אין אַ ווינקעל־תחום המגבל אָדער ווי מען רופט איהם אין רוסיש — „טשערטאַ אָסיעדלאָ־סטי", און דאָרט ליגט ער און פוילט ביז עס קומט אַ צייט, און ער ווערט ווידער געפאָדערט צו ברייגנען נוצען פיר אַנדערע. דאַן לעבט ער ווידער אויף און ברייננט נאָך אַ מאָל נוצען פיר דער מענשהייט.

אָ! ביי וויפיעל מעכטיגע נאַציאָנען, גרויסע פעל־קער האָט ישראל געדיענט ניט מעהר ווי אַ לייטער צו זייער ענטוויקלונג און אויפבליהונג, און דאַן האָט מען איהם אָוועקגעשליידערט. ביז ער איז ווידער אויפגעהויבען געוואָרען זיך צו בעטהייליגען שוין ביי זייער אונטערגאַנג און פערניכטונג.

„דער איד איז דער טערמאָמעטער פון יעדער

לאנד וואו ער געפינט זיך", האט געזאגט א גרויסער דענקער, „וואס פיר א לאנד, אזעלכע אידען; ווי עס קריסטעלט זיך אזוי אידעלט זיך", און דאס איז דער וואהרער זין פון די בריליאנטענע ווערטער: „ומלאכי אלהים עולים ויורדים בו"! און גאט'ס טהאטען— ווי: ומלאכיו רוחות עושי דברו — געהען ארויף און ארונטער, פונקט ווי דער קוועקזילבער אין טערמא־מעטר.

דער פראבע־שטיין, מאסשטאב, פון ציוויליזא־ציאן פון יעדעס פאלק, איז דער איד!

„סלם מצב ארצה וראשו מגיע השמימה והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו והנה ד' נצב עליו!".

דער לייער טראגט זיך איבער יעצט אהער צו אונז אין אמעריקא. לאמיר האפען, אז אין דיזען פרייען לאנד וועלען מיר ענדיגען די טרויעריגע סדרה „ויצא", און מיר וועלען נאך זוכה זיין צו לערנען די סדרה „וישב", און וואו? —

— ב א ר ץ כ נ ע ן!!! —

וישלח

„וישקהו נקוד עליו, ר' ינאי אמר: מלמד שלא בקש לנשקו אלא לנשכו ונעשה צוארו של יעקב כשיש וקהו שניו של אותו רשע, ומה ת"ל ויבכו? זה בכה על צוארו וזה בכה על שניו. — אל תקרא וישקהו אלא וישכהו".
(ילקוט שמעוני).

אין קרעמעניץ, א קליין שטעדטיל אין וואהלין, איז דורכגעפאהרען דער גובערנאטאר. די אידישע גע־מיינדע האט ארויסגעשיקט דעם רב מיט די ראשי הקהל. דער רב האט געהאלטען די ספר־תורה אין זיי־נע הענד אונטער א חופה. דער חזן מיט משוררים הא־בען געזונגען „ברוך הבא!", און די גבירים פון שטאדט האבען געהאט די עהרע איבערצוגעבען דעם גובערנא־טאר א זילבערנע טאץ מיט זעהר א שעהנעם טארט, אויף וועלכען עס איז געווען אויפגעשריעבען מיט גאל־דענע בוכשטאבען: „מנחה היא שלוחה לאדוננו".

דער גובערנאטאר האט געצייגט זיין „גוט־הער־

ציגקייט" און האָט צוגענומען די זילבערנע טאַץ מיט דעם שעהנעם טאָרט — „ויפצר בו ויקח!".

אין גאַליציען, ניט ווייט פון לעמבערג, האָט דורכגערייזט דער קאַטוילישער בישאָף, נאָכדעם ווי ער האָט עמפפאַנגען אַלע דעלעגאַטען פון די קריסט־ליכע קירכען, האָט ער בעוויעזען אַן „ערעלקייט" און געזאָגט עטליכע ווערטער צו דעם אידישען רב מיט די פני העיר, צוגענומען ביי זיי די מתנה, וואָס זיי האָבען ספּעציעל פיר איהם געלאָזען מאַכען — אַ גרויסען זילבערנעם בעכער מיט גאָלדענע ווערטער אויסגעקריצט „מנחה היא שלוחה לאדוננו".

דער בישאָף איז זעהר אַ גוטער מענש. און ווי די אידען האָבען געמאַכט דעם אַלטען „ויפצר בו", האָט ער געענטפערט מיט דעם אַלטען און אימער נייעם „ויקח"!

אזעלכע מינים קאָרעספּאָנדענציעס פּלעגען מיר לעזען טאָג־איין טאָג־אויס אין די רוסיש־העברעאישע צייטונגען, וואו די קאָרעספּאָנדענטען זאָגען אָן די גלות־לעזער מיט שמחה, אַז זיי לערנען נאָך עד היום די סדרה „וישלח". זיי טהוען נאָך יעקב'ס שטיקעל ארבייט גאַנץ ריכטיג מיט דער „מנחה שלוחה" און מיט דעם שטאַרקען „ויפצר בו", אַז עשו מאַכט זיין געזונטען „ויקח", אום מקיים צו זיין די גמרא: „מעשי אבות סימן לבנים!".

עס טרעפט אפילו אויך, אז מען דערגרייכט צו דער מדרגה פון „וישקהו", אבער זעהר ווענוג בע־מערקען די פינטעלאך אויף דעם בלוטיגען און גיפ־טיגען היסטארישען „וישקהו". יעדעס פינטעלע איז אנגעגאסען מיט בלוט און טרעהרען, יאמער, קרעכ־צען און ביטערע געשרייען. עס זיינען די פערצווייפעל־טע קולות פון דעם אויטא־דע־פע, פון דער שווארצער מגפה און פון די שרעקליכע קרייץ־ציגע. אונטער יע־דעם פינטעלע ליגט א פינסטערע גזירה אדער א בלוטי־גער פאגראם: — הונדערטער טויזענדער זיינען אויס־געשטארבען פון דיזער שרעקליכער מיתה — מיתת נשיקה.

דיזער געפינטעלטער „וישקהו", דערמאהנט אן אלטען פאבעל:

א הונט האט נאכגעיאגט א האז. דער האז ענט־לויפט, דער הונט נאך איהם. דער הונט חאפט איהם און בייסט איהם איין, דער האז רייסט זיך ארויס מיט א שרעקליכען שמערץ־געשריי, און דער הונט נאך איהם. ער חאפט איהם ווידער און רייסט אפ פון איהם א שטיק פלייש. א שטראם בלוט פליסט פון דעם ארימען העזעלע; ער לויפט ווייטער. ער בלייבט קראפטלאז, ער פערבלוטעט זיך, פאלט און בלייבט ליגען.

דער הונט בייסט איהם שוין ניט מעהר. רוהיג

און געלאסען ליגט ער זיך ארויף אויף דעם האז מיט אלע פיער, און לאנגזאם לעקט ער דאסווארעמע פלי־סענדע בלוט. עס זעהט אוים אײנפאך ווי ער קושט איהם.

„אך, הונד, הונד!" — שרייט אוים דער ארימער האז, ליגענדיג אונטער דעם קושענדען בייסער... — „הלא טוב לי נשיכותיך מנשיקותיך!"—עס איז מיר געווען גרינגער צו ליידען דיין בייסען ווי דיין קושען! ווען דו האסט מיך געביסען האב איך נאך געהאט האפ־נונג זיך צו רעטען פון דיר; איך האב נאך געהאט קרעפטען ארויסצורייסען זיך פון דיינע צייהן און אנטלויפען. אבער וועה איז צו מיר יעצט, ווען איך ליג רוהיג אונטער דיר און דו קושט מיך און לעקסט מיך מיט דיין הינטישע צונג. דו לעקסט מיין ווארע־מעם בלוט, וואס פליסט פון מיר ווי וואסער"...

יא, אין דער צייט פון פינסטערען מיטעל־אלטער, אונטער דער אינקוויזיציאן, זיינען מיר געביסען גע־ווארען אונערבארמליך, מיר האבען אבער געהאט האפנונג צו רעטען זיך. מיר האבען געקעמפפט פיר אונזער עקזיסטענץ און פיר אלעם וואס ביי אונז איז הייליג. מיר האבען געהאפט און געשטרעבט צו רעטען זיך. אבער וועה איז אונז היינט, אין דער נייער צייט, ווען די נשיכות האבען זיך געביטען אויף נשיקות. פון דער בייסענדער אינקוויזיציאן, איז גאר געווארען

א רוהיגע קושענדע מיססיאָן. היינט איז אונזער לאַגע געפעהרליכער, אונזער בלוט פליסט לאַנגזאַם, מיר ענטלויפען ניט, און דאָצו מאַכען זיי אויף אונז די שרעקליכע אָפּעראַציאָן פון דעם „וישקהו" מיט פּינ־טעלאַך, פון וועלכער עס איז געבאָרען געוואָרען די גרויזאַמע קרענק (צייט פון אַסימילאַציאָן), און דאָס קען חלילה ברייגנען אויף אונז די מיתת נשיקה.

* * *

„ויותר יעקב לבדו ויאבק איש עמו עד עלות השחר, וירא כי לא יכל לו, ויגע בכף ירכו, ותקע כף ירך יעקב בהאבקו עמו. ויאמר שלחני כי עלה השחר. ויאמר לא אשלחך כי אם ברכתני".

און יעקב איז געבליעבען איינער אַליין אין דער פינסטערער נאַכט. און אַ מאַן האָט זיך מיט איהם גע־ראַנגעלט, ביז עס איז אויפגעגאַנגען דער מאָרגענשטע־רען, און ווי דער מאַן האָט דערזעהען אַז אין גאַנצען בייקומען יעקב'ן איז פיר איהם אונמעגליך, האָט ער איהם דערלאַנגט אַ „סאָלאַר־פּלעקסוס", דאָס הייסט, פּראָסט אַ גוטען קלאַפּ אין דיך און האָט איהם קער־פּערליך געבראָכען. ער האָט איהם געמאַכט הינקעדיג, ווען זיי האָבען זיך געראַנגעלט (גערעסעלט). און ער האָט געזאָגט צו יעקב'ן: „לאָז מיך אָפּ, וואָרום

עס האָט אָנגעפאַנגען צו טאָגען, דער מאָרגענשטערען איז אויפגעגאַנגען". און יעקב ענטפערט איהם: „ניין, איך וועל דיך ניט אָבלאָזען, ביז דו וועסט מיך בענ־שען".

פראַנקרייכ'ס גרויסער פּאָליטישען, דער יודען־פריינד מיראבאָ, האָט גוט פערשטאַנען דאָס רייכע און ערהאבענע בילד. ווען ער האָט געקעמפּפט פיר אידישע רעכטע אין דעם ערשטען פראַנצויזישען פּאַרלאַמענט און איינינע פּאַרלאַמענטס־מיטגליעדער האָבען גע'טענה'ט, אז עס איז גענוג פיר די אידען, וואָס מיר וועלען זיי מעהר ניט פערפאָלגען, אָבער ווי קומען אידען צו האָבען בירגער־רעכטע? האָט מיראַ־באָ זיי געענטפערט מיט א דונערענדע שטימע:

„פראַנצויזען, ווען עס איז געווען די פינ־סטערע נאַכט, האָט איהר יעקב'ס קינדער בע־קעמפפט; איהר האָט זיי ווי דער בייזער מלאך אין לבן'ס צייט געגעבען אַזעלכע קלעפּ, אַז איהר האָט זיי קערפּערליך געבראָכען. און יעצט, ווען עס האָט אָנגע־הויבען צו טאָגען, דער מאָרגענשטערען פון דער ליב־טיגער פרייהייט איז אויפגעגאַנגען, שרייט איהר אויך ווי יענער בייזער מלאך, אַז זיי, יעקב'ס קינדער, זאָלען אייך אָבלאָזען, ווייל איהר וועט זיי שוין מעהר ניט שלאָגען. זיי האַלטען אייך אָבער פעסט און זיי זאָגען: „ניין, פראַנצויזען, מיר לאָזען אייך ניט אָפּ, מיר האָ־

בען געגוג געליטען אין דעם גאנצען מיטעל־אלטער. יעצט ווילען מיר, אז איהר זאלט אונז זעגנען מיט גלייכע בירגער־רעכטע". און מיראבאו'ס ווערטער האבען געווירקט, — אידען האבען אין פראנקרייך גע־קראגען גלייכע רעכטע מיט אלע מענשען צוגלייך.

* * *

„קום, מיין ברודער, מיט מיר, קום לאמיר געהן צוזאמען!".

ויאמר: „נסעה ואלכה נא לנגדך!" — האט גע־זאגט עשו צו יעקב'ן נאך דעם וישקהו. איינפאך, ער האט איהם ניט געוואלט אבלאזען, עם האבען איהם זעהר גוט געשמעקט די געפינטעלטע נשיקות.

יעקב אבער פיהלט די געפאהר און ענטפערט:

„אדוני יודע, כי הילדים רכים... ודפקום יום אחד ומתו... יעבר נא אדני לפני עבדו ואני אתנהלה לאטי, לרגל המלאכה אשר לפני ולרגל הילדים..."

„ניין, ברודער, איך קען מיינע קינדער ניט לאזען געהן צוזאמען מיט דיר. אין איין טאג קענען זיי אלע גייסטיג אויסשטארבען פון דיינע נשיקות. געה דו פאראויס, פאר מיר, און איך וועל מיר געהן לאנגזאם, לאנגזאם, ווי עס פאדערט פון מיר מיין מאראלישע ארבייט, און צום וואויל און בעסטען פיר דעם גייסט פון מיינע קינדער".

אט אזוי האבען זיך די ברידער צושיידט יעדער אין זיין וועג: עשו נאך שעיר, און יעקב נאך כנען.

יעקב האט זיך גאנץ רוהיג געקויפט א שטיקעל לאנד. ער האט זיך אויסגעבויט א הויז, וואס איז געווארען דער פונדאמענט פון דעם גרויסען און אונשטערבליכען פאלק ישראל.

מיר מוזען נאכפאלגען אונזער פאטער'ס טריט, ווען דער וישקהו גרייפט אונז שטארק אן, מוזען מיר געהן לרגל המלאכה ולרגל הילדים, צוליעב אונזער מאראלישע ארבייט און צוליעב אונזערע קינדער — שטרעבען צו געהן אין אונזער אלטען פאטערלאנד, רוהיג קויפען לאנד, בילדען הייזער, בעשאפען א אידישע קולטור, פערשטארקען דעם גייסט פון אונזערע נביאים, אוועקשטעלען דעם פונדאמענט פון הומאניטעט אויף די פרינציפען פון תורת משה און אויסבילדען דעם גייסטיגען מזבח מיט דעם אלטען נאמען, ווי אונזער פאטער יעקב האט איהם גערופען:

ויצב שם מזבח ויקרא לו: „אל אלהי ישראל"!

וישב

וישב יעקב: בקש יעקב לישב בשלוה וקפץ
עליו רוגזו של יוסף.

„כל מה שאירע ליוסף אירע לציון" (תנחומא)

געלויבט איז גאָט, וואָס מיר האָבען שוין דורכ־געלעבט די טרויעריגע סדרה „ויצא" און די גרויזאַמע סדרה „וישלח". מיר האָבען שוין אָבגעדיענט איבער צוויי צעהנדליג יאָהרען ביי לבן'ען; אַנטלאָפען פון דעם „געלען רמאי" און בעגעגענט זיך מיט דעם „רוי־טען מערדער"; גע'פועל'ט מיט דעם „ויפצר בו", ער זאָל מאַכען דעם „ויקח"; איבערגעטראָגען די אָפּע־ראַציאָן פון „וישקהו" מיט אַלע פינטעלאך; געקראָ־גען אַ גוטען קלאַפּ אין דער גרויסער פינסטערער נאַכט פון דעם בייזען מלאך און פערבליעבען אַ קאַליקע אויף דעם גאַנצען לעבען — אַלעס, אַלעס שוין איבערגע־לעבט און איבערגעטראָגען מיט אידישער געדולד, ביז מיר האָבען דערלעבט די רוהיגע סדרה „וישב". און וואו איז געשעהן דער „וישב"?— אין אונזער פאַ־

טערלאנד, אין כנען. דאָ וואָלט דאָך שוין געווען אַ יושר מיר זאָלן אויסרוהען, אויסגלייכען אונזערע צובראָכענע גליעדער, אָבער, ליידער, איז נאָך אונזער מאָס ניט פול: אַ נייער וואָלקען האָט זיך פערשפּרייט איבער אונזער פאָטער ישראל׳ס הימלען און אַ שרעק־ליכער שטורם האָט אויסגעבראָכען ביי איהם אין זיין אייגענער פאַמיליע. און פון וואָס?

פון אַ קלייניגקייט:

— צוליעב אַ זיידענע העמדיל מיט אַ פּאָר חלומות!

צעהן גרויסע און שעהנע ענטוויקעלטע זיהן האָט יעקב געהאַט, אָבער מעהר פון זיי אַלעמען האָט ער ליעב געהאַט דעם עלפטען — דעם בן־זקונים, יוסף׳ן, וואָס זיין פיעל־געליעבטע רחל האָט איהם געשאָנקען. יוסף איז געווען קלוג, פיין און גוט. מיט זיין קלו־גער בענעהמונג האָט ער געוואונען דעם פאָטער׳ס האַרץ, ביז ער האָט איהם אויסגעצייכענט פון אַלע זיי־נע ברידער, און האָט פיר איהם געמאַכט אַ ספּעציעל זיידענע העמדעלע.

אַך, דאָס זיידענע העמדעלע! דאָס זיידענע העמ־דעלע איז נאָכהער איינגעטונקט געוואָרען אין בלוט. און ווי אַ היסטאָרישע בלוטיגע מגילה איז זי אויסגע־שפּרייט געוואָרען איבער די אידישע הימלען. אויף

איהר איז פערשריעבען די גאנצע אידישע בלוטיגע גע־שיכטע מיט שרעקליכע רויטע טינט, וואס איז געמאכט געוואָרען פון שנאה, קנאה, פרוד הלבבות און ברודער־קריעג — פון א מאטעריאל, וואס עקזיסטירט נאך עד היום.

אויף דאס בלוטיגע העמדעל לעזען מיר אלע שרעקליכע צייטען פון שנאת־חנם, קריעג און צאנקע־ריי פון אונזער גאנצער געשיכטע. מיר זעהען דאָרט די קרח׳ס, דתן׳ס און אבירם׳ס פון אלע צייטען, דעם שטאלצען שבט אפרים, מיר זעהען ווי יפתח האט זיי עקזאמינירט מיט׳ן וואָרט „שבלת״ און האט אויס־געקוילעט פערציג טויזענד מאן ביי דעם ירדן; מיר זעהען די בית־שאול און בית־דוד ווי זיי קעמפפען און פערגיסען בלוט; מיר זעהען ווי ירבעם בן נבט האט צוריסען דאס אידישע קעניגרייך און א לאנגע מלחמה האט אויסגעבראָכען צווישען יהודה און ישראל; מיר זעהען ישמעאל בן נתניה, ווי ער האט פערלאָשען די לעצטע אידישע פונק, ווען ער האט גע׳הרג׳עט דעם פירשט גדליהו בן אחיקם. און דער גרויסער גרוב, וועל־כע ער האט אנגעפילט מיט חללים פון די אידישע פאטריאָטען נאך דעם ערשטען חורבן.

אויף דאס זעלביגע העמדעל לעזען מיר אונזער היסטאָריע פון בית שני, — מיט בלוט זיינען פער־שריעבען די נעמען פון טוביה און סנבלט, די גרויסע

שטערער פון נחמיה'ס נאָבעלע טהאט; נאכהער וויי־
טער זעהען מיר די העלעניסטען: יאָזאָן, אלקימוס
און מענאליאוס מיט דער גאנצער העלעניסטישער
באנדע, אלע זייערע סקאנדאלען און גוואלד־טהאטען.
אלעס, אלעס, זעהען מיר גאנץ דייטליך אויף דער בלוט־
טיגער „כתונת־הפסים", וועלכע איז איינגעטונקט אין
גיפט פון „שנאת־חנם" און „פרוד־הלבבות".

אָט שטעהען פאַר אונזערע אויגען די דריי סעקט־
טען, נעמליך: די פרושים, צדוקים און די איסיים,
און זייערע צאנקערייען; דער אונגליקליכער קריעג פון
די צוויי חשמונאים־ברידער הורקנוס מיט אריסתובול,
דורך וועלכע דער שווארצער אָדלער פון רוים האָט
פערשפרייט זיינע שווארצע פליגלען אויף יהודה און
האָט איינגעביסען מיט זיין שטארקען שנאָבעל טיעף
אין הארץ די אָרימע טייבעלע און ווארעמעס לעבענס־
בלוט האָט פערפלייצט דאָס זיידענע העמדעלע. מיר
זעהען אַן עקעלהאַפטעס בילד, ווי אין דעם יום־טוב
סכות האָט דאָס פאָלק שטעהענדיג אין בית־המקדש
בעוואָרפען מיט זיינע אתרוגים דעם קעניג ינאי, ווייל
ער האָט זיך אויפגעפיהרט לויט די מנהגים פון א
„צדוקי".

די דריי סעקטעס האָבען געקעמפפט און בע־
שטריטען איינע די אַנדערע גאַר אָהן רחמנות. און די
קלענסטע סעקטע — די שוואכע פאַנטאַסטישע
איסיים — האָט עס אונז איבערגעלאָזען די טעאָריע

פון „מלכות השמים", דורך דעם זאגענאנטען גאט־מענש אדער מענש־גאט, וועלכער האט מיט זיין מויל געפרעדיגט ליעבע און מיט די הענד פערגיסען זיינע נאכפאלגער אונזער בלוט יאהר־איין יאהר־אויס גאר אהן אן אויפהער.

דאס זיידענע העמדיל האט אויך געשפיעלט א גרויסע ראליע אין דעם חורבן פון דעם בית שני, ווען עס האבען שטראמען פון שנאת־חנם און מחלוקות בע־דעקט דאס לאנד. דאס זיידענע העמדיל האט אונז בעגלייט אין גלות און האט זיך פערשפרייט בכל ארצות פזורינו; מיר זעהען עס אין דער צייט פון די „ראשי גליות" מיט די נשיאים ביי דעם שרעקליכען אקט ווי ענן מיט שאול האבען געמאכט דעם גוואלד־רים אין אונזער אומה און האבען בעשאפען די פערשטיינערטע סעקטע „קראים".

אויף דעם אונשטערבליכען גרויסען אידישען לעהרער און דענקער, דער שיינענדער שטערן, וועל־כער בעלייכט שוין כמעט אכט הונדערט יאהר די אידישע הימלען אין דעם פינסטערען גלות מיט זיין תורה און חכמה, רבינו משה בן מימון (רמב"ם), אויף אויף דעם אידישען העלד האט דאס זיידענע העמדיל גיפטיגע טראפענס ארויפגעטריפט: דאס העלי־שע פייער האט זיך צוברענט און האט געשענדעט דעם „מורה־נבוכים" און נאך אנדערע פון זיינע היי־ליגע ספרים. אפילו שוין נאך זיין טויט האבען זיינע

געגנער איהם ניט געשאנעוועט און אויף זיין מצבה האָבען זיי אויפגעשריעבען שענדליכע ווערטער, וועלכע זיינען פיר אונז אַ חרפה עד היום הזה.

צוויי גרויסע מענשען גאונים האָבען מיר געהאַט, אוןביידע וואָלטען געווען אַ ציערונג פאַר אונזער פאָלק — איינער איז געווען אַ גרויסער תלמודיסט און דערצו אַ קריטיקער מיט דעם נאָמען ר׳ יעקב עמדן, און דער אַנדערער נאָך אַ גרעסערער תלמודיסט און אַ וועלט חכם ר׳ יהונתן פרעגער (אייבשיץ), ביידע וואָל־טען זעהר פיעל נוצען בריינגען זייער אָרימער נאַ־ציאָן, נור דאָס היסטאָרישע זיידענע העמדיל האָט זיך אַריינגעמישט, און האָט פערפינסטערט זייער לעבען מיט אונזער ליטעראַטור צוזאַמען.

מיט הונדערט יאָהר פריהער האָט דאָס זיידענע העמדיל נאָך מיט מעהר שטאַרקייט זיך פונאַנדער־געלאָזען פון מעזשיבוזש, וואָהלין, ביז מעזעריטש, פוילין, און פון ווילנא, ליטא, ביז לאָדי, וויים־רוס־לאַנד, און האָט געאַרבייט מיט אַזאַ פינסטערע קראַפט אין ביידע זייטען, ביז עס זיינען געבאָרען געוואָרען די שטאַרקסטע געגנער אויף ישראל׳ס לאַגער: די „חסידים״ און „מתנגדים״.

אויך אין אונזער צייט, ווען מיר האָבען זוכה־גע־ווען אויפצוהויבען אונזער ציון־פאָהן, אויך ביי די־זער נאָבעלער בעוועגונג האָט זיך דאָס זיידענע העמדיל אַריינגעמישט און האָט אַריינגעדרעהט „אוגאַנדא״.

וויניג איז געוועזן אַזיא און אייראָפּא האָט עס נאָך אַפריקא אריינגעמישט!

אָבער מעהר פון אַלע אידען אין אַלע גלות-לענ־דער, וואו זיי זיינען צוזעעט און צושפּרייט, ליידעט דער גרעסטער טהייל פון אונזער נאַציאָן אין דעם גרויזאַמען עמק הבכא, אין דעם שרעקליכען יאָמער־טהאָל וואָס רופט זיך „רוסלאַנד". וואוהין דער שיקזאַל האָט אריינגעוואָרפען איבער זעקס מיליאָן יעקב׳ס קינדער. די בעסטע און די פעהיגסטע פון זיי צוגעהען אין טרע־רען און באָדען זיך אין טייכען בלוט, וואָס זייערע ווילדע שונאים, די חיות אין מענשען־געשטאַלט, די פערפלוכטע קאַצאַפּעס און חוליגאַנעס פערגיסען טאָג־טעגליך.

און אום דאָס אומגליק צו פערגרעסערען האָט זיך דאָס אַלטע, פיער טויזענד יאָהריגע „רויט־בלוטיגע העמדיל" צובושעוועט איבער דעם גאַנצען אידישען לאַגער און האָט ווידער מיט איהר טייפלישען קראַפט פון „שנאת־חנם" און „פּרוד הלבבות" דאָס פאָלק אין שטיקער צוריסען: אָבגעריסען ברידער פון ברידער, קינדער פון עלטערען, און די שרעקליכע גוואַלד־ריסען האָט מען נאָך מיט׳ן נאָמען „בונד" געקרוינט, בעפּוצט מיט אַזאַ קלינגענדען און פאַלשען נאָמען.

אונטער דיזען נאָמען האָט זיך די „כתנת הפּסים", דאָס רויטע העמדיל פונאַנדערגעלאָזען און גע־מאַכט חרבות, געבראַכט צרות, קריעג, צאַנקערייען,

בלוט־פערגיסונג, קנאה, שנאה, נקמה, אכזריות, רוי־בעריי און מאָרד אין אַלע שטעדט און שטעדטלאַך וואו די שארית ישראל פון די חוליגאַנישע הענד וואָלטען נאָך פיעלייכט קאָנען ווי עס איז דערהאַלטען זיך און פריי אטהעמען.

די „כתנת הפסים" מיט איהר „פרוד הלבבות" האָט פערגיפטעט אונזער יוגענד, פערקריפּעלט זייער גייסט, גענמאַכט טעמפּ די געפיהלען און פערטומעלט זייערע מוחות אַזוי, אַז די העלדען וואָס וואָלטען מיט זייער מאַקאַבייערישען גייסט געקאָנט עטוואָס אויפ־טהאָן פיר זייער אָרעמע נאַציאָן, געהען גאָר אַוועק אין פרעמדע לאַנגערען, און פון גרויס היץ טהוען זיי די אַרבייט פון „דאָן קיכאָט" — אַרבייט, וואָס בריינגט קיינע נוצען פיר קיינעם, נור בלויז שאַדען זייער אייגענעם פאָלק.

פון גרויס היץ קריכען זיי דורך „פעסער קרויט", אָפּפערען זייער לעבען פיר „קאַפּוסטע" אָנשטאָט דעם, וואָס זיי וואָלטען געקאָנט פיעל נוצען בריינגען פיר דאָס לאַנד, וואו ציטראָנען און „אתרוגים" וואַקסען...

אָ! דו זיידענע העמדיל! דו כתנת פסים! ווען וועסט דו שוין אויפהערען צו פּלאַגען דעם אָרימען ישראל? ! — — — —

מקץ

הנרות הללו.

(אן אָבהאַנדלונג לכבוד חנוכה)

„הנרות הללו קדש הם, ואין לנו רשות להשתמש בהם!“.

הנרות הללו — דיעזע קליינע ליכטעלאַך זיינען אָנגעצונדען געוואָרען מיט צוויי טויזענד צוויי־און־זיעבעציג יאָהר צוריק, ווען אונזערע עלטערן זיינען נאָך געזעסען אין זייער לאַנד; די גרויסע אונשטערבליכע העלדען, די „מכבים“, האָבען זיי צום ערשטען מאָל אָנגעצונדען אין בית־המקדש, און זיי לייכטען נאָך עד היום אין אונזערע אַלטע גלות־לענדער.

דיעזע קליינע ליכטעלאַך דערצעהלען אונז גרויסע געשיכטעס, אַלטע פאַקטען פון דער אַלטער נאַציאָן, וועלכע צינדט אָן די ליכטעלאַך אין איהרע חושך'דיגע צייטען אין אַלע פינסטערע לענדער, וואוהין דאַס שיק־

זאָל האָט זי פֿערטראָגען; דיזע קליינע ליכטעלאַך ערוועקען אין אונז דעם גרויסען נאַציאָנאַלען שטאָלץ פֿון די אַלטע אַלטע צייטען, ווען אונזער נאַציאָן איז געווען דאָס גרויסע ליכט פֿיר דער גאַנצער וועלט.

אַ שרעקליכע און גרויזאַמע צייט איז געווען פֿיר דעם לאַנד יהודה, ווען דער צורר אַנטיוכוס עפּיפאַנוס האָט דאָרט געהערשט. אין אַ ים בלוט פֿון אונשולדיגע מענער, פֿרויען און קינדער איז דיזע פּעריאָדע איינ־געטונקט. דער ערשטער קרבן איז געווען חוניו כהן גדול. זיין ברודער ישוע, אָדער מיט זיין גריכישען נאָ־מען „יאַזאָן", וועלכער איז געווען דער אָנפֿיהרער פֿון דער העלעניסטען־סעקטע, וואָס האָט געזוכט איינצו־פֿיהרען די גריכישע קולטור אין ארץ ישראל. די טענץ פֿון אָלימפּוס אויף דעם הר־הבית און די דעמאָ־ראַליזאַציאָן פֿון די אַלטע גריעכען אין ירושלים. דיזער פֿייערדיגער העלעניסט, יאַזאָן, האָט געקויפֿט די כהונה־גדולה פֿיר אַ גרויסע סומע געלד ביי דעם צורר אַנטיוכוס.

יאַזאָן'ס נאָכפֿאָלגער, מענעלאוס, האָט נאָך פֿיעל ערגער געהאַנדעלט: ער האָט גע'פּועל'ט ביי דעם רשע אַנטיוכוס ער זאָל פֿערניכטען דאָס גאַנצע יודענטהום, אויף אַן אונערבאַרעמליכען אופֿן. ער האָט ארויסגע־געבען אַ גזרה, אַז די אידען טאָרען ניט אָפּהיטען זייער שבת, אַז זיי מוזען עסען טרפֿות און דאַרפֿען ניט מל־

זיין זייערע קינדער. די אידען, וואס וועלען ניט פאל־
גען, וועלען בעשטראפט ווערען מיט טויט!

די העלעניסטען האבען אויסגעקליעבען א גרויסען
פלאץ ארום בית־המקדש, האבען דארט אויפגעבויט א
גרויסע געביידע, וואו אידישע קינדער, יונגע לייט און
מיידלאך, זאלען אין אדם און חוה׳ס קאסטיו־
מען טאנצען דעם „באקכוס" (אלהי השכרות).
די יונגע לייט האבען זיך געמוזט מאכען א שענדליכע
אפעראציאן אויף זייער לייב, אום מען זאל ניט דער־
קענען אז זיי שטאמען פון אידען.

דאס פאלק איז געווען שרעקליך אויפגעבראכט,
אלטע לייט מיט ווארעמע אידישע הערצער פלעגען זי־
צען אין זייערע הייזער און וויינען, אבער טהאן האבען
זיי גאר ניט געקענט, ווייל די מאכט פון אנטיוכוס
האט בעשיצט די העלעניסטען.

אנטיוכוס מיט מענעלאוס זיינען נאך פיעל ווײ־
טער געגאנגען: זיי האבען אויסגעבויט מזבחות אין
אלע שטעדט און שטעדטלאך, אויף וועלכע זיי האבען
מקריב געווען חזירים. דאס פלייש האט מען
מיט געוואלד געגעבען אידען צו עסען. מיט דעם
שמוציגען בלוט האבען זיי דעם קדשי־קדשים בע־
שפריצט און מטמא־געווען די ספרי־תורות!

אין א קליין שטעדטעלע, ניט ווייט פון ירושלים, „מודעית", אדער „מאָדין", האָט געוואָהנט דער אַל־טער מתתיהו החשמונאי מיט זיינע פינף זיהן: יוחנן, שמעון, יהודה, אלעזר און יונתן, דיעזע הייליגע פאַ־מיליע האָט גערעטעט יהודה און אָנגעצונדען די ער־שטע „חנוכה־ליכטלאַך".

אין דיעזער אומגליקליכער צייט, ווען די ווילדע העלענער האָבען געטראָמפעלט אויף ישראל'ס הייליג־טהום מיט די פיס און פערגאָסען אידיש בלוט ווי וואסער, איז דער אַלטער פאָטער פון די מאקאבעיער מיט זיינע זיהן געזעסען אין זייער קליין שטעדטיל און געטראכט וואס צו טאָהן פיר זייער נאציאָן. די חשמונאים זיינען געווען געבאָרענע העלדען, אין זיי האָט געפלאָסען דאָס בלוט פון די אַמאָליגע אידישע גבורים. קענען זיי שווייגען, זיצען רוהיג און זעהן ווי מען פערניכטעט זייער פאָלק, ווי מען לעשט אויס דעם לעצטען פונק פון זייער הייליגער נאציאָן?

„וועה!" האָט דער אַלטער מתתיהו געקלאָגט,— „וואָס איך האָב דערלעבט אויף מיינע אַלטע יאָהרען! דער בית־המקדש איז טמא געוואָרען, אונזער הייליג־טהום צוטראָטען, דאָס לאַנד א בארג אַש, גאָט אין הימעל, נעהם אַוועק מיין נשמה און בעפריי מיך פון אזא לעבען!".

ווי דער אַלטער איד איז געזעסען און געטרויערט איז אריינגעקומען איינער פון זיינע שכנים און דער־

צעהלט, אז צו זיי אין שטעדטיל מודעית איז געקומען איינער פון אנטיוכס'עס בעאמטע, אפאלעאוס איז גע־ווען זיין נאמען, און ער מיט זיינע בלוט־דורשטיגע סאלדאטען האבען אויפגעבויט אן אלטאר צו דעם גרי־כישען גאט „יופיטער" און ווילען מקריב־זיין א קרבן פון א חזיר און צווינגען די אידען צו עסען חזיר־פלייש.

ווי צוויי פלאמען פייער האבען זיך אנגעצונדען דעם אלטען'ס אויגען. מיט דעם מוטה פון א לייב, האט ער זיך געווענדעט צו זיינע פינף זיהן און גע־זאגט בזה הלשון: — „יעצט, קינדער, איז געקומען די צייט מיר זאלען מעהר ניט שווייגען. אונזער פאטער־לאנד רופט אונז, קומט, בני מתתיהו, לאמיר געהן!".

מיט דער שנעלקייט פון א בליטץ זיינען אלע ערשיענען אויף דעם פלאץ, וואו דער העלעניסטישער שיקוץ משומם איז אוועקגעשטעלט געווארען.

איינער פון די אידישע העלעניסטען איז געשטא־נען ביי דעם אלטאר און געהאלטען אין מקריב־זיין א חזיר פיר א קרבן.

ווי א רוישענדער ים האט אויפגעקאכט דאס בלוט אין די אדערען פון דעם אלטען מתתיהו און ווי א צור־רייצטער טיגער האט ער זיך אווארף געטאהן אויף דעם פערברעכער, און מיט א שארף מעסער האט ער דורכגעבויערט זיין ברוסט. דאן האט ער אויסגע־

שריען: „מות בן בליעל!" — שטארב, דו ניעדער־טרעכטיגער מענש! — און נעבען חזיר איז געבליעבען ליעגען דער טויטער געטצענדיענער.

דאס איז געוועזן דער ערשטער סיגנאל פיר א קאמפף פון בעפרייאונג. און נאך איידער אפאלעאוס האט צייט געהאט זיך ארומצוזעהען וואס עס האט פאר־סירט, האבען איהם גלייך די פינף העלדישע זיהן פון דעם זקן בעפאלען און צוזאמען מיט זיינע סאלדאטען איז אפאלעאוס אומגעבראכט געווארען. דער אלטאר איז פערניכטעט געווארען און דעם אבגאט יופיטער האבען זיי צוהאקט אויף שטיקער.

באלד האבען זיך אונטער דער פאהן פון די מאר־קאבעער, אויף וועלכע עס האבען געפלאטערט די ווער־טער „מי כמכה באלים יהוה", צוזאמענגעקליעבען ארום מתתיהו'ן און זיינע בראווע זיהן אלע אידישע העלדען פון אלע שטעדטלאך ארום. דער אלטער פעלד־מארשאל האט מתיר געווען צו שלאגען דעם שונא זאגאר אום שבת. ווי דורך אן עלעקטרישען שטראם האט דאס גאנצע פאלק ערוואכט און אלע קרעפטיגע פאטריאטען האבען זיך איינגעשלאסען אין דעם לאגער פון די מכבים.

דער אלטער מתתיהו האט אבער געשפירט, אז

זיינע קרעפטען ענדיגען זיך, זיינע טעג זיינען גע־צעהלטע. ער האט צוזאמענגערופען זיינע קינ־דער ארום זיין בעט און האט זיי אלעמען בעשווארען מיט דיעזע ווערטער:

„קינדער מיינע! איהר זעהט אז מיין סוף איז נאהענט. גאט פערלאנגט מיך צו זיך. דא איז געמאכט געווארען בלויז דער אנפאנג פון אונזער הייליגער אר־בייט. דאס פאלק ווארט אויף אונזער הילף. דאס לאנד איז נאך אין דעם שונא'ס הענד, דער בית־המקדש איז נאך בעשמוצט. אונזערע שוועסטער און ברידער זיי־נען אין געפאהר. איך באשווער אייך ביי גאט, דעם אל חי, איהר זאלט פארטזעצען דעם הייליגען קאמפף. איהר זאלט זיך מקריב־זיין פיר אונזער הייליגטהום. שמעון, מיין זוהן, דו וועסט זיין דער ראטהגעבער און וועג־ווייזער מיט דיין חכמה, און יהוז וועט זיין איי־ער פיהרער, אייער פעלד־מארשאל... — שווערט, קינדער!".

אלע פינף העלדען האבען אויפגעהויבען זייערע הענד און האבען געשווארען צו פיהרען די הייליגע מלחמה ביז דעם לעצטען טראפען בלוט.

דאן איז דער אלטער מתתיהו איינגעשלאפען אויף אייביג צופריעדען און רוהיג. זיינע קינדער האבען גע־קעמפפט ווי די לייבען. זיי האבען פערטריעבען פון דער הייליגער שטאדט דעם שונא צוזאמען מיט די הע־

לעניסטען; זיי האָבען אויסגערייניגט דעם בית־המקדש און כ"ה כסלו, פינף־און־צוואַנציג טאָג אין כסלו, האָבען זיי געמאַכט דעם חנוכת הבית און זיי האָבען אַוועקגעשטעלט דאָס לאַנד, דאָס פאָלק און די רעליגיאָן צוזאַמען אויף אַ געזונדען פונדאַמענט. און יהודה האָט ווידער אויפגעבליהט ווי אין די גוטע אַלטע צייטען.

דיזער זיעג איז ניט געווען קיין געוועהנליכער פון איין נאַציאָן געגען דער צווייטער, נור דאָס איז געווען אַ הייליגער זיעג פון וואהרהייט געגען בעטרוג, פון ליכט געגען פינסטערניס, פון מאָראַל און ריינליכ־קייט געגען דעמאָראַליזאַציאָן און שמוץ, פון יודענ־טהום געגען העלעניזמוס, פון תורת אלהים אויף'ן באַרג סיני געגען דעם געצענדיענסט פון אָלימפּוס — עס איז געווען דער זיעג פון דעם גייסט געגען דעם גראָבען חומר, פון לעבען געגען טויט!

דיזע קליינע ליכטעלאך ברענען נאָך היינט אויך מיט אַ הייליגען פייערעל איבער דעם גאַנצען ערד־באַל, וואו די איינציקלאַך פון די מאַקאַבעער זיינען צוזעעט און צושפּרייט. דיזער יום־טוב פון חנוכה האָט בעדאַרפט זיין אַ וועלט־יום־טוב פיר

אלע נאציאָנען, ווייל ווען ניט די מכבים מיט זייערע העלדענטהאטען, וואָלטען די גריכען פערשפרייט זייער געטצענדיענסט איבער דער גאנצער וועלט און אלע נאציאָנען וואָלטען נאָך עד היום געטאנצט מיט זייערע געטער ארום דעם אָלימפּוס, און עס וואָלט פון זיי קיין זכר ושארית ניט געבליעבען, פּונקט ווי עס האָט פּאסירט מיט אלע אלטע און פערדאָרבענע פעלקער. אשור, בבל און מצרים זיינען דער בעסטער ביישפּיעל.

הנרות הללו קדש הם ואין לנו רשות להשתמש בהם!

דיעזע ליכטעלאך, ליידער, זיינען געבליעבען נור הייליג און מיר האָבען ניט דאָס רעכט צו בענוצען זיך מיט זיי.

דאָס איז אָבער אונזער נאציאָנאלער אונגליק, וואָס די ליכטעלאך האָבען ביי אונז א פּנים נור פון הייליגע יאָהר־צייט ליכט: 1) יאָהר־צייט נאָך די מכבים, 2) יאָהר־צייט נאָך דאָס לאנד, 3) יאָהר־צייט נאָך דעם פאָלק, 4) יאָהר־צייט נאָך דער שפּראך, 5) יאָהר־צייט נאָך דער ליטעראטור, 6) יאָהר־צייט נאָך דעם טעמפּעל, 7) יאָהר־צייט נאָך אונזער קולטור, און 8) יאָהר־

צייט נאָך דעם נאַציאָנאַלען שטאָלץ. — אָט דאָס זיי־נען די 8 חנוכה־ליכט! זיי זיינען געבליעבען בלויז אַ טרוקענער מנהג. „ואין לנו רשות להשתמש בהם״— און מיר קענען זיך ניט בענוצען מיט די העלדענטהאַ־טען פון די מאַקאַבעיער אין דער צייט וואָס די אַנטיו־כוס'עס עקזיסטירען נאָך אין פערשיעדענע לענדער, און די עהרע פון יהודה ווערט געטראַמפּעלט אונטער זייערע פיס.

ציוניסטען! עס איז אייער פּפליכט אָנצוצינדען די אמת'ע ליכט פון די מכבים אין די אידישע הערצער. ליכט וועלכע זאָלען ברייגגען טהאַטען און מיר זאָלען קענען זאָגען:

„הנרות הללו קדש קדשים הן ויש לנו רשות להשתמש בהם״.

ויגש

„אני יוסף אחיכם אשר מכרתם אותי מצרימה !" (בראשית מ"ה ד').

מיט שעהנע, רייכע און לעבהאפטע פארבען האט אונזער תורה געשילדערט דאס לעבען פון אונזערע אבות, ווי אייביגע מאָנומענטען פון ווירקליכקייט שטעהען זיי פאר אונזערע אויגען, ווען מיר לעזען זייער לעבענס-געשיכטע: מיר לערנען זייערע כאראק־טערע, מיר זעהען זייערע מיט־מענשען, מיר שטודירען זייערע פערהעלטניסע און זייער פאמיליען־לעבען צווי־שען זייערע פרויען און קינדער, מיר בעמערקען זייערע ליידען און פריידען, זייער נאָבלע און גרויסמוטהיגע טהאטען אין די פערשיעדענע צייטען פון זייער האנד־לען און וואנדלען אפילו זייער שוואכקייט ווערט פאר אונז ניט געשווינט. מיט ריינע וואהרהייט שטעלט די תורה אוועק פאר אונזערע אויגען די בילדער און זאָגט: „זעהט, קינדער פון אברהם יצחק ויעקב! אט דיעזע גרויסע מענשען זיינען געוועזן אייערע עלטערען. זיי זיינען אָבער נור געוועזן שטערבליכע מענשען, ניט

קיין מלאכים. לעזט, שטודירט און לערנט זייערע מעלות מיט די חסרונות צוזאמען און פערגעטערט זיי ניט, ווייל מיר האבען נור איין גאט, איין אונפיהלבא־רעם וועזען, און דיזער איז עם דער ארכיטעקט פון דער וועלט!".

אלעס, אלעס דערצעהלט אונז די תורה וועגען אונזערע אבות, אפילו וועגען די גרויסע פערברעכענס פון ראובן'ען מיט יהודה'ן. — אלעס, אלעס ווערט געשילדערט עפענטליך און דער הויך פון דער געטלי־כער וואהרהייט שוועבט איבעראל.

אבער, אויב די העלדען פון דער תורה שיינען ווי די ליכטיגע שטערען אין דעם הימעל פון דער אידי־שער געשיכטע, שטראהלט יוסף'ס כאראקטער ווי די פרעכטיגע מארגען־זונן אין א שעהנעם זומערדיגען טאג. מיר זעהען איהם אין גאנצען ווי ער איז געווען פון זיין פריהער קינדהייט אן ביז זיין לעצטען אטהעם צוג; מיר לעבען דורך מיט איהם צוזאמען אלע עפא־כעם אין זיין לעבען; מיר שפיעלען צוזאמען מיט איהם אויף דער היסטארישער ביהנע די גרויסע אונ־שטערבליכע דראמע פון „מכירת יוסף".

ערשטער אקט.

א שעהנער, קלוגער און ליעבעסווירדיגער אינג־לינג איז געווען דער זיעבצעהן־יאהריגער יוסף ביי

זיין אַלטען פאַטער יעקב. דער אַלטער און ערדלער טאַטע האָט איהם געליעבט מעהרער פון אַלע זיינע צעהן דערוואַקסענע קינדער. אין זיידענס האָט ער איהם בעקליידט. נעבען זיך האָט ער איהם געהאַלטען, און האָט זיך ניט געקענט אָנזעטיגען מיט זיין ליעבער און זיסער געשטאַלט, וואָס האָט איהם עראינערט אָן זיין גוטע און צאַרטע מוטער רחל, וועלכע איז גע־שטאָרבען אין איהר בליהענדער יוגענד.

„געה, יוסף מיין קינד״, האָט געזאָגט דער אַלטער יעקב צו איהם, „געה, מיין ליעבלינג, און ווער גע־וואָהר וואָס מאַכען דיינע ברידער מיט די שעפּעלאַך דאָרט אין די גרינע לאַנקעס״.

ווי אַן אונשולדיגער מלאך׳ל איז ער געקומען בע־גריסען זיינע ברידער אין דעם פאַטער׳ס נאָמען, און האָט ניט פערשטאַנען אַז קנאה און שנאה ברענט אין זייערע הערצער ווי אַ העלישער פייער.

אָבער זיינע ברידער, פערפיהרט פון ווילדען צאָרן און גיפטיגע קנאה, האָבען באַלד פון איהם אראָבגע־צויגען זיין זיידען העמדעלע, איהם אריינגעוואָרפען אין אַ טיעפער גרוב און זיך גאַנץ רוהיג אוועק־געזעצט עסען זייער מאָהלצייט.

אַ קאַראַוואַן פון ישמעאלים, שקלאַפען־הענדלער, זיינען געראַדע אין דעם מאָמענט אָנגעקומען און שנעל איז דער שרעקליכער פערברעכען געשעהען: די צעהן

דערוואקסענע מענער האבען יוסף'ן, זייער ברודער און דעם אלטען פאטער'ס ליעבלינג, פערקויפט צו די ישמעאלים און האבען איהם טראנספארטירט נאך מצרים.

צווייטער אקט.

אין תחפנחס, די רעזידענץ פון עגיפטען (מצרים), אויף דעם גרויסען שקלאפען־מארק זעהען מיר יוסף'ן ליגענדיג צוזאמען מיט הונדערטע אנדערע שקלאפען געבונדען מיט שטריק איינער צום צווייטען. די גרויסע מאגנאטען און די קעניגליכע בעאמטע געהען ארום און בעטראכטען די שקלאפען — וויפיעל יעדער בעזונדער האט די ווערטה. יוסף מיט זיין הער־ליכער און שעהנער געשטאלט האט ארויסגעשיינט ווי א ליכטיגער שטערן צווישען אלע זיינע אונגליקליכע קאמעראדען.

פוטיפר, פרעה'ס אדיוטאנט, האט איהם גלייך בעמערקט, ער איז איהם שטארק געפעלען געווארען, האט גלייך בעצאהלט פיר איהם דעם פרייז און האט איהם אוועקגעפיהרט אין זיין פאלאץ.

א דאנק זיין גלענצענדער פעהיגקייט, האט זיך יוסף אין זעהר א קורצער צייט ענטוויקעלט, און אנ־שטאט א שקלאף האט איהם פוטיפר געמאכט אלס פערוואלטער איבער זיין גאנצען רייכטהום.

דריטער אקט.

אבער זיין גליק איז אין אן אונגליק פערוואנ־דעלט געווארען, זיין שעהנהייט האט איהם געפיהרט אין געפענגניס. זליכה, פוטיפר'ס פרוי, די אריענטא־לישע מטרונא, האט זיך שטערבליך פערליעבט אין דעם שעהנעם שקלאף, און פיר דיזער „זינד", וואס א פרוי האט איהם געליעבט און ער איז געבליעבען פעסט ביי זיין מאראלישער ריינקייט, איז ער אריינ־געווארפען געווארען אין א פינסטערעס געפענגניס.

מיר זעהען איהם ווידער אין א שרעקליכער לאגע ליגענדיג אויף א ביסעל שטרוי אין דער געזעלשאפט פון פערברעכער.

אך! מיט וויפיעל האס און פיינדשאפט האט זיך געדארפט אנפילען זיין יונגע ברוסט צו זיינע ברידער, וועלכע האבען אויף איהם געבראכט אזוי פיעל אונ־גליק? אבער וואס זעהען מיר ווייטער?

פיערטער אקט.

א בריליאנט שיינט ארוים זאגאר ווען ער ליעגט אין א שווארצע קויל, יוסף האט אויך אין געפענגניס זיך אויסגעצייכענט איבער אלעמען, און מיט זיין גרא־דען שכל האט ער זיך פערשאפט א גרויסען נאמען אלס חכם און פותר־חלומות. און די השגחה האט איהם ניט פערלאזען.

גראדע אין יענער צייט האט זיך דעם עגיפּטישען אויטאָקראט פּרעה פאָרגעשטעלט א חלום, און יוסף איז פון געפענגנים ארויסגענומען געוואָרען און איז אריין אין דעם קייזערליכען פּאלאַץ. פּרעה האט אין איהם גלייך דערקענט זיינע גרויסע פעהיגקייטען און פון א געפאנגענעם איז ער געוואָרען א פּרינץ, א שני־למלך. אַנשטאַט דעם אידישען נאָמען „יוסף" האט איהם פּרעה געגעבען אַן עגיפּטישען און אַן אַריסטאָ־קראַטישען נאָמען: „צפנת פענח". און יוסף איז געוואָרען דער ווירקליכער הערשער פון דעם רייכען און מעכטיגען לאנד מצרים.

די השגחה האט געפיהרט דערצו, דאָס א הונגער האט אויסגעבראָכען אין דעם לאנד כנען. ניט ווי־לענדיג האט דער אלטער יעקב געמוזט שיקען זיינע זיהן נאָך עגיפּטען צו בעזאָרגען ברויט פיר דער פאמי־ליע. זיי זיינען געקומען צו יוסף'ן. ער, דער הערשער, האט זיי דערקענט. זיי איהם — ניט. זיי זיינען גע־שטאנען ניעדערגעשלאָגענע און אויסגעהונגערטע און נעקניעט פאר איהם און געבעטען ברויט צום לעבען.

וואָס וואָלט א געוועהנליכער מענש אויף יוסף'ס פּלאַץ געטהאָן? זיי האָבען איהם אוועקגעריסען פון זיין ליעבען פאָטער, אריינגעוואָרפען אין א גרוב, פער־קויפט פאר א שקלאף און פערגיפטעט זיין יונגעם און בליהענדעם לעבען. ראכע, שרעקליכע ראכע, וואָלט ער

גענומען פון אזעלכע ברידער און וואלט מיט זייער בלוט געלאשען די העלישע פלאמען פון זיין בעליידיג־טער עהרע און פון זיין פערוואונדעטע ברוסט.

אבער יוסף, דער וויצע־קעניג פון מצרים, דער נאבעלער זוהן פון דער גוטער רחל, האט גאר אנדערש געהאנדעלט.

ניט האס, ניט פעראכטונג, ניט נקמה האט אבער דאמאלס בעהערשט די עדעלע נשמה פון עגיפטישען וויצע־קעניג און אברהם'ס אייניקעל. זאנדערן מיטלייד פערצייהונג און ברודער־ליעבע האבען אין איהם ער־וואכט און אנגעפילט זיין גאנצע עדעלע הארץ. די טרעהרען האבען אנגעפילט זיינע אויגען און מיט ציי־טערענדע ליפען האט ער אויסגעשריען:

„דערקענט איהר מיך ניט? איך בין דאך יוסף, אייער ברודער! — „אני יוסף אחיכם אשר מכרתם אותי מצרימה!" — איך בין עם דער זעלבער יוסף, יעקב און רחל'ס זוהן, ניט צפנת פענח!".

און ווען ער האט זיך שוין מיט זיי איבערגעבעטען און געצייגט אלע מעגליכע פריינדליכקייטען און זיי אויסגעשטאטעט מיט אלעם גוטען פיר זייערע הונגע־רענדע פאמיליען, האט ער זיי בעגלייט און געזאגט: „ברידערלאך, „אל תרגזו בדרך!", איהר זאלט געהן רוהיג צו אונזער אלטען פאטער און ברייגגען איהם צו

מיר. איהר זאָלט קיין עגמת־נפש ניט האָבען, וואָס איהר האָט מיך שלעכט בעהאנדעלט, ווייל דאָס איז געווען גאָט'ס ווילען, און מיר, פּראָסטע מענשעלאַך, דארפען זיך ניט מישען אין זיינע געהיימניספאָלע דרכים".

דאָס איז אַ פאָלקאָמענער כאַראַקטער פון אַן „אדם העליון" אַן „איבערמענש". — און ווען מיר אידען זאָלען נאָר האָבען דעם איין טיפּ אין אונזער געשיכטע קענען מיר מיט רעכט רופען זיך מיט דעם נאָמען „עם הנבחר" — אויסגעוועהלטע נאַציאָן.

זאָל דיזער כאַראַקטער זיין אַ מוסטער, אַ פאָר־בילד, פיר אונזערע היינטיגע „צפנת־פענח'ס", וועלכע דער שיקזאַל הויבט־אויף אויף אַ העכערע שטופע אין לעבען און אין געזעלשאַפט; העכער פון זייערע ניע־דערגעשלאָגענע ברידער, און קריגען אַנדערע נעמען אין דער גרויסער וועלט, דורך זייער קענטניס און רייכ־טהום. — זאָלען אונזערע געלעהרטע, אונזערע מיליאָ־נערען, דיזע אַלע העררען „צפנת־פענח'ס", וועלכע שעהמען זיך מיט זייער אידישער אָבשטאַמונג, לערנען פון יוסף דעם פּרינץ, פון דעם וויצע־קעניג, און אויס־שרייען צו זייערע אָרימע ברידער: „אני יוסף אחיכם!".

יוסף! דו זאָלסט זיין דער שפּיגעל, דאָס בילד

און דער מוסטער, נאך וועלכען אונזערע מעכטיגע, אונזערע שטארקע און אונזערע גרויסע מענער זאלען זיך ריכטען.

אמת, פיעלע ברידער האבען ניט געהאנדעלט גוט געגען זייערע אייגענע בלוט און פלייש; פיעלע האבען פערבראכען געגען יושר, מענשהייט און די הייליגע פרינציפען פון אונזער הייליגער רעליגיאן, אבער אונזער העכסטע מדה דארף אימער זיין ניט אבצושטויסען, ניט צו טראגען קיין האס און ראכע, זאנדערן האנדלען ווי יוסף און זאגען:

„פערגעסט, ברידערלאך, אן דעם, וואס עס איז געוועזן. קומט אהער צו מיר, דא האט איהר א ווארעמע ברוסט, וואס קלאפט מיט ריינער ברודער־ליעבע! — קומט אהער, זייט מיינע ווילקאמענע געסט, און דאן בריינגט אויך דעם טאטען אהער — דעם טאטען, און לאמיר זיין אלע צוזאמען, ווייל — אני יוסף אחיכם!"

ויחי

„וישלח ישראל את ימינו וישת על ראש
אפרים והוא הצעיר ואת שמאלו על ראש
מנשה, שכל את ידיו, כי מנשה הבכור".

און דער ווינטער שטעהט ניט אויף איין אָרט. ער שוועבט אַלץ ווייטער און ווייטער, און מיט איהם צוזאַמען געהען אויך די שעהנע אינטערעסאַנטע וויכ־טערדיגע סדרות, און אַט האַלטען מיר שוין ביי דער סדרה „ויחי".

אַלע סדרות צוזאַמען שטעלען פאָר א הערליכע געטליכע דראַמאַ פול מיט הייליגע שעהנע בילדער אי־בערהויפט פונ'ם לעבען פון יעקב'ן מיט זיינע קינדער, די „שנים עשר שבטי יה". נור העכער פון זיי אַלע איז די סדרה „ויחי", וועלכע ענטהאַלט דעם לעצטען אַקט פון דער ערהאַבענער דראַמאַ: דער אַקט, וועלכער ציינט אונז צום ערשטען מאָל די געטליכע פּאָעזיע פון יעקב'ס ברכה צו זיינע קינדער איידער ער שליסט זיינע אויגען אויף אייביג. אַלע סדרות זיינען נור איין ריינע פּראָזאַ, וועהרענד די לעצטע פון דעם ספר בראשית

איז כולל אין זיך דאָס גלענצענדע מייסטער־שטיק פון דעם דריטען פּאַטריאַרך, — דעם „הקבצו ושמעו בני יעקב!״ דיזע פּאָעמא האָט דער גרייז געשפּראָכען אויף זיין שטערבע־בעט איידער ער האָט אויסגעהויכט זיין הייליגע נשמה.

כל־זמן איך וועל לעבען וועל איך ניט פערגעסען דעם איינדרוק וואָס די פּרשה האָט אויף מיר געמאַכט, ווען איך בין נאָך געווען אַ קליין קינד. גאָר מיט אַן אַנדער שטימע האָט מיין „רבי״ געלערנט מיט אונז די סדרה; עפּעס דער גאַנצער חדר האָט גאָר אַנדערש אויסגעזעהען. אַ הייליגע און ערהאַבענע בע־גייסטערונג האָבען מיר בעמערקט אויף דעם רבי׳ס גע־זיכט, ווען ער האָט אָנגעפאַנגען צו זאָגען גאָר מיט אַ נייעם נגון דעם „האספו ואגידה לכם את אשר יקרה אתכם באחרית הימים!״ — „קומט אהער, קינדער, איך וועל אייך זאָגען עטוואָס וואָס עס וועט מיט אייך געשעהן גאָר אין די לעצטע דורות, אין די שפּע־טערע צייטען!״.

און דעם רבי׳ס נגון איז געווען אַזוי געשמאַק, אַ מחיה! עס איז צוגאַנגען איבער אונזערע יונגע הער־צעלאַך, אַז טרעהרעלאַך האָבען זיך בעוויזען ביי אונז אַלעמען אין די קליינע אויגעלאַך; מיר האָבען ניט געוואוסט דעם אונטערשיעד פון פּראָזא ביז פּאָעזיע,

נור מיר האָבען געפיהלט אַז אַלע מעשיות אין אַלע סדרות זיינען געווען גוטע, שעהנע און אַנציהענדע פיר אונזערע הערצער, אָבער דאָ איז עטוואָס בעזאָנדערס, עטוואָס שטאַרקערעס ווי געוועהנליך, יעדעס וואָרט איז פול מיט רוח הקדש. יעדעס וואָרט רייסט די נשמה מיט דער פולער קראַפט און מאַכט פון דעם הייליגען צויבער; יעדעס וואָרט געהט אַרויס אַזוי שטאַרק ווי פון גאָט אַליין; עס קריכט אַריין טיעף, טיעף אין הארצען און נעהמט אָן ביי דער נשמה; מויל און אויערען האָבען מיר געעפענט און געשלונגען מיט חשק יעדע זילבע פון דעם רבי'ס מויל.

און דאָס בילד — ווי הייליג דאָס איז! פאַר אונזערע אויגען איז עס געשטאַנען ווי אַ לעבעדיגע קאַרטינע.

אַט זעהען מיר ווי דער אַלטער קראַנקער פאָטער ליעגט אויף זיין בעט, זיינע הענד טרייסלען זיך, די אויגען האַלב אויסגעלאָשען, ער האַלט ביים שטאַרבען. יעקב אבינו וועט שוין מעהר ניט לעבען. נאָך אַ ביסעל און ער וועט זיך אָבשיידען פון אונז אויף אייביג. מיר פיהלען ווי מיר זעלבסט דאַרפען זיך געזעגענען מיט אונזער גוטען אַלטען בעקאַנטען, מיט וועלכען מיר האָבען צוזאַמען געלעבט אַ היבשע צייט, וועלכען מיר האָבען געעהרט און געשעצט און געליעבט.

מיר דערמאָהנען זיך נאָך וועגען איהם, ווען ער איז

געוועזן א קרעפטיגער יונגער מענש, ווי ער האָט גע־קעמפפט אין דער פינסטערער נאכט מיט דעם בייזען מלאך; מיר הערען נאָך זיין שטימע ווי ער אַרגומענ־טירט מיט זיין אָנקעל לבן הארמי; מיר הערען נאָך זיין געוויין און יאָמערליכען געשריי, ווען זיינע קינ־דער ברייננגען איהם די פינסטערע בשורה, אַז זיין ליע־בער מוזיניקעל יוסף׳קע איז צוריסען געוואָרען פון א ווילדע בעסטיע; מיר זעהען נאָך זיין שמחה, ווען מען האָט איהם אָנגעזאָגט, אַז זיין ליעבער זוהן לעבט און רעגיערט דאָס לאַנד מצרים.

און פּלוצלונג פאַלט אַרונטער דער פאָרהאַנג און אַן ענדע צו אַלעס!

יעקב דער העלד, וואָס האָט בעקעמפפט אַלעס אין זיין לעבען, ליגט יעצט קראַפטלאָז, אָהנמעכטיג קראַנק און שלאַף, האַלט ביים שטאַרבען...

נעבען בעט שטעהט זיין ליעבלינג, יוסף זיין זוהן, מיט זיינע צוויי אייניקלאַך — יוסף׳ס זיהן אפרים און מנשה; יוסף האָט זיי צושטעלט אין אָרדנונג לויט זייערע יאָהרען: מנשה׳ן ביי יעקב׳ס רעכטע האַנד, ווייל ער איז דער עלטערער, און אפרים׳ען ביי זיין לינקער האַנד. דער אַלטער פּאַטריאַרך האָט זיי געלאַ־זען שטעהן אויף זייערע ערטער, נור ער האָט זיינע הענד איבערגעלייגט איינע איבער די אַנדערע אַזוי, אַז עס איז אויסגעקומען זיין רעכטע האַנד אויף אפרים׳ען און זיין לינקע האַנד אויף מנשה׳ן.

יוסף, דענקענדיג אַז זיין אַלטער פאַטער האָט געמאַכט אַ טעות, האָט בעמערקט מיט אַ פּאָר ווערטער אַז מנשה איז דער בכור, און דערביי געוואָלט איבער־לייגען זיין פאַטער׳ס הענד.

אָבער יעקב האָט געענטפערט: „ניין, מיין קינד, איך ווייס אַז ער איז דער עלטערער. ער וועט זיין גרויס, אָבער דער אינגערער וועט איהם איבערשטיי־גען אין זיין גרויסקייט!".

וואָרום האָט יעקב איבערגעלייגט זיינע הענד? מיט וואָס האָט אפרים ביי איהם מעהר נושא־חן גע־ווען פון מנשה׳ן?

ווען מיר זאָלען גוט בעטראַכטען די געשיכטע, דאַן וועלען מיר געפינען אַז די נעמען זייערע — „אפרים" און „מנשה" — שפּיעלען דאָ אַ הויפּט־ראָליע.

יעקב האָט מיט דעם אויסגעדריקט אַ פּראָטעסט געגען דעם נאָמען „מנשה" און סימפּאַטיע צו דעם נאָמען „אפרים".

מיר לערנען אין דער סדרה „מקץ" דיזע צוויי פסוקים:

„ויקרא יוסף את שם הבכור מנשה כי נשני אלהים את כל עמלי ואת כל בית אבי".

„ואת שם השני קרא אפרים, כי הפרני אלהים בארץ עניי".

דאָס הייסט: און יוסף האָט אַ נאָמען געגעבען

דעם עלטערען זוהן „מנשה" — ווייל „מנשה" מיינט אין העברעאיש „פערגעסען". דאס מיינט: ער איז צופריעדען וואס ער האט פערגעסען זיין אלטע היים, און זיין פאטער'ס הויז, פון וואנען ער איז אבגעריסען געווארען.

און דעם צווייטען האט ער א נאמען געגעבען „אפרים" — ווייל „פרה" מיינט אין העברעאיש „פרוכטבאר". דאס הייסט: ער איז צופריעדען, וואס זיין פאמיליע ווערט גרעסער אין דעם פרעמדען לאנד.

יעצט, ווען מיר וויסען די בעדייטונג פון די ביי־דע נעמען, קענען מיר זיך לייכט פארשטעלען, וואס פיר א ווירקונג זיי האבען געמאכט אויף דעם אלטען אידישען פאטריארך.

דער נאמען „מנשה", וואס בעדייט „פערגעסען" און קלינגט מיט אסימילאציאן, מיט אברייסען זיך פון אייגענעם שטאם און אויסמישען זיך מיט א פרעמדע נאציאן — האט ניט געקענט פערשאפען פערגעניגען דעם ישראל סבא. און אום צו פראטעסטירען געגען אסימילאציאן, געגען התבוללות בין העמים, האט ער די לינקע האנד אויף מנשה'ן ארויפגעלייגט.

אבער דער נאמען „אפרים", וואס בעדייטעט „פרוכטבארקייט", פערמעהרונג פיר דער נאציאן, — דיזער נאמען האט צופריעדענגעשטעלט דעם אלטען פאטער, און אום צו ווייזען זיין צופריעדענהייט, האט

ער אויף אפרים׳ס קאָפּ ארויפגעלייגט די רעכטע האַנד.

גליקליך איז אַ נאַציאָן מיט אפרים׳ס און אומ־גליקליך מיט מנשה׳ס.

אָבגעבענדיג די ברכה יוסף׳ן מיט זיינע זיהן און פעראייביגענדיג זייערע נעמען אין דער אידישער נאַ־ציאָן מיט דער ברכה פון „ישימך אלהים כאפרים וכמנשה!" — האָט דער גוסס יעקב גערופען צו זיך אַלע זיינע צוועלף זיהן.

זיי זיינען ערשיענען. זיי זיינען געקומען, די הויכע און געזונטע מענער מיט די ברוינע געזיכטער, גרויסע דונקעלע אויגען, לאַנגע שווארצע בערד און זיינען גע־בליעבען שטעהן מיט אראָבגעלאָזענע קעפּ און מיט עהרנפורכט, אום צו הערען די לעצטע ווערטער פון זייער הייליגען שטערבענדען פאָטער, וועלכער וויל זיי ערקלעהרען וואָס עס וועט מיט זיי פּאַרקומען אין דער וויי טער צוקונפט.

מיט פיעל מיה הויבט־אויף דער אַלטער זיין קאָפּ און מיט אַ צאַרטער און שטילער שטימע פאַנגט ער אָן צו ריידען. וואָס ווייטער אָבער שטאַרקט זיך זיין שטי־מע, דער רוח הקדש בעגייסטערט דעם הייליגען מאַן, און די ווערטער זיינען קורץ און שאַרף.

„ראובן, מיין בכור!" — שרייט ער אוים מיט אַ

געטליבער שטימע און נעהמט־צו פון איהם — לויט ווי רש"י זאגט — אלעס, אלעס פיר זיין פערברעכען אין „טהרת המשפחה"; ער נעהמט צו פון איהם כהונה לויה און אויך די מלוכה... — ארימער ראובן, ווי שרעקליך איז דיין שטראף! ...

ראובן געהט אוועק אין א זייט מיט אראבגעלאזענע אויגען, און שמעון ולוי געהען צו. אט דיזע צוויי העלדען, וועלכע האבען זיך אבגערעכענט מיט שכם בן חמור, פיר די עהרע פון זייער ליעבע שוועסטער „דינה", הערען יעצט פארווירפע פון זייער שטערבענדען פאטער, פיר זייער איבערגעאיילטען שריט צו פערגיסען אזוי פיעל מענשען־בלוט... ניין! יעקב געפינט ניט קיין ענטשולדיגונג פיר א מארד!

יהודה געהט צו מיט שרעק נעהמען זיין טהייל, אבער ווי איבערראשט איז ער געווארען זעהענדיג ווי דעם אלטענס געזיכט איז אויסגעלייטערט געווארען, און פול מיט ליעבע רעדט ער צו איהם און בענשט איהם, ער הויבט איהם אויף איבער אלע זיינע ברידער און פראפעצייהעט פיר איהם די גליקליכע צייט פון דוד און שלמה... און אזוי פליעסען די ברכות ווי א הימלישער באלזאם פון דעם אלטען יעקב'ס מויל צו יעדען קינד נאך זיין ווערטה.

„קינדער, איך שטארב", מורמעלט דער פאטריארך נאך זיינע ברכות, „טראגט אוועק מיין קערפער

אהין, אהין, דאָרט צו דעם „מערת המכפלה", וואו מיי־נע עלטערען רוהען. דאָרט שלאָפט אברהם און שרה, יצחק און רבקה, דאָרט האָב איך בעהאַלטען מיין לאה"...

אַ היילינער און רוהיגער שמייכעל האָט זיך בע־וויעזען אויף זיינע ליפען און זיין גרויסע נשמה האָט זיך אָבגעשיידט פון זיין קערפער און זיך פעראייניגט מיט דער אונשטערבליכקייט.

דאָס איז דער לעצטער אַקט פון דער היילינער דראַמא פון ספר בראשית. דערמיט שליעסט זיך דאָס בילד פון דער גרויסער האַנדלונג, ווען די גרונד־זיילען זיינען פערפעסטיגט געוואָרען פיר דער צוקונפט פון אונזער נאַציאָן.

דער פאָרהאַנג פאַלט, און אַ שוידער פון היילינער בעגייסטערונג ציטערט אויף אונזערע גליעדער.

שמות

משה'ס פריהעסטע יוגענד פערגליכען צום שטורמישען לעבען פון אונזער אונגליקליכער נאציאן.

„כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו וכל הבת תחיון" (שמות א' כ"ב).
„ותתצב אחותו מ ר ח ו ק לדעה מה יעשה לו" (שמות ב' ד').

עס איז ווירקליך מערקווירדיג, אז מיר בע־טראכטען אויפמערקזאם משה'ס ביאגראפיע, גע־פינען מיר אין איהר א פאראלעל צו אונזער געשיכטע אויף אזוי וויט, דאס מיר קענען זיך דערביי בעדיענען מיט א תלמודישען אויסדרוק: „משה וישראל חד הוא".

אין זעהר א פינסטערער צייט איז געבארען געווא־רען דער גרויסער געטליכער מאן, וועלכער האט גע־בראכט דאס ערשטע ליכט אויף דער וועלט; אין פינ־

סטערען מצרים, וואו דער בלוטיגער אויטאָקראַט פּרעה האָט דער ערשטער פערשקלאַפּט אונזערע עלטערען, האָט משה דער בעפרייער געעפענט זיינע אויגען. אין דער צייט, ווען פּרעה — דער גרויסער און גרויזאַמער הערשער — האָט זיך געבאָדען אין אידיש בלוט און געגעבען דעם באַרבאַרישען בעפעהל: „כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו וכל הבת תחיון", דאָס הייסט: יעדעס קינד פון מענליכען געשלעכט זאָל מען אריינ־וואַרפען אין טייך און יעדע טאָכטער — לאָזען לעבען.

אָט דיזע גזרה פערפאָלגט אידען נאָך עד היום הזה. פון דעם עגיפּטישען אויטאָקראַט פּרעה ביז דעם רוסישען סאַמאָדערזשעץ ניקאָלאַי האָט נאָך די דע־מאָראַליזירענדע באַרבאַרישע גזרה פון אונז ניט אָב־געטראָטען. אין דער צייט, וואָס איבער דעם גאַנצען ערד־באָל באָדען זיך אונזערע שונאים — די פערשיע־דענע טיראַנישע פערפאָלגער — אין בלוט פון אונזערע זכרים, בעציהען זיי זיך מיט גרוים „סימפּאַטיע" — מיט ליידענשאַפט צו אונזערע טעכטער. חמור מעג זיך פיינט האָבען יעקב'ן מיט אַלע זיינע זיהן, אָבער שכם האָט „ליעב" דינה'ן, יעקב'ס טאָכטער! — דער אַלטער פּרינציפּ פון פּרעה'ס אוקאַז: „כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו וכל הבת תחיון".

ווער פון די רוסישע אידען ווייסט דאָס ניט, אז אין דער צייט וואָס עס איז שטרענג פערבאָטען א

אידען איבערנעכטיגען אין די היילינע רוסישע שטעדט ווי פעטערבורג, מאסקווא אדער קיעוו, איז פריי פיר אידישע טעכטער צו וואהנען אין די זעלבע „היילינע" שטעדט ווען זיי בעזארגען זיך מיט א „געלען בילעט", דעם אבשייליכען צייכען פון שאנדע און שמוץ, אויף וועלכען עס איז אויפגעשריבען מיט קאצאפ'ס שפראך „וכל הבת תחיון"!

וועה איז צו די ריינע ציון'ס טעכטער, די סטור־דענטינס אדער שניידערינס, וואס זיצען אין פאניעס „היילינע" שטעדט אונטער דעם שמוציגען שוץ פון דעם „געלען בילעט", ווען ניקאלאי'ס שכור'ע טשי־נאווניקעס דערוויסען זיך אז זייער בעשעפטיגונג איז גאר אן ארענטליכע — זיי ווערען באלד ארויסגעטרי־בען פון שטאדט.

אט אזוי בעהאנדעלט מען אונז יעצט אין צוואנ־ציגסטען יאהרהונדערט אין רוסלאנד און אזוי האט פרעה מיט דריי טויזענד יאהר צוריק איינגעפיהרט אין מצרים!

* * *

אין דער טרויעריגער אומגליקליכער צייט האט יוכבד געבראכט אויף דער וועלט איהר זוהן משה. אומ־זאנסט האט די צערטליכע מוטער גאנצע דריי מאנא־טען פרובירט בעהאלטען איהר געליעבטעס קינד פון די געהיימע שפיאנען. די אונגליקליכע מוטער איז

ענדליך געצוואונגען געווען מיט איהרע אייגענע הענד צו מאכען א קבר פיר איהר הערצענסגעליעבטען קליי־נעם זוהן: זי האט איהר שאץ, איהר קליינעם משה'לען, פערפאקט אין א קעסטעלע און מיט איהרע אייגענע הענד איהם אין שרעקליכען טייך נילוס אריינגעלאזען.

דער שטורמישער טייך האט אויפגעברויזט. די וועללען האבען גענומען שליידערען דאס קליינע קעס־טעלע מיט דעם הילפלאזען שווימער הין און צוריק; איין מאמענט האבען זיי איהם אויפגעהויבען הויך, און אין דעם צווייטען מאמענט האבען זיי איהם א ווארף געטהאן צום טיעפען אבגרונד. שרעקליכע קראָ־קאָדילען מיט אָפענע גרויסע מיילער, מיט שארפע שניידענדע צייהן זיינען ארויסגעשפרונגען פון תהום, מיט א ווילדע מארד־זוכט האבען זיי געשוועבט פון אלע זייטען איינצושלינגען דאס קליינע קעסטעלע מיט דעם שווימער צוזאמען. א געהיימעס אויג וואכט אבער פון אויבען, א פערבארגענע שטארקע האנד פיהרט דאס קעסטעלע דורך אלע שרעקליכע געפאהרען, און דער קליינער הילפלאזער משה'לע ווערט ענדליך גע־רעטעט.

איז דען דאס פאלק ישראל ניט פערזעצט אין אזא לאגע און אונטערוואָרפען אזא שיקזאל? שווימט דען ניט דער איד פון דעם טאג פון זיין געבורט פונקט אזוי ווי זיין געזעצגעבער אין דעם גרויסען וועלט־טייך,

וועלכער ווערט איבערפילט פון זיין בלוט און פון זיינע טרעהרען זייט טויזענדער יאהרען? שפרינגען איהם ניט נאך אליגאטארען, ווילדע קראקאדילען, מזיקים, בלוט-דורשטיגע חיות אין מענשען-געשטאלט, וואס ווילען איהם איינשלינגען לעבעדיגערהייט? און דאך זעהען מיר, אז מיט אונז פאסירט דאס זעלבע, וואס האט געטראפען מיט אונזער הייליגען געזעצגעבער: גאט'ס אויג בעוואכט אונז, א געהיימע האנד פיהרט אונז דורך אלע געפאהרען; ווי שארף עס זיינען די צייהן פון אונזערע פיינד אויף דעם גאנצען ערד-באל, זיינען זיי דאך ניט אימשטאנד אונז צו פערניכטען, וויל „משה וישראל חד הוא".

* * *

„ותתצב אחותו מרחוק לדעה מה יעשה לו", זיין שוועסטער איז געבליעבען שטעהן פון וויטען זעהן, וואס עס וועט דא פון איהם ווערען. די פראפעטין מרים, די שוועסטער פון דעם אדון כל הנביאים, האט געוואוסט, פערשטאנען און געפיהלט, אז איהר קליין ברודער'ל איז ניט קיין איינפאך קינד, אז ער איז ניט גלייך צו די אלע אומגליקליכע פון זיינע ברידער, וועלכע די וועללען פון נילוס האבען שוין פערשלונגען. זי האט מיט איהרע גייסטיגע אויגען געזעהן, אז אין דעם שיקזאל פון איהר קליינעם ברודער'ל משה'לע שפיעגעלט זיך אפ דאס שיקזאל

פון איהר גאַנצע נאַציאָן, אַז דאָס וואָס פּאַסירט יעצט מיט איהם, וועט דאָס פאָלק ישראל פערזוכען שפּע־טער, דאָס די קריטישע, פערצווייפעלטע לאַנגע וועט אָנהאַלטען זעהר לאַנג, — דאָס איז די ריכטיגע בע־דייטונג פון וואָרט „מרחוק״.

אין העברעאישען הייסט „מרחוק״ ניט נור ווייט אין פּלאַץ, זאָנדערן אויך אין דער צייט. „ותתצב אחותו מרחוק״ — זי איז געבליעבען שטעהן פערווירט, בעטראַכטענדיג, דענקענדיג און פאָרשענדיג דאָס אי־דישע שיקזאַל אין דער צוקונפט: „לדעה מה יעשה לו״, אום צו וויסען וואָס די השגחה האָט בעשטימט פיר דאָס פאָלק, ווייל „משה וישראל חד הוא״.

דאָס קליינע קעסטעלע, אין וועלכען דער גרעסטער פון אַלע מענשען ליעגט פערפּאַקט, קעמפּפט אונטער־דעסען מיט שטורמישע וועללען, מיט די ווילדע קראָקאָדילען, וועלכע ווילען איהר פערשלינגען. די בע־טריעבטע מרים שטעהט פון ווייטען, און זעהט ווי פּרעה׳ס טאָכטער די פּרינצעסין אין בעגלייטונג פון איהרע הויפדאַמען געהען זיך באָדען. איינע פון זיי האָט צופעליג דאָס קעסטעלע בעמערקט, אוים נייגע־ריגקייט האָט זי עס געחאַפּט און איבערגעגעבען דער פּרינצעסין, וועלכע האָט עס גלייך געעפענט, און פאַר איהר איז ערשיענען אַ קליין וויינענדעס קינד. דער מדרש מאָהלט דערביי זעהר אַ גייסטרייכעס בילד:

די פרינצעסין האט אויף דעם ארעמען קינד רחמנות געהאט, זי האט גלייך געשיקט נאך א פרוי זי זאל אנ־זויגען דאס קינד און שטילען זיין הונגער. דאס קינד עפענט אויף זיינע קליינע אויגעלאך און דערזעהענ־דיג א שווארצע פרעמדע פרוי (כושית), האט ער פעסט צוגעשלאסען זיין מיילכעלע. ווי מיט א שוידער האט ער זיך אבגעקעהרט פון איהר ברוסט, און צומאכענדיג זיינע אויגען האט ער ציטערענדיג פון קעלט און פון הונגער גענומען ווייטער שרייען.

די פרינצעסין האט גלייך בעפוילען, אז מען זאל ברייגנען אן אנדער אמע. די צווייטע איז שוין געווען א מדינית, אבער אפילו דער קליינער משה'לע איז געווען הונגעריג און פערשמאכט, האט ער זיך ענטזאגט אויך פון דער צווייטער פרוי'ס ברוסט. אומזאנסט האט די מיטליידענדע פרינצעסין געבי־טען איין אמע אויף א צווייטע, דער קליינער משה'־לע איז געבליעבען ביי זיינע הארטנעקיגקייט, און האט פיר קיין פאל ניט געוואלט זויגען פון א פרעמדע ברוסט.

„אך, מיין קליינער ערהאבענער ברודער'ל!" — האט מרים די הייליגע פראפעטין מיט ציטערענדע ליפען געמורמעלט, און ניט פערלירענדיג קיין איבע־ריגע צייט, איז זי צוגעגאנגען צו דער פרינצעסין, און מיט א טיעפע פערנייגונג האט זי זיך געווענדעט צו איהר מיט די ווערטער:

„זאָל איך פיעלייכט געהן רופען א אידישע אמע פיר דאָס אונגליקליך קינד?".

„יא", האָט די פּרינצעסין צופריעדען ערווידערט.

שנעל ווי א בליטץ האָט מרים געאיילט צו יוכבד'ן איהר מוטער.

„מוטער!", האָט זי מיט בליצענדע אויגען אויס־געריפען, „מוטער! דאָס קינד איז געראַטעוועט! ער איז אין דער פּרינצעסין'ס הענד. טראָטץ דעם וואָס ער איז אויסגעהונגערט, האָט ער ניט געוואָלט אָננעהמען קיין ברוסט פון די פרעמדע פרויען, ווי עס שיינט וואַרט ער נור אויף דיר, ליעבע מוטער!".

די איבערראַשטע מוטער איז געוואָרען אויסער זיך פון פרייד, זי האָט אָבער בעהערשט איהר אויפ־רעגונג, אום די פּרינצעסין זאָל ניט פערשטעהן אַז זי איז די מוטער פון קינד, און מיט א קינסטליכע רוהיגע קאַלטע מינע איז זי מיט איהר טאָכטער געגאַנגען צו דער פּרינצעסין.

ווי ערשטוינט און איבערראַשט זיינען אָבער די פּרינצעסין מיט איהרע הויפדאַמען געוואָרען זעהענדיג ווי דאָס קינד האָט זיך צוגעכאַפּט צו דער ברוסט פון דער אידישער פרוי, און מיט זיינע קליינע ליכטיגע אויגעלאַך האָט ער מיט א זאַנפטען, מילדען שמייכעל געקוקט איהר אין געזיכט.

פּרעה'ס טאָכטער איז פון יוכבד'ן געווען זעהר צופריעדען און זי האָט זיך גלייך געווענדעט צו איהר

מיט דעם וואונש, אז זי זאָל מיטנעהמען דאָס קינד מיט זיך און איהם ערציהען, פיר וואָס זי וועט איהר בעצאָהלען. יוכבד, נאַטירליך, האָט איהר מאַיעסטע־טישען בעפעהל געהאָרכזאַם אויסגעפיהרט, און צוזאַ־מען מיט איהר גערעטעטען משה'לען איז זי צוריק געגאַנגען אהיים.

ווען מיר זאָלען אויפמערקזאַם בעטראַכטען די אידישע געשיכטע, זעהען מיר דאָס זעלבע בילד: די זעלבע סצענע פון משה'ס ביאָגראַפיע האָט ניט איין מאָל זיך אָבגעשפיעלט מיט אונזער פאָלק, וועלכעס שווימט אַרום אין אַ ים פון צרות זייט צוויי טויזענד יאָהר!...

ניט איין מאָל האָבען אונז פּרינצעסינס פאָרגע־לייגט פערשיעדענע פרעמדע אַמען אום אונזער הונ־גער צו שטילען: די גריכען און די רוימער — אין די אַלטע צייטען; די שפּאַניער און נאָך פיעלע אַנדערע נאַציאָנען — אין מיטעל־אַלטער; די רוסען, די רומע־ניער און נאָך אַנדערע יודענפיינדליכע פעלקער—אין די נייע צייטען! וויפיעל מאָל האָבען די פעלקער אין פערשיעדענע צייטען פאָרגעלייגט דעם אויסגעהונגער־טען ישראל אַ פרעמדע ברוסט? וויפיעל גרויזאַמע הערשער האָבען געפּלאַנט דעם ביישפּיעל פון פערדי־נאַנד און איזאַבעללא, און האָבען געוואָלט אונז אָב־רייסען פון אונזער ריינער קוועלע? אָבער מיט דעם זעלבען העלדען־מוטה, מיט די זעלבע הייליגע ענערגיע

מיט וועלכע אונזער ערהאבענער געזעצגעבער האט זיך צוריקגעצויגען פון די אלע פרעמדע אמען, האבען מיר אויך מיט אונזער ריינעם נאציאנאלען שטאלץ גענוג אפפער געבראכט אום פרעמדע בריסט ניט צו זויגען. און אבוואהל אונזערע ביינער זיינען אויסגעטריקענט פון מארך, וועלכען אונזערע שונאים האבען אויסגע־זויגען און אונזערע פיס זיינען געשוואלען פון אונזער לאנגען וואנדערען זוכענדיג א רוהיגען ווינקעלע, וואו מיר זאלען קענען אונזערע קעפ אוועקלעגען, — דאך האבען מיר אונזערע האפנונגען ניט אויפגעגעבען. מיר האפען, אז די פערשפרעכונג פון אונזערע נביאים וועלען מקוים ווערען, און מיר וועלען זיך צוריקקעהרען צו אונזער מוטער ציון — צום וויעגעלע פון אונזער יוגענד, וואו גאט'ס הערליכע פראכט האט זיך אויף אונז בעוויזען.

דער קליינער משה'לע האט מיט גערולד געווארט אויף זיין מוטער יוכבד, און מיר, בני ישראל, ווארטען מיט דעם זעלבען גערולד אויף ציון.

ווייל — „משה וישראל חד הוא!".

וארא

משה שטודירט זיינע ברידער אין גלות.

„ו י ג ד ל מ ש ה ו י צ א אל אחיו
וירא איש מצרי מכה איש עברי מאחיו, ויפן
כה וכה וירא כי אין איש ויך את המצרי,
ויטמנהו בחול, ויצא ביום השני והנה שני
אנשים עברים נצים, ויאמר לרשע: למה תכה
רעך? ויאמר: מי שמך לאיש שר ושופט
עלינו? הלהרגני אתה אומר כאשר הרגת את
המצרי? וירא משה ויאמר אכן נודע הדבר".
(שמות ב').

און ווי משה איז גרויס געוואָרען, איז ער אַרויס־געגאַנגען צו זיינע ברידער צו בעקענען זיך מיט זייער לאַגע. ליידער ווייזען אונז ניט אַלע פון אונזערע יעצ־טיגע גרויסע אידישע ברידער דעם זעלבען ביישפּיעל. ווי זיי ווערען „ויגדל'ס" ווערען זיי „ויצא'ס", דאָס הייסט, ווען זיי ווערען גרויס, געהען זיי אויך אַרויס,

אָבער אין וועלכען זין? אונטער וועלכע פאָרם? זיי טהוען גראָדע אומגעקעהרט ווי משה האָט געטהאָן: ויגדל משה ויצא אל אחיו; ויגדל קאָרל ויצא מן אחיו. משה איז אַרויס צו זיינע ברידער, אָבער ווי אונזערע „קלמן'ס" ווערען „קאָרל'ס", אונזערע „יונה'ס" ווערען „איוואַן'ס" און אונזערע „בצלאל'ס" ווערען „טשאַלי'ס", דאַן מאַכען זיי דעם „ויצא" ניט „אל" צו אחיו, נור „מן" פון אחיו, און זיי אינטערעסירען זיך ניט מעהר מיט זייערע עלענדע ברידער.

ווי אונאָבהייננגיג משה איז געווען פון זיין פאָלק, זייענדיג אַ פּרינץ פון קעניגליכען הויף, רייך און געבילדעט, האָט ער אויף זיך גענומען די היילינע שליחות צו געהן צו זיינע אונטערדריקטע ברידער, צו לערנען און צו שטודירען זייער טרויעריגעם לעבען אין דער שקלאַפעריי, וויסען זייערע מעלות מיט זייערע חסרונות, אום צו געפינען אַ מיטעל מיט וואָס זיי צו רעטען פון זייער יאָמערליכער לאַגע.

* * *

זעהר אינטערעסאַנט זיינען פיר אונז די צוויי לעקציאָנען, וועלכע די תורה גיט אונז איבער פון משה'ס בעזוכען זיינע ברידער אין צוויי טעג. אין די עטליכע שורות שפּיעגעלט זיך אָפּ אונזער גאַנצער כאַראַקטער עד היום הזה.

אין דעם ערשטען טאָג ווען ער איז געגאַנגען זע־

העז און שטודירען זייער פערשקלאַפונג, האָט זיך אָב־געשפּיעלט פאַר זיינע אויגען זעהר אַ טרויעריגע און ריהרענדע סצענע, ער האָט פּלוצלונג דערזעהען ווי אַ שוואַרצער עגיפּטער (מצרי) האַלט*) אין איין שלאָ־גען אַ אידען, וועלכען ער האָט מיט געוואַלד אַרויסגע־שלעפּט פון זיינע ברידער**), און איהם געמאַטערט מיט מכות רצח. די איבעריגע ברידער זיינען געשטאַ־

---

*) דאָס איז די וואַהרע בעדייטונג פון דעם וואָרט „מכה" אין בינוני פּועל. עס שטעהט ניט „הכה" אין עבר.

**) דאָס וואָרט „מאחיו" שיינט צו זיין אַבסאָלוט איבעריג. ווען די תורה דערצעהלט אונז אַז דער געשלאַגענער איז געווען אַן „איש עברי", פערשטעהט מען דאָך שוין אַז ער איז געווען פון משה׳ס ברידער, צו וואָס דאַרף נאָך די תורה זאָגען „מאחיו" ? אין אמת אָבער בעדייט דאָס וואָרט „מאחיו", אַז דער מצרי האָט אַרויסגענומען דעם אידען פון זיינע ברידער, וואָס האָבען די מערדעריי צוגעקוקט גלייכגילטיג און האָבען זיך פיר איהם ניט אָנגענומען ; משה אָבער, דער גרויסער פּאַטריאָט, האָט זיך ניט געקענט בעהערשען, און זעהענדיג אַז עס איז ניטאָ קיינער וואָס זאָל זיך פיר דעם אומגליקליכען אָננעהמען, אָבוואָהל ער האָט געוואוסט אַז זיינע הייליגע הענד וועלען האַלטען די הייליגע לוחות, אין וועלכע עס וועט שטעהן „לא תרצח !", נור זעהענדיג אַז ער איז דער איינציגער אויף׳ן פּלאַץ צו רעטען אַ אידען פון מצרי׳ס הענד, האָט ער געטויטעט דעם מערדער.

נען פון דער ווייטען און ניט געאיילט זייער געפלאָג־טען ברודער צו הילף, דען זייענדיג ניעדערגעשלאָגענע שקלאַפען, זיינען זיי גאַנץ גלייכגילטיג געבליעבען צו אַזעלכע סצענעס, וועלכע זיי האָבען גאַנץ אָפט געזע־העז. אָבער דאַן האָט זיך אין משה'ן ערוועקט דער העלדישער פרייער גייסט און ער אַליין מיט זיינע אייגענע הענד האָט דעם שוואַרצען ברוטאַלען מערדער טויט געשלאָגען, און האָט איהם בעהאַלטען אין זאַמד, ניט ווייל ער האָט מורא געהאַט, אַז מען זאָל זיך דער־וויסען פון דעם מאָרד וואָס ער האָט בעגאַנגען, ניט דערפאַר האָט ער דעם קערפּער בעהאַלטען. ער האָט געוואוסט אַז קיין סוד וועט ניט בלייבען, ער האָט עס אָבער געטהאָן אויס רעספּעקט צו אַ מענשליכען קער־פּער, וואָס איז אַ נברא בצלם אלקים.

דאָ זאָגט דער מדרש, אַז משה איז פון דעם טרויעריגען צופאַל זעהר אויפגערעגט געוואָרען און ער איז אַרויס מיט דער פראַגע: „רבונו של עולם! שבעים אומות יש בעולם, וכולם אינם משועבדות ואומה זו מפני מה היא משועבדת?".

אָ, גאָט, זיעבציג פעלקער זיינען דאָ אויף דער וועלט און קיינע פון זיי איז ניט פערשקלאַפט, וואָרום גראַדע איז דיזע נאַציאָן אונטעריאָכט?

די פראַגע האָט משה'ן ניט געלאָזען רוהען, ביז ער האָט זיך ענטשלאָסען דעם צווייטען טאָג ווידער

צו מאכען א „ויצא אל אחיו", אום צו שטודירען בע־סער זייער כאראקטער, אויסצופארשען די וואהרע אור־זאכע פון זייער שוואכקייט, און. ווארום זיי זיינען אזוי ניעדערגעשלאגען. דער ערהאבענער געטליכער מאן האט איבערהויפט געצווייפעלט אויב ער וועט קענען עפעס טהאן פיר זיי, נאכדעם ווי ער האט זיך דעם ערשטען טאג איבערצייגט, אז זייער מוטה איז אזוי ווייט געזונקען, דאס זיי בלייבען רוהיג און גלייכגילטיג איינער צום צווייטען, אין דער צייט ווען זייערער א ברודער ווערט אזוי פירכטערליך געשלאגען.

גאנץ אנדערש האט זיך אבער משה איבערצייגט דעם צווייטען טאג, ווען ער איז ווידער ארויסגעגאנ־גען צו זיינע ברידער, ער האט אויסגעפונען אז זיי האבען נאך גענוג מוטה און ענערגיע, נור זיי געברוי־כען די וואפען ניט וואו מען דארף.

ער האט בעמערקט ווי צוויי אידען, דתן ואבירם, שלאגען זיך *), קריעגען זיך און שימפפען איינער דעם צווייטען מיט אזא ווילדער וואוטה, אז ער איז פער־וואונדערט געווארען זעהענדיג אזא משונה'דיגע סצע־

*) די תורה האט דא געברויכט דעם ווארט „נצים" ניט „מריבים", ווייל דער צייט־ווארט „נצה" בעדייט אויף דעם שטארקסטען ארט געשלעג, אזוי ווי: „כי ינצו שני אנשים וינגפו אשה הרה".

נע. אָנפאַנגס האָט משה'ן הנאה געטהאָן, ווייל ער האָט געגלויבט, אַז דאָס איז אַ געשלעג צווישען אַ אידען מיט אַ מצרי, און עס האָט איהם געפרעהט צו זעהן אַ אידען קעמפּפען פיר זיינע רעכטע. ער האָט זיך אָבער באַלד איבערצייגט, אַז די קריעגער זיינען ביידע אידען. מיט אַ שרעקליכער אויפרעגונג האָט ער זיך דאַן גע־ווענדעט צום שטאַרקערען און אויסגעשריען:

„וואָרום שלאָגסט דו דיין ברודער, וועלכער איז פּונקט אַזוי אונגליקליך ווי דו? ווערט ער דען ניט גע־דריקט, געשלאָגען און געטראַמפּעלט מיט די פיס פון די מחבלים גראַדע ווי דו? וואָלט ניט געווען פיעל בע־סער, ווען דו זאָלסט דיינע קרעפטען געברויכען, ווען די מצרים שלאָגען זיך מיט דיינע ברידער? ווען איהר וואָלט אייערע געמיינשאַפטליכע קרעפטען אַנווענדען געגען אייערע אונטערדריקער, וואָלט איהר אייך גע־קענט רעטען פון אייער שקלאַפעריי און אויסבעסע־רען אייער לאַגע, אנשטאָט אָבער צו זאַמלען אייער מאַכט געגען אייער אַלגעמיינעם שונא, שלאָגט איהר זיך איינער מיט דעם צווייטען, און דערמיט פערגרע־סערט איהר אייער אומגליק, און איהר פערלעשט אַליין דעם לעצטען פונק פון האָפנונג צו אייער בעפריי־אונג!".

משה האָט די ווערטער געזאָגט מיט אַ הייליי־

גער בעגייסטערונג. די תורה האָט עס אָבער אויסגע־דריקט קורץ אין איין זאַץ: „למה תכה רעך?".

קוים האָט אָבער דתן דער אונמענש בעמערקט ווער איז דער שטראָפער. וואָס האָט זיי געפּרעדיגט מאָראַל, קוים האָט ער משה'ן דערקענט אַלס עמרם'ס זוהן, דער פּרינץ פון אידישע עלטערען, — האָט ער דעם גאַנצען רעספּעקט פאַר איהם פערלאָרען, און מיט געוועהנליכע חוצפּה, וועלכע איין איד האָט צום צווייטען, האָט ער איהם גראָב געענטפערט:

„זאָג מיר, איך בעט דיך, ווער האָט דיך געמאַכט פיר אַ בעל־הבית און פיר אַ ריכטער איבער אונז? ווילסט דו מיך אפשר אויך טויט שלאָגען אזוי ווי דו האָסט געטהאָן מיט דעם מצרי?".

הערענדיג דעם פרעכען ענטפער, האָט זיך משה דערשראָקען און האָט אויסגערופען: „אכן נודע הדבר!", דאָס הייסט, יעצט איז מיר שוין די פראַגע בעאַנטוואָרטעט געוואָרען „וואָרום זיינען אַלע פעלקער פריי און נור מיין נאַציאָן איז פערשקלאַפט?" — יעצט פערשטעה איך די אורזאַכע וואָרום, ווייל זיי האָבען פערלאָרען זייער נאַציאָנאַלען גייסט, זייער זעלבסטבעוואוסטזיין, זייער עהרענגעפיהל, און די גו־טע מדות פון זייערע עלטערען, און אנשטאָט זיך זעלבסט צו פערטהיידיגען געגען זייערע פערפאָלגער, פערשווענדען זיי זייערע קרעפטען אויף צאַנקערייען,

אינטריגעם און מחלוקות, וואָס מאַכט זיי אַלץ שוואַ־כער און שוואַכער.

דער ערשטער נאַציאָנאַליסט, דער געטליכער מאַן איז געוואָרען שטאַרק פערצווייפעלט, ער האָט דעם גאַנצען מוטה פערלאָרען, ביז גאָט האָט איהם געצייגט דאָס בילד פון דעם סנה: „וירא מלאך ד' אליו בלבת אש מתוך הסנה, וירא והנה הסנה בוער באש והסנה איננו אכל". דורך דיזען ערהאַבענעם בילד האָט איהם גאָט פאָרגעשטעלט די גאַנצע אידישע לאַגע, דאָן אין דער געגענוואַרט און שפּעטער אין דער צוקונפט. משה האָט דערזעהן אַ דאָפּעלטען פייער — אַ פלאַם שפּאַרט אוים פון סנה פון דרויסען און אינערליך האַלט דער סנה אויך אין ברענען.

דאָס בילד האָט משה'ן געצייגט, אַז דער אידי־שער אונגליק איז אַ צווייפאַכער, מבית ומחוץ, אינער־ליך ברענט, עס שרפה'ט דער פייער פון שנאת־חנם, פון ניט פערגינען, פון מחלוקות לשם שמים, פון פרוד הלבבות, פון פערשיעדענע קלייזלאַך, און פון אויס־ווענינ ברענט דער העלישער פייער פון אונזערע שונאים, וועלכע שלאָפען ניט, רוהען ניט, טהוען אַלעס וואָס עס ליעגט נור אין זייערע קרעפטען צו פערגרע־סערען דעם העלישען פלאַם פון פערפאָלגונגען, און דאָך — דער ברענענדער סנה ווערט פון די פלאַמען ניט פערצערט!

בעגייסטערט פון דיזער געטליכער סצענע האָט משה פערוואונדערט אויסגערופען: „אסורה נא ואראה את המראה הגדול הזה מדוע לא יבער הסנה?" — איך וועל צוגעהן און זעהן, וואָס איז דאָס אייגענט־ליך מיט דעם סנה וואָס ווערט ניט פערברענט פון אזעלכע פלאַמען?!

דאַן האָט זיך גאָט צו איהם בעוויעזען פון דעם ברענענדען סנה; דאָס הייסט, משה האָט דאַן דער־זעהן, אז די עקזיסטענץ פון יודענטהום איז איבער־נאַטירליך, עס שטעהט העכער פון דעם געזעץ פון דער נאַטור, ווען גאָט וואָלט אין דעם סנה ניט געווען — וואָלט ער שוין לאַנג פערניכטעט געוואָרען, וואָס פיר א בעטרעף האָט א סנה, א יעגלענעם בוימעלע געגען אזעלכע צוויי פייערען! „ויקרא אליו אלהים מתוך הסנה... ויסתר משה פניו כי ירא מהביט אל האלהים". משה האָט שוין מעהר קיינע פראַגען ניט געשטעלט, ווייל דעם מענשענס פערשטאַנד קען ניט בעגרייפען די געטליכקייט.

די זעלבע כאַראַקטעריסטיק פון די צוויי בילדער, וואָס די תורה שטעלט אונז פאָר, פון וועלכע אונזער געזעצגעבער האָט פיעל געלערענט, זעהען מיר נאָך היינט ביי אונזער פאָלק און אויף זיין פראַגע פון דעם ערשטען טאָג: „שבעים אומות יש בעולם וכלן אינן משועבדות, ואומה זו מפני מה היא משועבדת?" —

דיענט אויך יעצט דער זעלבער אנטוואָרט: „אכן נודע הדבר!", וועלכען משה האָט אויסגערופען דעם צווייטען טאָג, ווען ער האָט געזעהן, ווי דתן שלאָגט זיין ברודער אבירם מיט אזא ברוטאַלער גוואַלד.

יא, מיינע ליעבע ברידער! פונקט ווי אמאָל האָבען מיר אויך היינט גענוג אזעלכע עקזעמפּלערע ווי דתן איז אמאָל געווען; מיר האָבען דתן'ס מיט קרעפּטיגע מוסקולען, וועלכע געברויכען אָבער זייער מאַכט צו שלאָגען די אבירם'ס.

ווען עס געפינט זיך אַן איש מצרי מכה איש עברי, דאַן איז קיין איש ניטאָ, וואָס זאָל ארויסטרעטען העלפען זיין געשלאָגענעם ברודער; די זעלבע פויסט־העלדען, וועלכע האָבען אזעלכע שטאַרקע קולאַקעס צו שלאָגען זייערע אייגענע ברידער, ווערען פערוואַנדעלט אין פייגלינגע, טרוסען, דערזעהענדיג אַן איש מצרי מכה איש עברי, און זייער פּאַטריאָטיזמוס איז בקצף על פני המים, ווי שוים וואָס שלאָגט ארויס אויף וואַסער.

אלזאָ, מיינע ליעבע ברידער! ווען מיר ווילען ווירקליך אז אונזער נאַציאָן זאָל איינאַטהעמען נייעס לעבען און פרישע ענערגיע, מוזען מיר אונזערע דתן'ס ערקלעהרען און געבען צו פערשטעהן, אז עס איז ניט ראַטזאַם זיי זאָלען געברויכען זייערע קרעפטען צו

שלאגען איינער דעם צווייטען, עס איז פיעל וויכטיגער פאר אונז אלעמען אז מיר זאלען ליעבערסט אנווענדען אלע אונזערע קרעפטען צו רעטען אונזער ארימע, פער־פאלגטע און אונגליקליכע נאציאן; צו לעשען דאס פייער, וואס די אנטיסעמיטען צינדען אן איממער שטארקער און שטארקער — דאן ערשט ועט די וועלט זעהן, כי הסנה איננו אכל; דאן וועלען מיר זיך אומ־קעהרען צוריק צו אונזער מוטער ציון גראדע אזוי, ווי אונזער מחוקק האט זיך פון די שטירמישע וועללען צוריקגעקעהרט צו זיין מוטער יוכבד, ווייל — „משה וישראל חד הוא!".

ב א

א פאַנטאַזיע וועגען דעם אידישען פאָלק און אַ האָפ־נונגספאָלע ווירקליכקייט וועגען זיין עקזיסטענץ.

ישראל סבא.

„והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל וכאשר יניח ידו וגבר עמלק; וידי משה כבדים ויקחו א ב ן וישימו תחתיו, וישב עליה" (שמות י"ז).

„וכי ידיו של משה עושות מלחמה, או שוברות מלחמה? אלא לומר לך: כל־זמן שהיו י ש ר א ל מסתכלים כלפי מעלה ומשעבדין את לבם לאביהם שבשמים היו מתגברים, ואם לאו היו נופלים" (ראש השנה, פ"ג, משנה ח').

אויף דעם גרויען קאָפּ פון אַ הויכען שפּיציגען פעלז, וועלכער איז שווארץ פון אַלטקייט, שטעהט אַן אַלטער מאַן אָנגעטהאָן אין צוריסענע קליידער, דורך וועלכע מיר זעהען די שרעקליכע וואונדען אויף זיין קערפּער, — וואונדען! — אָה, גאָט! — אַלטע

פערטריקענטע און פרישע, פון וועלכע עס פליסט נאָך ווארעמעס לעבענס־בלוט! — דער אלטער עלענדער שטעהט וואקלענדיג און אונזיכער אויף דעם שפיץ פון דעם אלטען היסטארישען פעלז. א שווארצער לייוועג־טענער זאק הייגגט אויף זיינע איינגעבויגענע שולטע־רען, און אין דעם זאק ליגט א קליינס, זעהר אלט ביכעלע און א שטיקעל טרוקענע ברויט. אין די הענד האלט ער אן אלטען שטעקען, אויף וועלכען עס איז דאָ ביינאהע 4 טויזענ־ד קארבען. פון דיזען שטעקען ברייטען זיך אוים צוויי שטאנגען. אויף איינעם איז אויפגעשריעבען „די פערגאנגענהייט" און „די ער־אינערונג", אויף דעם צווייטען — „די צוקונפט" און „די האָפנונג". ווען ער ווערט ענטקרעפטעט און קען זיך אויף זיינע פיס ניט האלטען, נעהמט ער אָן מיט דער רעכטער האנד די פערגאנגענהייט און מיט דער לינקער האנד די צוקונפט, און אין אזא פאָ־זיציאָן הענגט ער אין לופטען צווישען עראינערונג און האָפנונג.

עס פאסירט מאנכע מאָל א קורצע צייט, א מאָ־מענט, ווען דער אונגליקליכער אלטער בערוהיגט זיך, דאן נעהמט ער מיט זיינע אויסגעמאטערטע הענד זיין שטיקעל טרוקענעם ברויט צו זיין מויל, און דעם קליינעם ביכעלע פעררוקט ער הינטער זיך און דאן וועה! דאן ווערט גרויס זיין אומגליק!...

פון אונטער דעם פעלז פליסט ארוים א טייי־

בעלע, אַ מערקווירדיגעס טײכעלע, וואָס זעהט אויס אַזוי ווי בעצויבערט: זילבערנע וועללען בעוועגען זיך און טראָגען קליינע רוהיגע שיפעלאך מיט פערשיעדע־נע נעמען אונגעפעהר ווי: „ליעבע", „גנאַדע", „גע־רעכטיגקייט", „הימלישעס קעניגרייך", „הייליגער גייסט", „דריי איינינקייט", און אַזוי ווייטער.

אַרום דיזען טײכעלע איז זעהר אַ שעהנע געגענד מיט גרויסע וועלדער, גרינע פעלדער, וועלכע בעפּוצען די ריעזיגע שטעדט פון די טויזענדער און מיליאָנען מענשען, וועלכע האָבען זיך דאָרט בעזעצט, און פיהרען זעהר אַ לוסטיגען לעבען. דער אַלטער שטעהט אויף דעם שפּיציגען פעלז, זיינע אויגען זע־הען אַלעס, ער זעהט ווי זיי געניסען פון לעבען, באָדען זיך אין לוקסוס, זינדיגען אָהן אויפהער, בעזוכען זיי־ערע פּראַכטפאָלע קירכען. די גלעקער קלינגען, די גייסטליכע זינגען און ביי פערשיעדענע צערעמאָניעס פערצייהען זיי זינד און די מענשען נעהמען זיך אָן מיט מעהר מוטה און ענערגיע צו זינדיגען ווייטער מיט מעהר פרישקייט.

דער אַלטער גיט אַ טיעפען זיפץ, נעהמט אַרויס זיין קליין ספר'ל, דריקט איהם צו זיין האַרץ, עפענט איהם אויף, קושט איהם, לעזט איהם מיט אַ טיעפען שמערץ, וויינט זיך גוט אויס, בערוהיגט זיך, לעגט איהם אַריין צוריק אין זיין זאַק אָן אַ זייט, נעהמט זיין שטיקעלע דאַרען ברויט צו שטילען זיין הונגער.

פלוצלונג פערוואָלקענט זיך זיין הימעל מיט א שווארצע גרויזאמע פינסטערניס, און שטיינער, אייזענס, שטיקער האָלץ ווערען געשליידערט אויף איהם פון אלע זייטען. ער הערט די אומגעלומפערטע מערדערישע געשרייען פון א שיכור'ע באנדע, וועלכע שלאָגט איהם אָהן רחמנות. ער הערט דעם יאָמער און געוויין פון זיינע קינדער און אייניקלאך פון ארום און ארום, וואו זיי זיינען צוזעעט און צושפּרייט געוואָרען אין פרעמדע געגענדען שוין ביינאהע צוויי טויזענד יאָהר; ער זעהט ווי זיינע שעהנע, פרומע טעכטער ווערען ענטעהרט פון שמוציגע מערדער, און נאכהער ווערען זיי געמאַטערט. די אַלטע און טרוקענע וואונדען פאנגען אָן צו בלוטען; ער ווערט ענטקרעפטעט און פאַלט אנידער ווי אַן אונטערגעשניטענער בוים און א טויט־קרעכץ רייסט זיך ארויס פון זיין פערבלוטיגטען הארץ...

* * *

„והיה כאשר ירים משה ידו — וגבר ישראל".

דער געפאלענער אלטער לעבט ווידער אויף מיט יונגע קרעפטען. ער גיט זיך פלוצלונג א הויב, דאן א שפּרונג, און האפּט ווידער אָן די פערגאַנגענהייט מיט דער רעכטער האנד, און גלייך בעקומט ער די צוקונפט אין דער לינקער (ווייל די געגענוואַרט האָט ער ניט), די ערינערונג פון דעם עבר ברייננט

איהם גלייך די האָפנונג אין דעם עתיד. און דאַן פאַנ־
גען אָן זיינע אויגען שיינען מיט אַ הייליגער בעגייס־
טערונג, ער קוקט זיך אַרום, און מיט הימלישע גע־
פיהלען נעהמט ער אַרויס זיין קליין ספר'ל פון זיין
זעקיל, דריקט איהם צום הארצען, קושט איהם מיט
זיינע פערשמאַכטע ליפען, וויינט זיך אויס; עס ווערט
איהם לייכטער און ער שטעלט זיך ווייטער אויף זיין
פּלאַץ.

* * *

צווישען דעם אַלטענס גרויסער מענגע שונאים
געפינען זיך מאַנכע אין וועלכע עס ערוועקען זיך
מענשליכע געפיהלען, און אַ פונק פון רחמנות שיינט
אַריין אין זייערע הערצער, צוזעהענדיג דעם עלענ־
דענס פינסטערע אומגליקליכע לאַגע. זיי געהען צו
איהם צו מיט גלאַטע רייד און מיט פערגלאָצטע אוי־
גען צום הימעל ריידען זיי צו איהם און בעטען זיך:

„אַלטער אומגליקליכער! ווי לאַנג וועסטו זיך
פּלאַגען? ביז ווי לאַנג וועסטו קענען עקזיסטירען אָהן
אַ פעסטען באָדען אונטער דיינע פיס? פאָלג אונזער
ראַטה, געה אַרונטער פון דעם אַלטען פעלז, מיר ווע־
לען דיר געבען אונזער האַנד, מיר וועלען דיך אויס־
באָדען אין דעם שעהנעם ריינעם טייכעלע, מיר ווע־
לען אַרומוואַשען דיינע וואונדען, דו וועסט ווערען
פריש, יונג, גלייך מיט אונז; מיר וועלען דיך אַריינ־

זעצען אין דעם שיפעלע „דריי איינינקייט", מיר ווע־
לען דיך צונעהמען מיט דיין גאנצע פאמיליע צו אונז
און מיר וועלען אלע ווערען גליקליך, אלטער וואנדע־
רער! האב מיטלייד אויף דיינע קליינע אייניקלאך!
ביז ווי לאנג וועט איהר זיך אזוי שרעקליך פלאגען?".

אט אזעלכע מאנאלאגען הערט אויס דער אלטער
טאג־איין טאג־אויס, און ער בלייבט שטעהן אויף זיין
ארט און קוקט מיט א שפאטישען בליק אויף זיינע
בעלי־עצות און „גוטע פריינד".

א היבשע צאהל פון זיינע קינדער און אייניקלאך
הערען זיך צו און פעראינטערעסירען זיך אין די עצות
און די מאנאלאגען, געהען ארונטער פון דעם פעלז,
זעצען זיך אריין אין די פערשיעדענע שיפעלאך
„ליעבע", „בארעמהערציגקייט", „הימלישעם קעניג־
רייך" און „דריי־איינינקייט" און פאהרענדיג איבערן
טייכעלע שפריצען זיי זיך אפ, באדען זיך אויס,
און געהען אריין אלס מיטגליעדער אין דעם שונא'ס
לאגער.

דער אלטער זעהט דאס אלעס צו און שמייכעלט
און קוקט מיט פעראכטונג אויף דיזער סצענע.

* * *

איך, אלס איינער פון דעם אלטען'ס פאמיליע,
האב געפרעגט דעם אלטען צוויי פראגען: ערשטענס,
וואָרום הערט ער ניט דיזען ראטה פון זיינע „גוטע

פריינד״? און צוויטענס, וואָרום קוקט ער אזוי קאַלט ווען זיינע אייניקלאַך פערלאָזען איהם און געהען אַוועק אין דעם אַנדערען לאַגער?

„קום מיט מיר, מיין קינד! — זאָגט צו מיר דער אַלטער — „קום, וועל איך דיר ערקלעהרען, וועסטו אַלעם פערשטעהן״. ער נעהמט זיין שטעקען אין האַנד, צעהלט אָפּ פיער הונדערט קאַרבען און געהט צו מיט מיר צו דעם טייכעלע; „דו מיינסט, מיין קינד, אַז דאָס טייכעלע איז טאַקע אזוי שעהן און רוהיג ווי דיר שיינט, און די נעמען פון די שיפען וועלכע שווימען דאָרט זיינען ריכטיגע און פון מיר איז בלויז אַן עקשנות וואָס איך וויל מיך ניט ריין וואַשען אין זיין ריינעם וואַסער? — ניין, מיין קינד, דאָס איז ניט קיין וואַסער, דאָס איז מענשליכעס בלוט, און דאָס בלוט איז פון מיינע הייליגע קינדער, וועלכע זיינען געמאַטערט און געמאָרדעט געוואָרען אויף „קדוש השם״.

ער האָט גלייך אַריינגעשטעקט דעם שטעקען איבער פיער הונדערט קאַרבען אין דעם טייך און האָט אַ מיש געטהאָן.

אָ, גאָט, אַלמעכטיגער! וואָס פיר אַ שרעקליכע סצענע איך האָב ערבליקט: שטראָמען בלוט, מאַרך מיט טרעהרען געמישט און מענשליכע קעפּ, הענד, פיס און שטיקער קערפּער שווימען אין דיזע שטראָ־

מען; שווארצע יעזואיטען רייסען שטיקער פלייש פון לעבעדיגע מענשען...

„גענוג! גענוג, אלטער!" האָב איך א געשריי געטהאָן און א קאַלטער שוויים האָט בעדעקט מיין גאַנצען קערפּער.

„יעצט, מיין קינד, פערשטעהסט דו שוין, וואָרום איך וויל זיך ניט און קען זיך ניט באָדען און ריין וואשען אין בלוט פון מיינע קינדער?".

„און די צווייטע פראגע וואָס דו האָסט מיר גע־פרעגט, וואָרום איך בין גלייכגילטיג ווען מאַנכע פון מיינע קינדער געהען אוועק אין דעם צווייטען לאַגער, — יא, מיין קינד, האָסטו ווען געזעהען וואָס א גערט־נער טהוט אין פריהלינגס צייט מיט די בוימער, ער שניידט אָרום די פערפוילטע צווייגען, ער טרויסעלט אָפּ די פערוועלקטע בלעטער, אום זיי זאָלען ניט שטע־רען צו דער ענטוויקלונג פון דעם בוים.

„איך פיהל, מיין פריהלינג קומט אָן, און ווער וויטער יונג, יעצט פאַלט אראָפּ, פאַלט אראָפּ פער־וועלקטע בלעטער מיט די אָבגעבראָכענע צווייגען!... איך לעב, איך פיהל נייעס לעבען, איך האָב איבערגע־

לעבט אזוי פיעל צרות און אומגליקען; עס ווערט טאָג, עס פאנגט אָן צו שיינען אין מזרח זייט!"...

דער אַלטער האָט זיך אויסגעגלייכט, און האָט אָנגענומען דעם זכרון אין דער רעכטער האנד און די תקוה אין דער לינקער האנד און שטעהט פעסט אין זיין פּאָזיציאָן. די פערוואַנדלונג איז געווען מערקוויר־דיג: אַ ריעז איז פאַר מיר ערשיענען!

„כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל!".

„משה וישראל חד הוא!".

בשלח

אין משה'ס קבר ליעגט דער סוד פון דער גאנצער אי־דישער נאציאן און איהרע שונאים.

„בז' באדר מת משה ובז' באדר נולד משה".

(קדושין ל"ח).

„דעם זיעבעטען אדר איז משה געשטארבען און אין דעם זיעבעטען אדר איז משה געבארען גע־ווארען" — אזוי לערענט אונז דער תלמוד, און ווי זאנדערבאר איז דער אויסדרוק! א קינד זאגאר ווייסט אויך אז פריהער ווערט א מענש געבארען און דאן שטארבט ער, היינט ווי קומט דער תלמוד צו דערמאה־נען פריהער זיין טויט ווי זיין געבורט?

אבער אין דיזער שילדערונג איז פערוויקעלט די גאנצע געהיימע קראפט פון דער אידישער נאציאן; דאס בעווייזט, אז די עקזיסטענץ פון דעם פאלק ישראל האט ניט קיין ענדע. אין דעם זעלבען טאג וואס משה איז געשטארבען איז ער איבער א נייעם געבא־

רען געוואָרען, דאָס הייסט, זיין גייסט, זיין לעהרע, זיינע אידעאַלען לעבען אימער און אייביג און ווען מיר דיינקען אז זיי זיינען שוין אין גאַנצען טויט — לע־בען זיי ווייטער אויף גאָר אויף דאָס ניי.

דאָס זעלבע איז מיט דעם יודענטהום, ווייל — „משה וישראל חד הוא", אין דעם זעלבען טאָג ווען מיר רעכנען אז מיר זיינען טויט, ווערען מיר צוריק גע־באָרען. ווי דורך אַ געהיימער קראַפט בענייען מיר זיך מיט פרישע קרעפטען, מוטה, האָפנונג און געדולד, און צו להכעיס אונזערע פיינד, פייניגער און פערפאָלגער לעבען מיר ווייטער...

אזוי לערנט אונז אונזער געשיכטע:

כששקעה שמשה של ארץ ישראל, זרחה שמשה של בבל; כששקעה שמשה של בבל, זרחה שמשה של פרס; כששקעה שמשה של פרס, זרחה שמשה של יון; כששקעה שמשה של יון, זרחה שמשה של רומא; כששקעה שמשה של רומא, זרחה שמשה של ספרד; כששקעה שמשה של ספרד, זרחה שמשה של צרפת; כששקעה שמשה של צרפת, זרחה שמשה של אשכנז; כששקעה שמשה של אשכנז, זרחה שמשה של פולניא, ו כ ש ת ש ק ע ש מ ש ה ש ל פ ו ל נ י א, ת ז ר ח ה ש מ ש ב א ר צ ו ת ה ב ר י ת ב א מ ע ר י ק א, — ו מ א מ ע ר י ק א ת ז ר ח ש נ י ת ב א ר ץ י ש ר א ל.

דאָס הייסט: ווען די אידישע זונן איז אונטער־

געגאנגען אין ארץ ישראל איז זי אויפגעגאנגען אין בבל, ווען זי איז אין בבל פערדונקעלט געווארען איז זי אויפגעגאנגען אין פערזיען, ווען זי איז אין פערזיען פינסטער געווארען האט זי אויפגעשיינט אין גריכענ־לאנד, ווען זי איז אין גריכענלאנד אונטער־געגאנגען, איז זי נאך רוים איבערגעגאנגען ; ווען רוים איז אויך פערניכטעט געווארען האט די אידישע זון אין שפאניען אויפגעשטראהלט ; ווען מען האט אונז פון שפאניען פעריאגט האט אונ־זער זון נאך פראנקרייך איהרע שטראהלען געשיקט ; און אזוי האט זי אימער ארומגעוואנדעלט זוכענדיג הכנסת אורחים מגוי אל גוי, פון פראנקרייך נאך דייטשלאנד, פון דייטשלאנד נאך פוילען, און פון פוי־לען געהט זי ערשט איבער נאך די פעראייניגטע שטאאטען פון אמעריקא, אין וועלכע מיר האבען געפונען א רוהיגען זיכערען ארט אויסצורוהען אונ־זערע קראנקע ביינער ; אין דיעזען פרייען גאט־גע־בענשטען לאנד האבען מיר איינגעאטהעמט נייעם לע־בען, נייע קרעפטען, מוטה, געדולד, ענערגיע, און האפ־נונג, אז מיר וועלען זיך נאך אומקעהרען מיט דער צייט צוריק צו אונזער אלטער הייליגער היימאטה, צו־ריק צו אונזער אלטען לאנד, וואו אונזער זון האט אנגעפאנגען צו שיינען — אין ארץ ישראל! דען אין דעם זעלבען טאג וואס מיר שטארבען ווערען מיר ניי געבארען, ווייל „משה וישראל חד הוא".

ולא ידע איש את קבורתו.

„שלחה מלכות לשאול, הראנו היכן משה קבור? עמדו למעלה, נדמה להם למטה, למטה — נדמה להם למעלה; נחלקו לשתי כתות: אותן שעמדו למעלה, נדמה להם למטה, ואותם שעמדו למטה, נדמה להם למעלה" (סוטה ל"א).

זעהר אַ זיעגרייכעס און פֿאַנטאַסטישעס בילד שטעלט אונז פֿאַר דער תלמוד מיט די ווערטער: ווען משה איז געשטאָרבען האָט די רעגיערונג געשיקט פֿרעגען די יעניגע וועלכע האָבען געוואָהנט אויף יע־נעם באַרג, אַז זיי זאָלען ציינען דעם אָרט וואו משה איז בעערדיגט. ווען זיי זיינען אַרויף אויף דעם באַרג אין דער הויך, האָט זיך זיי געדאַכט אַז אונטען איז משה געקומען צו קבר ישראל. און ווען זיי זיינען אַרונ־טערגעגאַנגען אונטען, האָט זיך זיי געדאַכט אַז אויבען אין דער הויך איז משה'ס קבר. דאַן האָבען זיי זיך צוטהיילט אויף צוויי כתות, אָבער די יעניגע וועלכע זיינען אַרויף אין דער הויך האָט זיך געדאַכט, אַז זיי זעהען דעם קבר אונטען, און די יעניגע וועלכע זיינען געבליעבען שטעהן אונטען האָבען געגלויבט אַז זיי זעהען דעם קבר אין דער הויך...

איך האָב דיעזע מערקווירדיגע פֿאַרשטעלונג ניט בעגריפֿען, ביז אַ געוויסער צופֿאַל האָט מיר געעפֿענט

די אויגען צו פערשטעהן דעם טיעפען זין, וועלכער ליעגט בעהאַלטען אין דער גייסטרייכער שילדערונג.

פאַהרענדיג אַמאָל אין רוסלאַנד אין אַ באַהן, איז מיר אויסגעקומען צו זיצען צוזאַמען מיט צוויי פאָר־נעהמע קריסטען: איינער איז געווען אַ דירעקטאָר פון אַ רוסישען גימנאַזיום, אַ געבילדעטער, טאָלעראַנטער מענש, דער צווייטער איז געווען אַ רוסישער פּאָפּ, אַ פינסטערער גייסטליכער מיט אַ העסליכער געשטאַלט, און פאַהרענדיג מיט זיי צוזאַמען אין איין וואַגאָן, האָב איך געהערט ווי זיי האָבען צווישען זיך געפיהרט פאָלגענדען געשפּרעך:

„איהר מוזט עס וויסען, באַטיושקאַ!", האָט דער דירעקטאָר געזאָגט צום פּאָפּ, „אַז דער יונגער אידי־שער דור איז גאָר אַנדערש ווי דער אַלטער. איך, אַלס דירעקטאָר פון גימנאַזיום קען איך עס בעשטעטיגען".

„מיט וואָס איז ער אַנדערש?", האָט דער פּאָפּ געפרעגט מיט אַ פינסטערע מינע.

„דערמיט", האָט דער דירעקטאָר ערנסט געענט־פערט, „וואָס זיי זיינען פלייסיגע, פעהיגע, רוהיגע יונגע לייט. איך האָב מיך גענוג איבערצייגט, אַז זיי מאַכען פיעל בעסערע פאָרטשריטע ווי אונזערע קריסטליכע קינדער; איך בין דעריבער אין דער מיי־נונג, אַז מיט דער יונגער גענעראַציאָן וואָלטען מיר זיך געקענט לייכט צופריעדען שטעלען, און עס וואָלט

איבערהויפּט קיין יודענפראַגע ניט געדאַרפט עקזיסטי־
רען... דאָס אונגליק איז נאָר מיט די פאַנאַטישע אי־
דען פון דער אַלטער וועלט: זיי האַלטען זיך נאָך אָן
זייערע אַלטע זיטען, מיט זייערע פערשימעלטע מאַ־
ניערען, זיי פערהייליגען נאָך זייערע אַלטע טראַדיציאָ־
נען, לעבען אָפּגעזונדערט פון אַלע פעלקער, און לאָזען
ניט צו זיך קיין שטראַהלען פון דער אייראָפּעאישער
ציוויליזאַציאָן, וועהרענד דער יונגער דור האָט זיך
גאַנץ אַנדערש ענטוויקעלט, דער פאַנאַטיזמוס פון זיי־
ערע עלטערען איז שוין ביי זיי לאַנג פערשוואונדען".
„אומגעקעהרט, מיין הערר!", האָט דער שוואַר־
צער גייסטליכער מיט אַ פערדריסליכער מינע ערווי־
דערט, „איך מוז פּראָטעסטירען געגען אייער מיינונג,
איך בין גראַדע דאָס געגענטהייל איבערצייגט, די יו־
דענפראַגע פאַנגט ערשט אָן ביי דעם יונגען דור, די
אידען פון דער אַלטער וועלט זיינען רעליגיעז, גאָטס־
פאָרכטיגע, רוהיגע מענשען, און פון זיי קען קיין ביי־
זעס געשעהן. גאַנץ אַנדערש איז עס אָבער מיט דעם
יונגען דור, זיי זיינען אַלע אַטהעאיסטען, אַנאַרכיסטען
ניהיליסטען, זיי פערגיפטען אונזערע קינדער, זיי ער־
וועקען דעם רעוואָלוציאָנערען גייסט, און גראָבען אונ־
טער די הייליגע פּראַוואָסלאַווגע קירכע. און וועמען
האָבען מיר עס צו פערדאַנקען ווען ניט דער יונגער
אידישער גענעראַציאָן?!".
הערענדיג די פערשיעדענע מיינונגען פון דעם

אויפגעקלעהרטען דירעקטאָר און פינסטערען פּאָפּ אין זייער געשפּרעך, איז מיר ניט ווילענדיג אַרויף אויף מיינע געדאַנקען די פראַגע: היכן קבור ישראל?" (ווייל „משה וישראל חד הוא"), וואו איז ישראל'ס קבר? „עמדו למעלה נדמה להם למטה, עמדו למטה נדמה להם למעלה, נחלקו לשתי כתות, אותן שעמדו למעלה נדמה להם למטה, ואותן שעמדו למטה — נדמה להם למעלה", דאָס הייסט אַלזאָ, ישראל איז בעגראָבען, נאָר מען ווייסט ניט וואו זיין קבר איז.

אונזערע שונאים צוטהיילען זיך אין זייערע מיינונגען, די יעניגע וועלכע שטעהען אין דער הויך, די פאָרשטעהער פון דער ציוויליזאַציאָן גלויבען, אַז ישראל'ס קבר ליעגט אונטען ביי דעם אַלטען דור, וועלכער האַלט זיך פעסט אָן זיינע טראַדיציאָנען, און די וועלכע שטעהען פון אונטען, די פינסטערע גייסטליכע, וועלכע גראָבען אונטער די פרייהייט און פערשקלאַפען די מענשהייט, זעהען ישראל'ס קבר אויבען אין דעם יונגען דור.

מאַנכע פון אונזערע שונאים זעהען אונזער קבר אין אונזערע קבצנים, וועלכע מיר האָבען געליפערט אין גלות, און אַנדערע זעהען דעם קבר אין דער הויך,

ביי די איינציגע מיליאָנערען אונזערע. וועלכע שטעהען זיי ווי ביינער אין האלז.

דער רעזולטאַט איז ענדליך אַז אַ קבר איז דאָ, נאָר מען וויים ניט וואו, אזוי ווי ביי משה'ן, ווייל — „משה וישראל חד הוא".

די ציוניסטישע אידעע שרייט צו אונז ישעיה'ס ווערטער: יחיו מתיך, הקיצו ורננו שוכני עפר! — ווערט לעבעדיג איהר, וועלכע ליגען אין היהנער־פּלעט, וואָס זיינען פערדעקט מיט דעם שטויב פון טויט — ערוואַכט, און דאַן וועלען מיר זעהען ישראל'ס אונשטערבליכע מאַכט!

יתרו

משה׳ם לעבענסבוך פון וויעגעלע ביז׳ן קבר.

עפילאָג צו די פריהעריגע 4 דרשות וועגען משה רבנו.

דעם מענשען׳ס לעבען איז פערגליכען צו א בוך; דאָס וויעגעלע און דער קבר זיינען די טאָוולען, די יאָהרען פון׳ם מענשענס לעבען זיינען קאפּיטלאך און די טעג — בלעטער.

ניט אַלע ביכער זיינען גלייך. מאַנכע זיינען רייך אין כמות (קוואַנטיטעט) און אָרים אין איכות (קוואַליטעט), זיי האָבען אַ סך בלעטער, פיעל פּאַפּיער, אָבער וועניג אינהאַלט. אַנדערע, די בעסערע, זיינען קליין אין כמות, אָבער אין איכות גרויס. זעהר וועניג ביכער זיינען דאָ, וואָס האָבען ביידע מעלות — גרויס אין כמות און רייך אין איכות.

דאָס זעלבע איז מיט די מענשען. זעהר וועניג מענשען האָבען די זכיה געהאַט זייער לעבען זאָל זיין לאַנג און אינהאַלטס־רייך מיט מעשים טובים.

זעהר גרויס אין צאהל זיינען די מענשען וואס זייער גאנצעס לעבען קען פערגליכען ווערען צו א בוך אנגעפילט מיט דורכאוים ליידיגע, גלאטע בלעטער, אהן דאס מינדעסטע אינהאלט: געגעסען, געטרונקען, געשלאפען — ויולד בנים ובנות וימת — אבגעלעבט די יאהרען ווי א חיה. — דאס הייסט, א פוסט בוך, וואס אין איהם איז גאר ניט אנגעשריעבען, עס פערנעהמט בלויז אן אומזיסטען ארט, עס ברייגגט קיינעם קיין נוצען.

עס איז אבער אויך דא א סארט ביכער וואס זיינען רייך אין אינהאלט. אבער דער אינהאלט איז א געפעהרליכער, פול מיט גיפט, סם המות, זיי פעראורזאכען נור שאדען, זיי פערגיפטען זייערע לעזער, זיי מאכען זיי פאר גייסטיגע קריפעלס.

דאס זעלבע איז מיט די שלעכטע מענשען, וועמעס לעבען איז אינהאלטס־רייך, אבער וואס פיר אן אינהאלט! דורכאוים מעשים תעתועים, בייזע טהאטען, וואס זיינען מחריבי עולמות, מאכען אומגליקליך זייערע מיטמענשען, זייער גאנצען לעבען.

פאעטיש האבען אונזערע חכמי התלמוד געשילדערט אין „פרקי אבות" דיעזען גרויסען געדאנק אין אייניגע ווערטער: „הפנקס פתוח, היד כותבת וכל מעשיך בספר נכתבים". דאס הייסט, דאס גאנצעס לעבען און אלע דיינע מעשים ווערען אין בוך פערשריעבען.

גוט איז דעם מענשען וועמעס לעבענס־בוך איז א נארמאלעס, זיינע קאפיטלאך—די יאהרען — זיי־נען אינהאלטס־רייך ; זיינע אלע בלעטער — די טעג— זיינען פול פערשריעבען מיט גוטע, אינטערעסאנטע מעשים, אפען פאר אלעמען צו לעזען.

וועה איז אבער צו דעם מענשען, וועמעס לע־בענס־בוך איז ניט אין ארדנונג : מאנכע פרקים פער־שמוצט און גאנצע בלעטער פערשמירט מיט מעשים רעים.

געוועהנליך זיינען אין יעדען בוך די פאר בלעטער נעבען די טאוולען, ביים אנפאנג בוך און ביים ענדע בלאנק, ליידיג, עס איז אויף זיי גאר ניט אנגעשריע־בען. ריכטיג אזוי איז מיט אונז מענשען, אונזערע ער־שטע קינדער־יאהרען זיינען פאדער־בלעטער, ליידיג, מיר האבען גאר ניט אויפגעטהאן, און אזוי איז ביי פיעלע בלאנק די לעצטע בלעטער פון זייער לעבענס־בוך. געגוג גרויס איז דער מענש אז זיין מיטען בוך איז גוט אויסגעפילט, עס איז ניט ליידיג און אויך ניט פערשמוצט.

אין אלע ביאגראפיען פון דער וועלט'ס גרויסע מענשען, זיינען געוועהנליך נאר די ערשטע צייט פון זייער לעבען דורכגעלאזען, ווייל עס איז ניטא פון זיי וואס צו שרייבען.

אבער אנדערש, גאר אנדערש איז מיט אונזער געטליכען געזעצגעבער משה רבנו. זיין ביאגראפיע,

זיין לעבענס־געשיכטע פאַנגט זיך אָן ניט נור פון אָנ־
פאַנג, ניט אפילו פון דעם ערשטען טאָוועל, נור די
תורה פאַנגט אָן משה׳ס ביאָגראַפיע נאָך פאַר׳ן ערש־
טען טאָוועל פון זיין לעבענסבוך, דאָס הייסט, איידער
ער איז נאָך געבאָרען געוואָרען, נאָך פון דעם טאָג
אין וועלכען זיינע עלטערען, עמרם און יוכבד, האָבען
זיך פעראייניגט און געוואָרען מאַן און ווייב. און די
תורה ענדיגט צו דערצעהלען פון משה׳ס לעבען מיט׳ן
לעצטען טאָוועל — ביז זיין לעצטען אָטהעם־צוג און
פיהרט איהם צו זיין געהיימניספאָלען קבר. זיין
גאַנצעס לעבענס־בוך איז דורכאויס אָנגעפילט מיט
בריליאַנטען ווי אַ קעניגליכע קרוין, עס איז ניטאָ קיין
איין בלאַנק.

אין אונזער תורה איז ניטאָ קיין איין איבעריגע
זילבע. יעדער בוכשטאַב איז געוואויגען און יעדעס
וואָרט איז געמאָסטען, ווי קומט עס אַלזאָ, ווען די
תורה פאַנגט אָן צו דערצעהלען משה׳ס ביאָגראַפיע,
ערקלעהרט זי אונז מיט די ווערטער:

„וילך איש מבית לוי ויקח את בת לוי ותהר
האשה ותלד בן״.

אין איבערזעצונג לויטעט עס אַזוי: „עס איז גע־
גאַנגען אַ מאַן פון לוי׳ס פאַמיליע און האָט גענומען

לוי'ס טאָכטער, און די פרוי איז שוואַנגער געוואָרען און זי האָט געבוירען אַ זוהן".

וואָרום האָט אייגענטליך די תורה אַזוי פיעל גע־שריעבען וועגען דעם? וואָלט דען ניט גענוג געווען ווען מיר זאָלען וויסען אַז משה'ס פאָטער האָט גע־הייסען עמרם, און זיין מוטער — יוכבד? דאָס איז ווערטה צו בעטראַכטען און נעהנטער שטודירען.

ווען די תורה שילדערט דעם טויט פון דעם געט־ליכען מאַן, ערצעהלט זי אונז דערביי:

„ולא ידע איש את קבורתו עד היום הזה".

דאָס הייסט: קיינער האָט ניט געוואוסט וואו עס געפינט זיך זיין קבר ביז היינטיגען טאָג.

ניט ווילענדיג שטעלט זיך אונז די פראַגע, צו וואָס האָט עס אייגענטליך גאָט געמאַכט, אַז מען זאָל ניט וויסען דעם אָרט אין וועלכען עס רוהט דער קער־פער פון דעם הייליגען געטליכען מאַן? וואָלט ניט גע־ווען פיעל בעסער פאַר אונז אידען ווען מיר וואָלטען גראַדע יאָ געוואוסט דעם ריכטיגען אָרט וואו אונזער געטליכער רועה נאמן רוהט? מיר וואָלטען דאַן דעם הייליגען קבר עפטער געקענט בעזוכען, אויסגיסען אונ־זערע הערצער אויף די הייליגע ערד, און איהם מאַכען פאַר אַ קוריער פון אונז צום בורא.

די צוויי פראַגען וועגען משה'ס געבורט, און וועגען זיין קבר, קענען מיר פערשטעהען אונטער פאָל־גענדע ערקלעהרונג:

מען דארף נור נעהמען אין אנבעטראכט די היס־טאָרישע לעגענדע, וועלכע דערצעהלט אונז פון דער געבורט און פון דעם טויט פון דעם זאגענאנטען צוויי־טען געזעצגעבער, דער יונגער איסי פון דער שטעדטעל נצרת, אין וועלכענס נאמען מענשען האבען אויפגע־בויט די שטארקסטע רעליגיאָן אויף דער וועלט, די רעליגיאָן וועלכע האט פערקערפערט גאָט אין א מענ־שען און א מענשען אין א גאָט, און טראָטץ איהר פא־בעלהאפטען און לעגענדארישען פונדאמענט, האט זי אין פערלויף פון איהר עקזיסטענץ, ערוואָרבען א גע־וואלדיגע צאָהל אנהענגער אויף דער וועלט: דער פינ־סטערער אבערגלויבען האט בעזיעגט די ריינע פער־נונפט, און די פאָלגען זיינען היסטאָריש בעקאַנט.

דאָס יודענטהום אָבער, וועלכעס האט צום ערש־טען פראָדוצירט די לעהרע פון מאָנאָטהעאיזמוס (אחדות הבורא), איז זעהר וייט געוועזען פון נארישע אונגלויבליכע לעגענדען, וועלכע פערקערפערען די גאָטהייט און פערגעטערען שטערבליכע מענשען, אום צו בעשאפען א מין בריאה פון האלב־גאָט און האלב־מענש, א ילוד־אשה, וועלכער איז געשטאָרבען און לעבט אייביג. אזא מין באשעפעניש קען דאָס יודענ־טהום ניט פראָדוצירען און קען דאָס אויך ניט דולדען.

אונזער היילינע תורה, וועלכע האט געוואָלט איינפלאנצען אין אונז דעם ריינעם גלויבען אין איין

בורא, האט עס פאראוים געזעהען און בעזארגט, און אום אידען זאלען ניט פערגעטערען דעם הייליגען גע־זעצגעבער, אום מען זאל ניט גלויבען, אז ער איז גע־בארען געווארען אנדערש ווי אלע איבעריגע מענשען, דערצעהלט אונז די תורה מיט דייטליכע פערשטענדלי־כע ווערטער:

„וילך איש מבית לוי ויקח את בת לוי ותהר האשה ותלד בן".

„עס איז געגאנגען א מאן פון לוי'ס פאמיליע, און האט גענומען לוי'ס טאכטער, און די פרוי איז שוואנגער געווארען און זי האט געבוירען א זוהן".

דאס איז אפען און דייטליך ערקלעהרט, אז דער ערהאבענער אונפערגעסליכער לעהרער איז געבארען געווארען פון צוויי גלייכע מענשען אויף א גאנץ נא־טירליכען אופן.

און נאר ביי זיין לעבען איז ער געוועזן גרויס און הייליג ביי זיין נאציאן, קוים אבער האט ער ווי אלע שטערבליכע מענשען, געשלאסען זיינע אויגען אויף אייביג, האט זיין טויטער קערפער פערלארען יעדע הייליגקייט. און לויט דעם אידישען דין, איז א קליין שטיקעלעביינדעלע, גרויס ווי א לינז (עצם כעדשה), מטמא במגע ומשא — דאס לעבעדיגע יודענטהום פערגעטערט ניט קיין טויטע.

— „ולא ידע איש את קבורתו" — ערקלעהרט

אונז די תורה, אום מען זאָל ניט פערגעטערען זיין קבר, ווי עס האָט פּאַסירט מיט די קברים פון אַנדערע גע־זעצגעבער, צוליעב וועלכע דער פינסטערער אבער־גלויבען האָט מקריב געווען אונצעהליגע אָפּפער. אַך, ווי שוידערהאַפט און גרויזאַם איז די געשיכטע פון דעם בעוואוסטען קבר, אין וועלכען די נאַרישע לעגענ־דע האָט בעגראָבען דעם מענש־גאָט, דעם פעראור־טיילטען פון די רוימער, דעם סטאָליער'ס זוהן פון'ם שטעדטעל נצרת!...

געננוג איז צו דערמאָהנען דעם שרעקליכען היס־טאָרישען נאָמען „מסע הצלב", די „קרייץ־ציגע" פון דעם מיטעל־אַלטער, וועלכע האָבען פערגאָסען ימים מענשליכע בלוט. און מענשען־בלוט ווערט נאָך פער־גאָסען עד היום, ווען עס קומט דער אבערגלויבישער טאָג פון „תחית המת" אין אונזער פסח־צייט. יע־דעם יאָהר ברעכט אויס אַ צוזאַמענשטוים פון די פער־שיעדענע רעליגיעזע קריסטליכע סעקטעס, יעדע פון זיי האָט פּרעטענזיעס, אַז זי איז די וואַהרע גלויביגע, און נאָר זי האָט דאָס רעכט צו בעזוכען דעם „גאָט'ס־גראָב". יאָהר־יעהרליך קומען זיך צוזאַמען אין דיזען טאָג די דריי הויפּט־צווייגען פון דיזער גאָט־שטערב־ליכער רעליגיאָן: די רוימיש־קאַטוילישע, די גריכיש־עוואַנגעלישע און די פּראָטעסטאַנטישע. דער העלישער פייער פון פאַנאַטיזמוס צינדעט זיך אָן אין זייערע גיי־סטליכע, און עס ברעכט אויס אַ שרעקליכע בלוט־פער־

גיסונג ביים ארייגאנג פון קבר, דאָס דער פעטער ישמעאל מוז שיקען זיינע מיליטער צו מאכען אָרד־נונג.

גאָט ווייסט, וויפיעל בלוט וועט נאָך פערגאָסען ווערען צוליעב דיזען קבר!...

סנחריב, נבוכדנצר, נבוזראדן, אלכסנדר, הורדוס, טיטוס, נירון, גראָזני און נאַפּאָלעאָן מיט די פיעלע אנדערע היסטאָרישע מלאכי־חבלה — אלע צוזאמען האָבען ניט פערגאָסען אזוי פיעל מענשליכע בלוט ווי דער קבר פון זייער מענש־גאָט!

אום צו פערמיידען דיזען אומגליק, אום עס זאָל זיך ניט פערשפרייטען א פינסטערער אבערגלויבען, האָט די תורה אבזיכטליך געשריבען, אז משה׳ם קבר איז ניט בעוואוסט, — דער אדון כל הנביאים איז נור הייליג אלס מחוקק, אלס טרייער, גוטער הירט פון זיין פאָלק. ער איז אָבער געווען א שטערבליכער מענש ווי יעדער בשר־ודם, און מיט געשטאָרבענע האָט דאָס לעבעדיגע יודענטהום ניט צו טהאָן!...

* * *

אָ, ווי קליין, ווי נידעריג, ווי אונבעדייטענד ביזט דו, גרויסער בארג סיני, געגען דעם גרויסען ערהאבע־

יתרו

נעם מאַן, וועלכער איז אויף דיר געשטאַנען! דיין באַדען איז הייליג געוואָרען דורך די טריט פון דעם פאַטער פון די נביאים — פון דעם הייליגען און טרייען הירט פון זיין פאָלק, פון דעם גרעסטען גערעכטען געזעצגעבער, פון דעם געטליכען מאַן מ ש ה ב ן ע מ ר ם! — —

משפטים

די בעדרייטונג פון פרייהייט לויט תורת משה אין פערגלייך מיט די רציחות, וואס די אומות־העולם־„ציוויליזאציאן" לערנט.

„כי תקנה עבד עברי, שש שנים יעבוד, ובשביעית יצא לחפשי חנם" (שמות כ"א).
„כל הקונה עבד עברי, כאלו קונה אדון לעצמו" (קדושין כ').

שרעקליך און טרויעריג איז די ארמוט. אומגליקליך איז דער ארימאן, פינסטער איז זיין מזל, אבער נאך שרעקליכער און ביטערער איז די לאגע פון דעם ארימען ערפינדער, וועלכער האט מיט זיינע גרויסע פעהיגקייטען ענדעקט א גרויסע ערפינדונג און נאר ווייל ער איז ארים האט ער זי געמוזט איבערגעבען אין פרעמדע הענט, וועלכע זיינען גליקליך געווארען דורך דער ערפינדונג און וואקסען פון טאג צו טאג. דער

עלענדער ערפינדער זעהט דאָן זיין גליק און רייכטהום ביי פרעמדע. בעטראַכטענדיג זיין אומגליקליכען שיק־זאַל, פערפינסטערט איהם זיין הארצוועהטאָג דאָס לעבען.

שרעקליך און גרויזאם זיינען די גייסטיגע שמער־צען פון דיזען עלענדען פעהיגען אָרימען ערפינדער!...

ווער איז דער ערשטער, וואָס האָט פּראָקלאַמירט פרייהייט פאַר דער גאַנצער וועלט? ווער איז דער יע־ניגער, וואָס האָט פּראָטעסטירט געגען שקלאַפעריי, און האָט געגעבען גלייכע רעכטע צו אַלע בירגער פון זיין לאַנד, אָהן אויסנאַהמע פון אייגענע אָדער פרעמ־דע? ווער איז דער פערפאַסער פון דעם הייליגען אויס־רוף, וואָס איז אויסגעקריצט אויף דעם „פרייהייטס־גלאָק" (ליבערטי־בעלל), וועלכער הייגנט אין דעם הים־טאָרישען זאַל אין פילאַדעלפיא: „וקראתם דרור בארץ לכל יושביה"?

ווער איז ער, אויב ניט דער אַלטער אָרימער ער־פינדער, דער אוראַלטער פרייהייטס־קעמפּפער, ישראל סבא?!...

— און יעצט?

יעצט איז זיין לאַגע טרויעריג, זיין צושטאַנד ער־נידעריגט, צושפרייט און צוזעעט איבער אַלע לענדער, איבער דעם גאַנצען ערד־באַלל; פערשקלאַפט איז ער און אונטערדריקט צווישען אַלע נאַציאָנען; ער איז

געשלאָגען און געפּייניגט פון אַלע נידעריגע ברואים, פערהאַסט און פעריאָגט — פון ווילדע באַרבאַרען; זיינע אויגען זעהען ווי זיינע שונאים בענוצען זיך מיט זיין ערפינדונג; זיינע אויערען הערען זיין לעהרע פון פרעמדע מיילער און ער זעלבסט ווערט געטראָמפּעלט אָהן רחמנות אונטער די פיס פון ווילדע חיות אין מענשען־געשטאַלט.

„העבד ישראל אם יליד בית הוא? מדוע היה לבז?!".

„איז ער דען אַ שקלאַף ישראל אָדער אַ פרעמדלינג? וואָרום איז ער צו שאַנד איבעראַל?".

דיזע טרויעריגע ווערטער האָט אויסגעשריען מיט טויזענדער יאָהר צוריק איינער פון ישראל'ס בעסטע קינדער, דער פּראָפעט און כהן ירמיה, ווען ער האָט בייגעוואָהנט דאָס טרויעריגע בילד, אַז דאָס ליכט, וואָס האָט בעלויכטען די וועלט, איז פינסטער געוואָרען.

די גריכען, וועלכע זיינען גערעכענט אין דער וועלט־געשיכטע אַלס די ציוויליזירטעסטע און די קולטורעלסטע פון אַלע אַלטע נאַציאָנען, האָבען געפּייניגט און געשטראָפט זייערע קנעכט און דיענער מיט שרעקליכע אונבעשרייבליכע ענויים און יסורים. פּלאַטאָן און אַריסטאָטעלעס, זייערע גרויסע פילאָזאָפען, האָבען מסכים געווען צו די מעשים תעתועים.

די רוימער האָבען געהאט דאָס גרעסטע פער־געניגען צו געהן אויף מענשען־יאַגד אַזוי ווי אויף חיות: זיי האָבען די געפאַנגענע פערשקלאַפט אויף אייביג.

טיטוס „די קרוין פון דער מענשהייט” און דער מלאך־המות פון יהודה, האָט אויך געקליעבען נחת און פערגעניגען פון דעם ווילדען מערדערישען מענשען־יאַגד. זייערע נאָבעלע אדעל־לייט האָבען זיך לוסטיג געמאַכט איבער די אומגליקליכע שקלאַפען, אַוועק־געבענדיג זיי לעבעדיגערהייט צו ווילדע בעסטיעס, צו קראָקאָדילען, וועלכע פלעגען זיי אויפפרעסען לעבע־דיגערהייט. דער רוימער, ווען ער האָט בעגאַנגען אַ פערברעכען און ער האָט מורא געהאַט, אז זיין שקלאַף זאָל ניט דערצעהלען וועגען דעם פערברעכען די ריכ־טער, פלעגט ער גלייך געפינען אַ מיטעל זיך צו פער־זיכערען און גאָר פשוט — ער פלעגט דעם שקלאַף אויסשניידען די צונג!... דער רוימער פלעגט שוין דאַן זיין זיכער, דאָס דער שקלאַף וועט שוין ניט אַרויסגעבען זיין געהיימנים; ער האָט זיך גאַנץ פיין בערוהיגט, פערזיכערט, אום צו קענען זינדיגען אויף'ן נייעם חשבון...

די אַלטע שקלאַפען, וועלכע האָבען מעהר קיין קרעפטען ניט געהאַט צו אַרבייטען, האָבען די רוימישע אדעל־לייט ניט געלאָזען שטאַרבען מיט אַ נאַטירליכען

טויט, נור מען פלעגט זיי ארייגוואָרפען אין טיער־גאָרטענס, וואו די לייבען מיט די לעאָפּאַרדען פלעגען זיי צורייסען, און צוקנאַקען זייערע אַלטע ביינער. — דאָס איז אויך געווען אַ רוימישע פערגניגונג... די אַריסטאָקראַטישע מטרנות פון רוים, ווען זיי האָבען געוואָרפען אַן אומ'חן אויף אַ שקלאַף, פלעגען זיי קריי־ציגען די עלענדע: די הענט צושפּרייט, די פיס צו־זאַמענגעלייגט און צוגעשלאָגען לעבעדיגערהייט מיט לאַנגע נעגעל צו אַ קרייץ. און מיט גרויס פערגעניגען פלעגען די רוימער צוקוקען, ווי די אומגליקליכע צאַפּ־לען זיך, ווי זיי פלעגען די נשמות אויסהויכען.

יעצט לאָמיר מאַכען אַ פערגלייך ווי אונזער תורה בעהאַנדעלט די שקלאַפען:

„וכי יכה איש את עבדו, או את אמתו בשבט ומת תחת ידו נקם ינקם".

„ווען איינער וועט שלאָגען זיין קנעכט אָדער זיין דיענסט, און ער אָדער זי וועט שטאַרבען אונטער זיין האַנד, מוז מען זיך מיט איהם אָברעכענען".

קומט דער תלמוד און ערקלעהרט דייטליכער דאָס וואָרט „נקם". — דאָס הייסט „בחרב נוקמת", דאָס מיינט „בסיף" — טויטען מיט אַ שווערד.

„כי יכה איש את עין עבדו או את עין אמתו ושחתה — לחפשי ישלחנו תחת עינו, ואם שן עבדו או שן אמתו יפיל — לחפשי ישלחנו תחת שנו".

„ווען איינער וועט אויסשלאָגען אַן אויג פון זיין קנעכט אָדער פון זיין דינסט און ער וועט עס פערדארבען — מוז ער איהם פריי אַרויסלאָזען. דאָס זעלבע איז אויך מיט אַ צאָהן".

„שש שנים יעבוד, שומע אני כל עבודה במשמע? ת"ל לא תעבוד בו עבודת עבד, מכאן אמרו: לא ירחץ לו רגליו ולא ינעול לו סנדליו, וכל הקונה עבד עברי כאלו קונה אדון לעצמו" (ילקוט שי"א).

„זעקס יאָהר זאָל ער דיענען". וואָלטען מיר מיינען, אז ער ברויכט צו טהאָן אַלע סאָרט ארבייט, האָט אונז די תורה אָנגעזאָגט: דו זאָלסט איהם ניט לאָזען אַרבייטען שקלאַפען־אַרבייט. דאָס מיינט, ער זאָל איהם ניט וואַשען די פיס, ער זאָל איהם ניט אָנטהאָן די שיך און נאָך אַזעלכע נידעריגע ארבייט, ווייל ווער עס קויפט אַ אידישען קנעכט איז גלייך ווי ער קויפט אַ האַר אויף זיך".

לויט דעם אידישען דין האָט דער שקלאַף געהאַט דאָס רעכט צו בעפרייען זיך פון זיין לאַגע, ווען ער האָט נור געהאַט מוטה צו ענטלויפען פון זיין האַר. קיינער האָט איהם ניט געקענט פערהאַלטען און איבערגעבען צוריק צו זיין האַר, ווייל די תורה האָט דאָס שטרענג פערבאָטען:

„לא תסגיר עבד אל אדוניו אשר ינצל אליך מעם אדוניו, עמך ישב בקרבך במקום אשר יבחר באחד שעריך בטוב לו לא תוננו" (דברים כ"ג).

„דו זאָלסט ניט איבערגעבען אַ קנעכט צו זיין האר, ווען ער וועט אַנטלויפען פון איהם. מיט דיר זאָל ער זיצען צוזאמען אין דעם אָרט, אין וועלכען ער וועט זיך אויסוועהלען אין איינע פון דיינע שטעדט וואו עס וועט איהם געפעלען; דו זאָלסט איהם ניט נארען".

די גריכען און די רוימער האָבען ניט געגעבען קיינע רעכטע די פרעמדע איינוואָהנער אין זייער לאַנד און האָבען זיי גערופען מיט דעם נאָמען באַרבאַרען. אין ציצעראָ'ס צייט האָבען זייערע געזעצגעבער גע־וואָלט ארויסטרייבען אַלע פרעמדע פון זייער לאַנד. אין אונזער תורה שטעהט אָבער געשריבען:

„וגר לא תונה ולא תלחצנו, כי גרים הייתם בארץ מצרים" — „און אַ פרעמדען זאָלסט דו ניט נארען און ניט דריקען, ווייל איהר אַליין זייט געווען פרעמדע אין מצרים".

פּלאַטאָן, דער גרויסער גריכישער פילאָזאָף אין זיין בעריהמטען בוך „רעפּובליק" לייגט פאָר אַ פּלאַן דער רעגיערונג, אַז זי זאָל ארויסטרייבען אַלע אָרימע לייט — „אום זי זאָל רייניגען דאָס לאַנד פון דיזע חיות (ענימעלס)". און אויב דער אָרימאַן ווערט קראַנק, לערנט דער גריכישער פילאָזאָף, זאָל די רע־גיערונג איהם לאָזען שטאַרבען און איהם ניט היילען.

און אונזער תורה לערנט אונז, אַז די הויפּט־פּרינ־ציפּען פון יודענטהום איז צו העלפען די אָרימע, צו

שטיצען זיי און מיט אלע מעגליכקייטען פערבעסערען זייער לאגע. דאס אלעס, לערנט די תורה, איז ניט קיין חסד, נור א חוב, א פליכט אויף יעדען אידען.

שוין באלד 4 טויזענד יאהר, אז מיר האלטען אין איין לערנען די גאנצע וועלט די טהעאריע פון פריי־הייט, גלייכהייט און ברידערליכקייט. —

און מיר אליין? —

מיר זיינען פרעמדע און שקלאפען צוזאמען; מיר ווערען געטריבען אהן רחמנות פון איין לאנד אין דעם צווייטען.

ווי ריכטיג האט זיך דער גרויסער אידיש־דייטשער שריפטשטעלער בערנע אויסגעדריקט אין א בייסענדער סאטירע: „צום ווייניגסטען גיט אונז דאס רעכט פון די הינט מיט די קעץ צו אטהעמען לופט איבעראל און צו נעבטיגען וואו מיר ווילען!" — די טיערע (ענימעלס) האבען מעהרער רעכט פון אונז אין די זאגענאנטע ציוויליזירטע לענדער.

אלכסנדר דער צווייטער, דער בעסטער מאנארך פון רוסלאנד, דער איינציגער גוטער מענש פון דער פאמיליע ראמאנאוו האט בעפרייט זיינע דריי־צעהן מיליאן שקלאפען (פאנשציזניקעס) פון די באר־בארישע פריצים אין 1862, און דער אונשטערבליכער פרעזידענט פון די פעראייניגטע שטאאטען אברהם

לינקאָלן האָט בעפרייט די שוואַרצע שקלאַפען אין 1863, אָבער דער אידישער פּראָפעט ירמיהו האָט פער־זאָגט נאָך מיט צוויי טויזענד יאָהר בעפאָר: „**לשלח איש את עבדו ואיש את שפחתו העברי והעבריה חפשים לבלתי עבד בם ביהודי אחיהו איש**", דאָס הייסט: „יעדער פון אייך זאָל בעפרייען זיין קנעכט אָדער זיין דיענסט, און עס זאָל זיך ניט דערוועגען קיין איד צו פערשקלאַפען זיין ברודער".

אָה, באַרבאַרען פון דעם צוואַנציגסטען יאָהר־הונדערט, רעספּעקט פאַר דער סדרה משפטים!...

רעספּעקט פאַר דעם אָרימען ערפינדער פון פרייד־היים!...

תרומה

די בעדייטונג פון שבת, פון דעם אידען'ס נשמה יתרה, און ווי דאָס איז געשטערט געוואָרען אין דעם אידען'ס לעבען פון דער נייער וועלט.

„ועשו לי מקדש — זה השבת; ושכנתי בתוכם— זו היא הנשמה היתרה".

„תניא: ר' יוסי ב"ר יהודה אומר: שני מלאכי השרת מלוין לו לאדם בערב שבת מבית הכנסת לביתו: אחד ט ו ב ואחד ר ע; וכשבא לביתו ומצא נ ר ד ל ו ק, ש ל ח ן ע ר ו ך ו מ ט ת ו מ ו צ ע ת, מלאך טוב אומר: יהי רצון שתהיה ל ש ב ת אחרת כך, ומלאך ר ע עונה אמן בעל כרחו, ואם לא — מלאך ר ע אומר: יהי רצון שתהא ל ש ב ת אחרת כך, ומלאך ט ו ב עונה אמן בעל כרחו" (שבת כל כתבי).

אן ערהאבענעם פאַנטאַסטיש בילד שטעלט אונז פאַר דער תנא ר' יוסי אין דער מסכתא שבת. מיר זע־

הען, ווי ער האט איינגעפאסט די הייליגקייט פון דעם ערהאבענעם טאג שבת אין דעם גליק און זעגען, וואס דער שבת האט געבראכט דעם אידישען פאלק און האט איהם אריינגעגעבען הימלישע קרעפטען צו אויפהאל־טען זיין עקזיסטענץ אין די אומגליקליכע, ביטערע צייטען; ער האט געגעבען מוטה און כח דעם אידישען פאלק צו בעקעמפפען זיינע שונאים אין אלע צייטען און אין אלע לענדער.

ר' יוסי זאגט נעמליך אזוי:

„צוויי מלאכים בעגלייטען דעם אידען יעדען פרייטאג אבענד פון שוהל ביז זיין הויז: איינער — א גוטער מלאך און דער צווייטער — א שלעכטער. און אז דער איד קומט צו זיך אין הויז און געפינט די ליכט ברענען, דער טיש געגרייט, און זיין בעט אין ארדנונג, זאגט דער גוטער מלאך: „גאט זאל געבען, אז איבער־אכט־טאג־שבת זאל אויך זיין אזוי" און דער שלעכטער מלאך מוז ניט־ווילענדיג ענטפערען: „אמן". אבער אויב דער איד טרעפט ניט דאס אלעס אין זיין הויז, זאגט דער שלעכטער מלאך: „גאט זאל געבען אז איבער־אכט־טאג־שבת זאל אויך זיין אזוי". און ניט־ווילענדיג מוז דער גוטער מלאך ענטפערען: „אמן".

די ליכט, דער טיש און זיין בעט (בעאבאכטעט דאס ווארט „ומטתו": עס שטעהט ניט נרו, שלחנו, נאר „ומטתו") זיינען די דריי געגענשטענדע, די מעכ־

טיגע און שטארקע זיילען, וואָס האַלטען־אויף די גאַנ־
צע געביידע פון יודענטהום; די ליכט — תורה, דער
טיש — כשרות, און דאָס בעט —טהרת המשפחה,
דאָס ריינע אידישע פאַמיליען־לעבען. דיזע דריי זאכען
האָבען אויפגעהאַלטען דעם אידען אין אַלע צייטען און
האַלטען איהם אויך יעצט צוגעבונדען צו זיין רעליגיאָן
און זיינע הייליגע קבלות.

דער נאַציאָנאַלער גייסט, די וואונדערבאַרע פּע־
היגקייטען, די גוטע זיטען, מיטלייד און ערבאַרעמקייט
אויף די אונגליקליכע, דאָס כשר'ע ריינע און נאָבעלע
פאַמיליען־לעבען — די אַלע בריליאַנטען זיינען איינ־
געפאַסט אין דעם שבת. א הייליגער צויבער ליגט אין
דיזען וואָרט; עס בעצויבערט דעם אָרימען אידען, עס
פערוואַנדעלט איהם אין אַ פירסט, זיין אומגליקליכע
ליידענדע פרוי — אין אַ פירסטין, זייערע אָרימע
שוואַכע קינדערלאַך — אין פּרינצעלאַך; זיי ווערען
אַלע ניי־געבאָרען; נייע, שפּאָגעל־נייע נשמות בע־
לעבען און ערמונטערען זייערע קראַנקע און פערמאַ־
טערטע קערפּערס. זייערע קליינע שולכעלאַך און
מנינים ווערען פערוואַנדעלט אין טעמפּלען. א הייליּ־
געם ליכט בעלייכט זיי; מיט ערהאַבענע הימלישע גע־
פיהלען זינגען זיי דעם „לכו נרננה", מיט בעגייסטע־
רונג דעקלאַמירען זיי דעם „לכה דודי" און מיט
פרעהליכע הערצער געהען זיי בעגריסען מיט דעם אַל־

טען הייליגען גרוס: „גוט־שבת!״ זייערע פאַמיליעס, וועלכע ערוואַרטען זיי מיט אונגעדולד. — — —

און דער תנא ר׳ יוסי מיט זיין רייכער פאַנטאַזיע בעגלייט דעם אידען פון שול מיט צוויי מלאכים. ער ווענדעט זיך צו זיי, צו די מלאכים פון מנוחה פון שמחה און צופריעדענהייט מיט א „שלום עליכם, מלאכי השלום!״; ער זאָגט דעם „שלום עליכם״ מיט א מונטערע שטימע, ער בעגריסט זיי און בעט זיי — „ברכוני לשלום״, זיי זאָלען איהם בענשען איידער זיי שיידען זיך מיט איהם, און נאכהער ווענדעט זיך דער שבת־פירסט צו דער שבת־פירסטין מיט דעם ברי־ליאַנטענעם „אשת חיל״. וואָס דער ריכטער, קעניג שלמה, האָט געווידמעט צו זיין מוטער בת־שבע. אָה! וויפיעל הייליגקייט, ליעבע, רייכע און ערהאַבענע גע־פיהלען ליגען אין דיזען פראַכטפאָלען שיר „אשת חיל מי ימצא״! נאכהער פאַנגט זיך ערשט אָן דער פיר־סטליכער ערשטער מאָהלצייט! אין א ריינעם פערגאָל־דעטען זילבערנעם בעכער גיסט ער אָן דעם ריינעם וויין מאַכט דעם שבת׳דיגען קידוש, צוטהיילט דעם וויין פיר זיך זעלבסט, פיר דער פירסטין, פיר די קליינע פרינצעלאַך.

גאָר עפּעס א בעזונדערער געשמאַק איז אין די שבת׳דיגע מאכלים: אַנדערש שמעקען די פיש, פראַכטפאָל איז די לאָקשען־זופּ, דער טעם פון גן־עדן

איז אין דעם צימעס. די פאַמיליע .עסט צוזאַמען מיט אַפּעטיט, זייערע הערצער זיינען פרעהליך, די אויגען גלאַנצען מיט דעם הייליגען גלאַנץ פון ליעבע, און דאָס גאַנצע הויז איז אָנגעפילט מיט רוה, פרייד און וואהרע גליקזעליגקייט אויף אזוי ווייט, אַז דער מלאך רע, דער שלעכטער מלאך פון קנאה, שנאה, קאַפּריז און ניט־פערגינען, זאָגאַר דיזער ביטערער, גרויזאַמער מלאך, וועלכער פערפינסטערט דעם מענשען׳ס לעבען, מוז אויך אָנשווייגען ווערען און מוז ניט־ווילענדיג ענט־פערען „אָמן” אויף דעם גוטען מלאך׳ס „יהי רצון”.— גליקליך איז דער שבת־פירסט, דער וואהרער שומר־שבת, וועלכער גיט אָב א זיעבעטע טהייל פון זיין לע־בען פיר זיין נשמה, פיר זיין תורה, פיר זיין גייסט און אידעאַל. און יעדען שבת, ווען ער קומט אהיים און גע־פינט די ליכט ברענען, דער טיש געגרייט און זיין בעט אין אָרדנונג, ווינשען איהם די גוטע מלאכים ער זאָל דעם צווייטען שבת אויך אזוי פייערען. זיי גיבען איהם קרעפטען•צו ארבייטען די קומענדע זעקס וואָ־בעדיגע טעג. און אזוי לעבט ער אָב זיין לעבען גליק־ליך און צופריעדען. — — —

אומגליקליך איז אָבער דער יעניגער, וואָס ברעכט נור איין מאָל זיין שבת: די ליכט — ניט אָנגעצונדען, דער טיש — ניט געגרייט, זיין בעט — ניט אין אָרד־נונג; עס ווערט צושטערט זיין פאַמיליען־לעבען, די נשמה יתרה שטאַרבט אָפּ; קיין רוהע, קיין פריעדען,

קיין פרייד — דער שלעכטער מלאך אָדער די שדים ומחבלים פון צאנקעריי, אונצופריעדענהייט, האָס און אייפערזוכט רואינירען איהם. זיי ווינשען איהם ער זאָל איבער אכט־טאָג דעם שבת אויך קיין בעסערען ניט האָבען. און די גוטע מלאכים מוזען ניט־ווילענדיג ענט־פערען „אָמן", ווייל אזוי שנעל ווי ער ברעכט נור אָפּ איינמאָל די היילינגקייט פון שבת, איז שוין אלעס פער־לאָרען: דאָס ליכט פון יודענטהום ווערט פערלאָשען אין גאנצען.

ביי אונז אין ניו־יאָרק האָט די פּרינצעסין־שבת, לײדער, פערלאָרען איהר חן; ניטאָ די אמת'ע בעגיים־טערונג, ניטאָ די אמת'ע היילינגקייט אפילו ביי די זאָ־גענאנטע פרומע, אָרטאָדאָקסישע אידען; ניטאָ די נשמה יתרה, ניטאָ דאָס געטליכע, פּאטריארכאלישע פערגעניגען פון דעם פרייטאָג־צו־נאכט. די שוהל, דער פּרעזידענט מיט זיינע טראָסטיעס, די חזנים מיט די „לכה־דודי'ס", דער שנדר'ן מיט די עליות, דאָס איז אלעס טרוקענע אָדער איבערגעפּוילטע נאָכמאכונגען, „אימיטיישענס", וואָס שמעקען בלויז מיט אמעריקאַ־נער ביזנעס.

ווי איבעראַשט בין איך געוואָרען דעם ערשטען פרייטאָג־צו־נאכט, ווען איך בין געקומען אין ניו־יאָרק און איך בין געגאנגען דאַווענען אין איינע פון די היגע גרויסע שוהלען. דער חזן האָט געזונגען „ושמרו בני

ישראל את השבת" מיט א גרויסען כאָהר. און ביי דעם אריינגאַנג זיינען געשטאַנען א מחנה קליינע קינ־דער און האָבען פערקויפט צייטונגען. די קינדערלאַך אָבגעריסענע, באָרפיסע, ציטערען פון קעלט און שריי־ען מיט קולות: „צוויי צייטונגען פאַר איין סענט!"— דער „טאָג" און דער „אבענד" פיר איין פעני!... און די אריינגעהער, און די ארויסגעהער קויפען די בלעטער מיט גרוים פליים. פון שוהל קלינגט אָפּ דעם חזן'ס הויכע און מעכטיגע שטימע, און דער כאָהר ענטפערט נאָך איהם: „כי ששת ימים עשה ד' את השמים ואת הארץ וביום השביעי שבת וינפש"!

שבת־פריה, נאָך דעם „דאַוונען", בין איך געגאַנ־גען פון שוהל אין ברום קאָרנער נאָרפאָלק סטריט פער־ביי א סאָדא־וואסער סטענד. אן אַלטער איד איז גע־זעסען ביים סטענד; אויף זיין געזיכט איז נאָך געלע־גען דער היימישער פרומער מאַן; אין זיינע קנייטשען אויפ'ן שטערן האָבען נאָך דורכגעשיינט די תלמודישע ערקלעהרונגען און פלפולים, אין וועלכע ער האָט זיין גאַנצען לעבען פערבראַכט. ער זיצט אומעטיג, האלט איין חומש און איז מעביר די סדרה „שנים מקרא ואחד תרגום" און זינגט־צו שטילערהייט מיט'ן טראָפּ דעם פסוק: „ששת ימים תעשה מלאכה ויום השביעי שבת לה' אלהיך!" — „מיט לעמאָן?", „מיט סטראָבע־רים?" — פרעגט דער אַלטער איינעם, וואָס איז צו־געגאַנגען צו דעם סטענד קויפען א גלאָז וואסער...

אין מיין ערשטער וואהנונג אין ניו־יארק האט געוואהנט אן אלטער פרומער איד. ער אליין האט שוין גאר נישט געטהאן, זיינע קינדער האבען געארבייט און האבען איהם ערנעהרט. שבת פריה איז ער אויפ־געשטאנען, האט מעביר געווען די סדרה און געלערנט א פרק משניות. און ווען דער זייגער האט באלד גע־שלאגען „זעקס", איז ער אריינגעגאנגען אין שלאף־צימער און האט אויפגעוועקט די קינדער צו דער אר־בייט:

„סעמי, טשאלי, דזשעני, מיימי! שטעהט אויף, עס איז שוין ניט פריה, עס איז צייט געהן צו דער אר־בייט, עס הערט זיך באלד דער וויסעל! עס הערט זיך באלד דער וויסעל! שטעהט אויף, קינדער! איך געה אין שוהל אריין!".

טרויעריג, די הייליגע רוה פון שבת איז פערניכ־טעט געווארען און מיט איהר איז אויך אונזער לע־בענס־רוה פערשטערט געווארען. אויף זייער ארט האבען מיר דערפאר בעקומען אומרוהיגקייט, קומער, זארג און טומעל.

„לא שלותי ולא שקטתי ולא נחתי ויבא רגז!".

תצוה

„ואתה תצוה את בני ישראל ויקחו אליך שמן זית זך כ ת י ת ל מ א ו ר להעלות נר תמיד — חקת עולם לדרותם מאת בני ישראל" (שמות כ"ז).

„שמן זית זך כ ת י ת ל מ א ו ר: זית רענן יפה פרי תואר קרא ד' שמך, מה הזית הזה עד שהוא באילנו, מגרגרין אותו, ואחר כך מורידין אותו מן הזית ונחבט; ומשחובטין אותו מעלין אותו לגת, ונותנין אותו במטחן ואחר כך טוחנין אותו, ואחר כך מקיפים אותם בחבלים ומביאין אבנים ואחר כך נותנין את שמנו, כך ישראל, באין אומות העולם וחובטין אותו מ מ ק ו ם ל מ ק ו ם וחובשים אותם וכופתים אותם בקילורין ומקיפים אותם טרטיוכלין, ואחר כך עושים תשובה והקב"ה עונה להם".

(רבה תצוה).

א לאגישען פאעטישען פאראלעל ציהט דער מדרש צווישען ישראל און די אוילבערטען (מאסלי־נעם).

„גרינער אוילבערט־בוים, וואס איז פול מיט

שעהנע אוילבערטען, האט גאט דיך אנגערופען" — האט ירמיה הנביא געזאגט.

„פונקט ווי מען בעגעהט זיך מיט דעם אוילבערט בעגעהט מען זיך אויך מיט דיר" — זאגט דער מדרש — „אזוי ווי די אוילבערטען, ווען זיי זיינען נאך אויף דעם בוים, נעהמט מען זיי ארונטער און מען פרעסט זיי, נאכהער נעהמט מען זיי אין קעלטער און מען בינט זיי ארום מיט שטריק און מען לייגט אן גרויסע שטיי־נער אויף זיי, דאן גיבען זיי ארויס דעם בוימאייל, אזוי איז מיט די אידען צווישען אלע נאציאנען: מען יאגט זיי פון איין ארט צום צווייטען, מען בינט זיי מיט שטריק, מען שמידט זיי אין קייטען, מען פרעסט זיי מיט פערשיעדענע דריקונגען, נאכהער צייגען זיי זייער קראפט און רופען צו גאט און ער ענטפערט זיי"...

און ווי ריכטיג און ערהאבען איז דיזער פאראַ־לעל, אזוי ווי דער אוילבערט גיט ניט ארויס זיין בוימ־אייל נור ווען מען דריקט איהם — דאס הייסט, ווען „כתית" דאן איז „למאור", אזוי איז מיט די אידען— ווען זיי ווערען געדריקט און געשטויסען, דאן לייכטען זיי מיט זייער הערליכער געטליכער פראכט און גלאנץ.

און מיט דעם „כתית", מיט דעם דריקען און שטויסען איז פערנומען אונזער גאנצע געשיכטע זייט מיר זיינען געווארען א נאציאן ביז צום היינטיגען טאג.

תצוה

ווען מיר עפענען אונזער תנ״ך און מיר לעזען אונזער געשיכטע פון אָנפאַנג אָן נאָך אין דער פּעריאָדע, ווען מיר זיינען געווען אַ פרייע רעפּובליק אין דער „תקופת השופטים", זעהען מיר די גאַנצע צייט די צוויי פּסוקים:

דער ערשטער פּסוק לויטעט: „ויעשו בני ישראל הרע בעיני ד׳ ויתנם בידי כושן רשעתים", דאָס איז „כתית".

דער צווייטער זאָגט אַזוי: „ויצעקו בני ישראל לד׳, וישלח להם מושיע ושופט", דאָס איז „למאור".

„און די אידען האָבען געטהאָן שלעכטעס אין די אויגען פון גאָט, האָט ער זיי איבערגעגעבען אין כושן רשעתים׳ס הענד זיי זאָלען די אידען מאַטערן, פּלאַגען און דריקען (כתית). און די אידען האָבען געשריען צו גאָט, האָט ער זיי געשיקט אַ העלפער און אַ ריכטער, וועלכער האָט זיי געהאָלפען און בעלויכטען זייער פינסטערניש (למאור)".

און אַזוי געהען דיזע צוויי פּסוקים אין דער גאַנצער געשיכטע שוין טויזענדער יאָהרען און אַזוי בייטען זיי זיך כסדר: פריהער קומט כתית און נאכהער — למאור. מיר ברויכען נור איבערבייטען די נעמען פון דעם אונטערדריקער און דעם העלפער, דעם פערפינסטערער און דעם בעלייכטער — אָבער אַלץ נאָר דער זעלבער „כתית" און דער זעלבער „למאור".

אַנשטאַט כושן רשעתים מוזען מיר אריינשטע־לען מדין, עמלק, פלשתים, אַשור, בבל, פרס און רומא, רומיניא — די אַלע נאַציאָנען האָבען אונז געמאַכט דעם פיער־טויזענד־יאָהריגען כתית.

אַנשטאַט עתניאל בן קנז דער ערשטער אידי־שער ריכטער און העלפער מוזען מיר כסדר בייטען די נעמען: אהוד, דבורה, גדעון, שאול, דוד, יחזקיהו, זרובבל, יהודה המכבי, בר־כוכבא, אברבנאל, מנשה בן ישראל, מאָנטעפיאָרע, קרעמיע, הערצעל און נאָרדוי — אָט דיזע אַלע אידישע העלדען האָבען געמאַכט אונ־זער היסטאָרישען „למאור". „להעלות נר תמיד": זיי זיינען ערשיענען אין פערשיעדענע צייטען, בע־לויכטען אונזערע אויגען און האָבען אונז אריינגעגע־בען נייעם כח, פרישע ענערגיע און מוטה צו קעמפפען און בעקעמפפען אין גאַנצען דעם שרעקליכען כתית, ביז דער ריינער בוימאייל וועט ערשיינען פאַר דער גאַנצער וועלט.

און דער תלמוד לערנט אונז ווייטער מיט דיזע ווערטער:

„ישראל נמשל לזית, כי כל המשקין מתערבים זה עם זה, השמן אינו מתערב אלא עומד עליו; כל ישראל אינם מתערבים עם אומות העולם, שנאמר: „לא תתחתן בם".

ישראל ווערט געגליכען צו דעם בוימאייל: אַלע געטרענקע קענען מיר אויפמישען איינעם מיט דעם

אנדערען, אָבער דער בוימאייל מישט זיך ניט אויף מיט קיין געטראַנק, ער בלייבט פון אויבען. — אזוי זיינען די אידען: זיי מישען זיך ניט אויף מיט קיין אַנדער נאַציאָן, ווייל עס איז זיי פערבאָטען געוואָרען זיך מתחתן צו זיין מיט די אומות־העולם.

אָה, פיעל זיינען געוועזן די לייט, וואָס האָבען זיך בעמיהט אויפמישען אָדער אסימילירען דעם אידען מיט אַנדערע פעלקער. זיי האָבען ווירקליך גערעכענט, אז מיט דער מיתת נשיקה, דורך אסימילאציאָן, וועלען זיי אויסלייזען דעם אלטען אומגליקליכען וואַנדערער פון אלע זיינע שמערצען און ליידען; זיי האָבען גע־רעכענט, אז עס איז פיעל בעסער פיר דעם אידען צו שטאַרבען א רוהיגען טויט ווי לעבען א געפּלאַגטען לעבען אלס וואַנדערער אין נויט, מאַנגעל, הונגער און שאַנדע. אלע מיטלען האָבען זיי אָנגעווענדעט אויסצו־פיהרען זייער געדאַנק, אָבער עס האָט זיי ניט געהאָל־פען. אזוי ווי דער בוימאייל קען זיך ניט אויפמישען מיט קיין אנדער געטראַנק, אזוי קענען זיך די אידען ניט אסימילירען מיט אַן אנדער פאָלק: ווי עס קומט נור די תקופה פון „כתית", פון אונטערדריקונג און צוואַנג, אזוי שיינט ארויס ווייטער א נייער „למאור". דער נאַציאָנאַלער גייסט ווערט אויפגעלעבט פון דאָס ניי, דאָס יודענטהום ווערט פערשטאַרקט מיט פרישע קרעפטען. די טרוקענע ביינער זאַמלען זיך אויף און ווערען פערוואַנדעלט אין סקעלעטען, נייע מוסקולען

מיט נערוועז ווערען אויף די סקעלעטען אנגעצויגען, נייע הויט בעציהט די קערפּערס, און אַ לעבעדיגער גייסט בעלעבט זיי און שטעלט זיי ווידער אוועק אויף די פיס!

מיט אונזערע אויגען האָבען מיר, רוסישע אידען, געזעהען און דורכגעלעבט די פערשיעדענע עפּאָכען:

אין אַלעקסאַנדער דעם צווייטענס צייט האָבען אונזערע אסימילאַטאָרען געאַרבייט גאַנץ פלייסיג. זיי האָבען מיט אַלע קרעפטען, מיט פיזישע און מאָראַלי־שע „אברוסירט" דעם יונגען דור, זיי האָבען אָנגע־נומען די רוסישע זיטען, די רוסישע מאַניערען און אַלע זייערע מנהגים אין לעבען; זיי האָבען דעם נאָמען איד פערלייקענט, די אידישקייט פערוואָרפען, די הייליגע שפּראַך פערגעסען און האָבען געמיינט, אַז דאָ איז שוין די ענדע.

אָבער ווי ענטוישט איז די חברה געוואָרען, ווען אַלעקסאַנדער דער דריטער איז אַרויף אויף׳ן רוסישען טהראָן און דער שרעקליכער „כתית", די פּאָגראָמען פון 1882 האָבען זיך אָנגעפאַנגען. דאַן זיינען זיי ווי צומישט געוואָרען, און עס איז באַלד ערשיענען אַ נייער „למאור" אין דעם אידישען לאַגער. דאָס הייליגע נאַציאָנאַלע געפיהל האָט זיך ערוועקט מיט אַ געט־ליכער קראַפט אין די הערצער פון דער אידישער יו־גענד — און פרומע און פרייע, רבנים און דאָקטוירים, דיינים און יוריסטען, ישיבה־לייט און סטודענטען האָ־

בען צוזאמען אויפגעהויבען די ציוניסטישע פאָהן מיט א הייליגען ענטהוזיאזמוס!

דר. פינסקער מיט רבי שמואל מאָהליוועה זיינען די גרינדער פון דער ערשטער קאַטאָוויצער אסיפה פון די „חובבי ציון"; די חארקאָווער סטודענטען האָבען פערלאָזען די אוניווערזיטעט און א גאַנצע מחנה האָבען אויף זייערע הענט אָנגעטהאָן רינגען, אויף וועלכע עס זיינען געווען אויסגעקריצט די בוכשטאבען „ב. י. ל. ו.", דאָס מיינט: „בית יעקב לכו ונלכה!": — „יעקב'ס קינדער! קומט, לאָמיר געהן!", און זיי זיינען אוועקגעגאַנגען, צוריק צו זייער מוטער „ציון", דאָרט דאָס הייליגע לאַנד צו בעאַרבייטען. דיזע געבילדעטע יונגע פּיאָנירען זיינען עס די גרינדער פון דער בעריהמטער קאָלאָניע גדרה אין ארץ ישראל!

אָט אזוי איז נאָך דעם „1882-טען" רוסישען „כתית" געבאָרען געוואָרען דער ערהאבענער ציוניסטישער „למאור" און האָט בעלויכטען די גאַנצע אידישע נאַציאָן. דער בעריהמטעסטער אידישער דענקער און פילאָזאָף „אחד העם" האָט מיט זיין ליטעראַרישער קראַפט צוזאַמענגעקליעבען די בעסטע קרעפטען פון פאָלק און האָט געגרינדעט די חברה „בני משה", וועלכע האָט זעהר פיעל געלייסטעט פיר דער ענטוויקלונג פון דער ציוניסטישער בעוועגונג.

דער „למאור" האָט דורכגעדרונגען מיט זיינע שטראַהלען אויך אין מעריב-זייט פון אייראָפּא און ער

האט אונז אויפגעשטעלט נייע העלפער און פארקעמפ־
פער אין די גרויסע פערזאנען פון דר. הערצעל און
דר. נארדוי; די גרויסע ליכטער האבען בעשאפען
דעם ערשטען באזעלער קאנגרעס אין יאהר 1897. און
דיזע קאנגרעסען, האפען מיר, וועלען אונז בריינגען צו
דער שטופע, ווען מיר וועלען שוין ניט ברויכען מעהר
קיין „כתית" צו אונזער „למאור".

אין אונזער נייעם פאטערלאנד, אין אמעריקא,
וואו מיר האבען ניט, גאט צו דאנקען, דעם „כתית",
אויך דא האבען די שטראהלען פון דעם „למאור"
אריינגעדרונגען אין די אסימילאטארישע קרייזען, און
דער נאציאנאליזמוס אונזערער האט געהאט א גרויסען
זיעג איבער דער פעררעטערישער אסימילאציאן.

אין דעם גרויסען, רייכען און שטאלצען טעמפעל
„עמנואל", אין דער שטארקסטער פעסטונג פון דעם
רעפארם־יודענטהום אין אמעריקא, אין דעם טעמפעל
וואו די צעהן־פופצעהן טויזענד דאלארדיגע ראבביים
האלטען אין איין פראפאגאנדירען די זעלבסט־פערניכ־
טונגס אידעע, אז אידען זיינען קיין נאציאן, קיין בע־
זונדערע ראסע, נור א סעקטע פון אן אלטען גלויבען
אהנע מעשים, וואס זייער צוועק איז נור פערשפרייטען
גלויבען אין מאנאטהעאיזם (אחדות הבורא) איבער
דער גאנצער וועלט; אין דעם טעמפעל, וואו צום סדור
האבען זיך, רח"ל, צוגעטשעפעט באצילען פון רע־
פארם־טובערקולאזיס און האבען איהם געפרעסען

בלאט פאר בלאט, ביז אין איהם איז ניט געבליעבען קיין זכר פון „ציון", קיין ברעקיל פון „ירושלים", קיין סימן פון נאציאנאלע האפנונגען; אין דעם טעמפעל, וואו דער סדור איז נעביך איינגעדארט געוואָרען גאר ניט צו דערקענען, ער איז פערוואנדעלט געוואָרען אין א קליינעם ענגלישען „פרעיער־בוק"; אין דעם טעמ־פעל, וואו צו די טענער פון א גרויסען אָרגאַן שרייען אוים קריסטליכע מיידלאך דעם אידישען „שמע ישראל" מיט אַן איירישען אַקצענט, — אין דיזען טעמפעל האָט געטראָפען די לעצטע צייט א פאל מיט איינעם פון זיינע רייכסטע טראַסטיעס, וועמען'ס טאָכ־טער איז, רח"ל, קראַנק געוואָרען אויף דער אמעריקאַ־נער מיליאָנערישער קראנקהייט, אויף א היסטערישער ליידענשאַפט צו בעקומען א טיטול פון אַן אייראָפּע־אישע גרעפין — און זי האָט חתונה געהאַט פאר א שווייצארישען קאַטוילישען גראף. און דער נעגאטיוו מיט דעם פּאָזיטיוו זיינען דאָ צוזאַמענגעקומען — דער רעפאָרם־יודענטהום מיט דעם קאַטאָליציזמוס האָבען זיך בעגעגענט און דער גליקליכער אידישער מיליאָ־נער, וועלכער איז איינער פון די יעניגע בעלי־טובות, וואָס האלטען אין איין שרייען צו די איינגעוואנדערטע אידען: „אמעריקאניזירט זיך, ווערט גוטע סיטי־זענס!" האָט זיך אליין „אייראָפּעאיזירט" און האָט אוועקגעגעבען זיינע אמעריקאנער מיליאָנען מיט זיין טאָכטער צו דעם קאַטוילישען אייראָפּעאישען גראף.—

אין דיזען טעמפעל האט אויך אריינגעשיינט דער נא־ציאנאלער „למאור", זיינע שטראהלען האבען אריינ־געדרונגען אין דעם רייכען טעמפעל און מיט זיין גאנ־צער מאכט איז דער טאלאנטפאלער ראביי דר. יהודה לייב מאגנעס, ארויסגעטראטען געגען דעם היינט־מאדישען אמעריקאנער „סנבלט". ער איז ארויס־געטראטען מיט אזא קראפט, ווי אונזער פירסט נחמיה התרשתא איז ארויסגעטראטען געגען סנבלט התורני וטוביה העמוני, די אסימילאטארען מיט פינף און צוואנציג הונדערט יאהר צוריק.

נחמיה האט סנבלט׳ן ארויסגעטריעבען פון בית־המקדש, און אונזער נחמיה—דר. מאגנעס, האט פער־יאגט דעם אסימילאטארישען טראסטי פון טעמפעל „עמנואל". דאס איז א זיעג פון „למאור". און מיר האפען, אז דער „למאור" וועט אין די טעמפלען ווע־רען אזוי שטארק, אז אנשטאט דעם אסימילאטארי־שען שטערן וועט שיינען די נאציאנאליסטישע זונן אויף דעם אידישען הימעל און מיר זאלען שוין ניעמאלס בעדארפען „כתית" צו אונזער „למאור".

תשא

די פילאָזאָפישע בעדייטונג פון דעם עגל־הזהב. די ערקלערונג איבער „רד כי שחת" און די פונדאַמענטאַלע פרינציפּען פון יודענטהום.

דער עגל הזהב.

„וירא העם כי בושש משה לרדת מן ההר. ויקהל העם על אהרן ויאמרו אליו, קום עשה לנו אלהים אשר ילכו לפנינו, כי זה משה האיש אשר העלנו מארץ מצרים לא ידענו מה היה לו"...

„וידבר ד' אל משה, לך רד כי שחת עמך אשר העלית מארץ מצרים" (שמות ל"ב).

„רבותינו אמרו: בא שטן וערבב את העולם, והראה להם, כמו משה תלוי מן הארץ ומטתו באויר".
(תנחומא).

און ווען דאָס פאָלק האָט געזעהען, אַז משה האָט זיך פערזאַמט אַראָבצוגעהן פון באַרג, האָבען זיי זיך

פערזאמעלט פאר אהרן'ען און האבען צו איהם אזוי געזאגט: „שטעה אויף, מאך פיר אונז געטער, וועלכע זאלען געהן בעפאר אונז, ווייל מיר ווייסען ניט וואס איז געווארען מיט דעם מענש משה, וועלכער האט אונז פון מצרים ארויסגענומען"...

און גאט האט גערעדט צו משה'ן: „געה, נידער אראפ (לאז זיך ארונטער צו זיי), ווייל דיין פאלק איז פערדארבען געווארען".

אונזערע געלעהרטע האבען געזאגט: „עס איז געקומען דער שטן און האט צומישט די וועלט; ער האט געוויזען, אז משה איז אויפ־געהויבען געווארען פון דער ערד און זיין בעט איז אין דער לופטען".

א וואהרע אידישע טעאלאגישע ערקלעהרונג בע־קומען מיר פון דער געשיכטע וועגען דעם עגל הזהב— דאס גאלדענע קאלב. — מיר לערנען דא דעם וואהרען פרינציפ פון תורת משה, אז דער עיקר איז טהאט, און ניט נור גלויבען: ווירקליכע מעשים, אבער קיינע פא־נאטישע שווערמעריי... תורת משה האט ניט צו טהאן מיט דעם מענשען'ס גלויבען, זי צווינגט איהם ניט און בעפעהלט איהם ניט ער זאל אזוי גלויבען אדער ניט גלויבען: „האמן ואל תאמין", נור זי זאגט איהם אן און בעפעהלט איהם שטרענג טהו, און טהו ניט — „עשה, ולא תעשה". אונזער תורה איז א תורת חיים,

זי האָט בלויז צו טהאָן מיט דעם לעבען פון די לעבע־דיגע אויף דער וועלט; איהרע אַלע מצוות און משפטים זיינען געגעבען געוואָרען פון דעם לעבעדיגען גאָט צו אַ לעבעדיגעם פאָלק צו פערבעסערען, פער־לייכטערען און בעגליקען זיין לעבען אויף דער לעבעדי־גער וועלט: „וחי בהם ולא שימות בהם!", און ער זאָל לעבען דורך דיזע מצוות, אָבער ניט צו שטאַרבען דורך זיי, לערענט אונז דער תלמוד.

„למען יטב לך", „למען יאריכון ימיך", „ונתתי מטר ארצך בעתו", ונתתי עשב בשדך לבהמתך ואכלת ושבעת".

„אום עס זאָל דיר גוט זיין", אום דו זאָלסט לאַנג לעבען", „און איך וועל געבען רעגען אויף דיין לאַנד אין דער צייט", „און איך וועל געבען גראָז אין דיין פעלד פיר דיינע פיה און דו וועסט עסען צו זאַט", — דאָס זיינען די הבטחות פון אונזער תורה צו איהרע אנהייגער, זי פיהרט זיי ניט אוועק אין אַנדערע וועל־טען, זי צווינגט זיי ניט ווי אַנדערע רעליגיאָנען צו גלויבען אין איבערנאַטירליכע, אונגלויבליכע געגענ־שטענדען, ווייל דאָס איז געגען די געזעצען פון לעבען. עס איז אונמעגליך צוליינגען פעפער צום גומען און זאָ־גען: „עס זאָל דיר זיין זיס", וועהרענד דער געשמאַק ענטפערט: „עס איז ביטער". מיר קענען ניט הייסען די אויגען, ווען זיי קוקען אויף אַ שוואַרצען געגענ־שטאַנד, זיי זאָלען איהם אַנערקענען פיר ווייס; דאָס

זעלבע קענען מיר ניט אונזערע געהירען מאַכען גלויר-
בען אין אַ זאַך, וואָס לאָזט זיך פאָרט ניט גלויבען.

ניט אומזיסט האָט דער מאַיעסטעטישער דיכטער
אויסגעשפּראָכען זיך וועגען דער תורה: „עץ חיים
היא למחזיקים בה”. זי איז אַ לעבענסבוים פיר איה-
רע אַנהייננער. זי איז אַ לעבענס-קוואַל און עס פליסט
לעבען פון יעדעס וואָרט; זי פאָדערט ניט דעם טויטען
גלויבען, נור די לעבעדיגע טהאַט און דעם געזונטען
פערשטאַנד; זי זאָגט ניט: „גלויב אין גאָט!” נאָר:
„דע את אלהי אביך” — וויים, לערען און שטודיר,
וועסט דו פערשטעהן דעם גאָט פון דיינע עלטערען,
אָדער: „וידעת היום” — און דו זאָלסט פריהער ווי-
סען און פערשטעהן, דאַן וועסט דו פיהלען אין דיין
הארץ, אַז גאָט איז דער איינציגער גאָט אויף'ן הימעל
און אויף דער ערד.

דאָס פאָלק איז דאַן נאָך ניט געוועזען גענוג רייף
צו פערשטעהן און שעצען אַזאַ תורה, וועלכע זאָל נור
פערהאַנדלען ערדישע גענענשטענדען; דאָס פאָלק איז
נאָך געוועזען אָנגעזויגען מיט עגיפּטישע לעהרען, מיס-
טישע און פאַנטאַסטישע זאַגעס און אוראַלטע אַבער-
גלויבונגען האָבען נאָך אָנגעפילט זיינע געהירען. די
דאַמאָלסדיגע אידען האָבען ניט געקענט בעגרייפען, אַז
משה איז אַ מענש גלייך מיט אַלעמען, אַז גאָט וויל
נור זיי גוטעס טהאָן און אַז פיר זיך פערלאַנגט ער
גאָר ניט.

כל־זמן משה איז געווען מיט זיי צוזאמען, האָט ער זיי אָבגעהאַלטען פון די נאַרישע פאַנטאַזיעס. דער שטן — אַבערגלויבען און שווערמעריי, האָבען ניט געהאַט קיין שליטה איבער די אידען, ווייל טאָג־איין טאָג־אויס האָבען זיי געזעהען אין זייער לאַגער דעם געטליכען פיהרער זייערען, וועלכער האָט געלערענט מיט זיי צוזאַמען און מיט זיין הויכער פערנונפט האָט ער זיי אָבגעהאַלטען פון טהאָן נאַרישקייטען און שלעכ־טעס, ווי אַ גוטער פאָטער זיינע קינדער.

אָבער ווי נאָר „וירא העם כי בשש משה לרדת מן ההר״, דאָס פאָלק האָט געזעהען, אַז משה האָט זיך פערזאַמט אַראָבגעהן פון באַרג, האָט זיך די אַבערגלויי־בישע נאַרישע פאַנטאַזיע צושפּיעלט, און דער שטן פון פאַלשע פאַנטאַזיעס און שווערמעריי האָט זיך אַריינגעחאַפּט אין די מוחות און אין די הערצער פון פאָלק. האָט צומישט זייער פערשטאַנד און האָט זיי פאַרגעשטעלט זעהר אַ רייכעס צויבערהאַפטעס און פאַנטאַסטישעס בילד: משה איז אויפגעהויבען פון דער ערד און זיין בעטעל איז אין דער לופטען. — דאָס הייסט, משה איז ניט קיין געוועהנליכער שטערב־ליכער מענש מיט זיי גלייך, נור ער איז העכער פון זיי. ער וועט שוין אויך מעהר ניט זיין מיט זיי, ווייל גאָט האָט איהם צוגענומען צו זיך.

עלענד זיינען זיי געבליעבען אויף דער ערד, גאָט איז אויף'ן הימעל, משה'ן, זייער גוטען און גרויסען

פארשטעהער, האט ער אויך צוגענומען צו זיך. וואס זאלען זיי יעצט טהאן? — זיי האבען זיך פערזאמעלט פאר אהרן'ען און האבען צו איהם געזאגט: „שטעה אויף! מאך אונז געטער, וועלכע זאלען געהן בעפאר אונז — ניט אויף דעם הימעל — וויל מיר וויסען ניט וואס עס איז געווארען מיט דעם מענש משה, וועלכער האט אונז פון מצרים ארויסגענומען". אהרן האט גע־מוזט ערפילען זייער וואונש און מאכען זיי לכל הפחות איין גאט — דאס גאלדענע קאלב. און וויל אין מצרים זיינען זיי נאך געוואהנט געווארען זעהן א פערגעטער־טען אקס — „אפים", האבען זיי זיך געמאכט א גאל־דענעם עגל.

„און גאט האט גלייך געזאגט צו משה'ן „לך רד", געה, נידער אראפ, לאז זיך ארונטער צו זיי, וויל דיין פאלק איז נאך פערדארבען, עס וויל אויפוועקען אין זיך די פערדארבענע בעגריפען פון מצרים".

משה איז ארונטער. זעהענדיג דעם עגל מיט די ווילדע טענץ, האט ער א ווארף געטהאן די הייליגע לוחות און האט זיי צובראכען. ער האט אנערקענט, אז דאס פאלק איז נאך ניט פעהיג צו פערשטעהן די געטליכע לעהרע פון „לא תעשה לך פסל וכל תמונה". דאס פאלק קען נאך ניט פערשטעהן דעם וואהרען, ריינעם און גייסטיגען גאט.

נאכהער האט ער צובראכען דעם עגל, דאס הייסט ער האט מיט זיין געטליכער לעהרע פערניכטעט דעם

אבערגלויבען אין עגיפּטישען אפּיס. ער האָט איהם פערניכטעט אין פייער, ער האָט איהם צומאָהלען און האָט פערשפּרייט זיין אַש אויף דעם וואַסער און האָט מיט דעם וואַסער אָנגעטרונקען די בני ישראל, דאָס מיינט, יעדער איינציגער האָט פערניכטעט דעם עגל און האָט פערשטאַנען, אַז דאָס איז אַ פינסטערער אַבערגלויבען און נאַרישקייט. — ערשט דאַן האָט ער זיי ווידער די לוחות געגעבען.

און ניט נור די אידען אין דער מדבר האָבען גע־מאַכט דעם עגל, נור אַלע שווערמער און פאַנאַטיקער האָבען געמאַכט און מאַכען דעם עגל נאָך עד היום: די קריסטען, שבתי צבי, פראַנק און נאָך אַנדערע, וואָס האָבען געזעהען משה'ן אויפגעהויבען פון דער ערד און מיט זייער רעליגיאָן האָבען זיי געהאַט צו טהאָן נור אין אַ הימעלשען קעניגרייך, אין אַ „מלכות השמים". זיי האָבען אַוועקגעשטעלט די פרינציפּען פון זייערע טעאָלאָגישע לעהרען נור אויף דעם טויטען גלויבען און ניט אויף לעבעדיגע טהאַטען, — אַט די אַלע שווערמער האָבען געמוזט מאַכען דעם עגל, ווייל זיי זיינען געבליעבען אָהן אַ פונדאַמענט אויף דער ערד.

דאָס איז בית־אל מיט זיינע קעלבער, דער קאַטאָ־ליציזמוס מיט זיינע בילדער; דאָס איז אַלעס דעם שטן'ס ארבייט וואָס האָט אויפגעהויבען משה'ן פון דער ערד און האָט אוועקגעשטעלט די רעליגיאָן נור אויף מדרש און ניט אויף מעשה.

אָבער אונז האָט דער פּראָפעט מיכה אָנגעזאָגט: „מה ד' דורש ממך כי אם עשות משפט", אז גאָט פאָ־דערט פון מענשען נור טהאָן גערעכטיגקייט.

און דער תלמוד לערענט אונז: „לא המדרש עיקר אלא המעשה!".

ויקהל

„ויאמר משה אל בני ישראל, ראו קרא ד׳
בשם בצלאל בן אורי בן חור למטה יהודה
וימלא אותו רוח אלהים בחכמה,
בתבונה ובדעת ובכל
מלאכה" (שמות ל״ה).

„כל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה".
(אבות).

א ניעדעריגען און פינסטערען בעגריף האָט דער גלות בעשאַפען ביי אונזערע אידען וועגען ארבייט און ארבייטער. ווער פון אונז ווייסט דאָס ניט, אַז דער שניידער, דער שוסטער און דער שמיעד איז געווען א פלעק און א שאַנדע פיר זיין פאַמיליע? עס איז געווען פיעל לייכטער איבערצוטראָגען די שאַנדע פון א מופקר א הולטיי און א פערדאָרבענעם אונמאָראַלישען מענשען, אבי נור א ליידיג־געהער, א „בעל־הבית׳שער" גאָר־ניט — ווי האָבען א שניידער אָדער א שוסטער אין דער פאַמיליע!

„אין מיין גאַנצער משפּחה איז ב״ה ניטאָ קיין איין בעל־מלאכה!״ האָט זיך שטאָלץ מיין עלטער־באָבע געריהמט אימער מיט איהר יחוס.

„וואָס וועט זיין פון דיר, שייגעץ איינער? וואָס וועט זיין פון דיר דער תכלית? איך וועל דיך אָבגעבען צו אליה־מאיר דעם שניידער אָדער צו בעריל דעם שוסטער, דו וועסט זיך נעהמען צו דער שער אָדער צו דער אָהל, אויב דו וועסט ניט וועלען לערנען!״.

אזאַ פּזמון פלעגט אימער מיין מאַמע, זאָל זיך מיהען, אָבהאַלטען פאַר מיין אינגערען ברודער, וועל־כער איז געוועזן אַ לעבעדיגער, קלוגער אינגעל און האָט נעבאַך זעהר ניט געוואָלט לערנען.

„עס איז מיר בעסער צו געהן צום שניידער אָדער צום שוסטער איידער געהן לערנען ביי אברהם יצחק דעם הויכען און דאַרען מלמד, וואָס קנייפּט מיך מיט זיינע דאַרע פינגער און רייסט פון מיר אויס שטיקער לייב״.

אזוי האָט מיין ברודער געענטפערט מיט אַן אונ־שולדיגען שמייכעל.

„אָך און וועה צו מיר, ר׳ פּנחס׳לם דעם מירערס טאָכטער, וואָס איך האָב דערלעבט צו הערען פון מיין קינד. ער וויל גאָר ווערען אַ בעל־מלאכה און מיר פערשוואַרצען מיין משפּחה״. — האָט מיין מוטער אויסגעשריען מיט אַ יאָמערליכען געוויין פון איהר טיעפען האַרצען.

אזעלכע געשפּרעכען האָט יעדער פון אונז געהערט אין זיינע קינדערשע יאָהרען אין זיין שטעדטעל פון וואַנען ער איז.

קיינער פון אונז האָט ניט געזעהען, אז אַן אַר־בייטער זאָל שטעהן אין שוהל אין מזרח־זייט, אַ בעל־מלאכה האָט קיינמאָל אין זיין לעבען ניט פערזוכט דעם טעם פון „שלישי", „ששי" אָדער „אחרון".

אין דעם אַלטען ווילנער פּנקס איז פערשריעבען, אז מען האָט אמאָל אָוועקגעשטעלט אַ שניידער אין קונע דערפאַר, וואָס זיין פרוי האָט זיך ערלויבט אָנ־צוטהאָן אַ זילבערנעם קאָלנער אויף איהר האַלז, וואָס עס קומט נור דער רבי'צין אָדער דער גבירה פון שטאָדט.

דער אַרבייטער האָט געמעגט זיין רייך, האָט איהם דאָס געלד גאָר ניט געהאָלפען. די געזעלשאַפט האָט פון איהם געוויכט, ווייל אַ בעל־מלאכה בלייבט אַ בעל־מלאכה.

יעצט וועל איך שטעלען די פראַגען: שטאַמט דיזער נאַרישער אומגעלומפּערטער בעגריף פון יודענ־טהום? איז די אַרבייט געווען אַ שאַנדע אמאָל אויך אין דער צייט פון די נביאים אָדער פון די תנאים?

לאָמיר זעהען:

דער ערשטער אַרבייטער, וועמעס נאָמען עס ווערט דערמאָהנט אין דער תורה, איז בצלאל. און

איהם האט די תורה געקרוינט מיט א טיטעל, ווי איי־נעם פון די גרעסטע נביאים, נעמליך:

„וימלא אותו רוח אלהים בחכמה בתבונה ובדעת ובכל מלאכה".

„און גאט האט איהם בעשאנקען מיט דעם געט־ליכען גייסט, מיט קלוגהייט, פערנונפט און וויסענ־שאפט אין אלע ארבייטס־פאכען".

אזא פרעכטיגען אטעסטאט, אזא דיפלאם, האט אויסער משה'ן נאך קיין מענש ניט בעקומען פון גאט אליין, נור בצלאל דער ארבייטער.

דער אידישער קעניגליכער דיכטער האט זיך אויסגעדריקט וועגען דעם ארבייטער מיט דיזע ערהא־בענע ווערטער:

„יגיע כפיך כי תאכל
אשריך וטוב לך".

„א, ארבייטער! ווען דו ערנעהרסט זיך פון דיי־נע צעהן פינגער, וואויל און גוט איז דיר!".

און דער תלמוד ערקלעהרט דעם פסוק אזוי:

„גדול הנהנה מיגיע כפיו יותר מירא שמים, דאלו גבי ירא שמים כתיב אשרי כל ירא ד', וגבי נהנה מיגיע כפו כתיב אשריך וטוב לך!".

דאס הייסט: אז דער ארבייטער שטעהט פיעל העכער פון דעם ירא שמים, ווייל ביי דעם צווייטען

שטעהט נור געשריעבען דאָס וואָרט „אשרי" און ביי דעם ערשטען שטעהט „אשריך וטוב לך".

די אַרבייט איז געווען געשעצט און געאַכטעט ביי דעם אוראַלטען אידען, ער האָט אויף איהר געקוקט מיט אַן אינטערנאַציאָנאַלען און קאָסמאָפּאָליטישען בליק. און ווען שלמה המלך האָט געבויט דעם ערשטען בית־המקדש, די קרוין פון יודענטהום, האָט ער געשיקט נאָך דעם קופּער־שמיעד חירם פון צור. און חירם דער ניט־איד האָט עס געמאַכט די גאַנצע אַרבייט, וואָס דער היסטאָריקער בעשרייבט אין מלכים מיט דיזע ווער־טער:

„וישלח המלך שלמה, ויקח את חירם מצור — ואביו איש צורי חרש נחושת, וימלא את החכמה ואת התבונה ואת הדעת לעשות כל מלאכה מנחושת, ויבא אל המלך שלמה ויעש את כל מלאכתו".

דער פּרינץ פון די נביאים, ישעיה בן אמוץ, דער־מאָהנט דעם „חכם חרשים", דעם קינסטלער־אַרביי־טער, גלייך מיט דעם נביא און דעם שופט.

אין דעם הייליגען יום־טוב שבועות, ווען דאָס פאָלק האָט געבראַכט די „בכורים" אין ירושלים, פלעגען אַרויסגעהן מקבל־פּנים־זיין די געסט דער קעניג, די מיניסטאָרען און די אַרבייטער.

„אהב את המלאכה ושנא את הרבנות" — האָב

ליעב די ארבייט, און האס די רבנות, לערנט אונז דער תלמוד.

„יפה ת"ת עם דרך־ארץ שיגיעת שניהם משכחת עון, וכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה".

רבן גמליאל, דער אידישער פירסט, לערנט אונז: „עס איז גוט תורה מיט ארבייט, ווייל צוזאמען האל־טען זיי אפ דעם מענשען פון זינד, און תורה אהן מלאכה מוז בטל ווערען".

ווי הויך און געשעצט איז געווען די ארבייט ביי די אידען, אזוי נידעריג און פערהאסט איז זי געווען ביי די גריכען און די רוימער. די גריכישע פילאזאפען פלאטאן און אריסטאטלעס האבען געלערנט, אז די רעגיערונג זאל ניט געבען קיין בירגער־רעכטע צו „די שמוציגע און די נידעריגע אין דער געזעלשאפט", ווי זיי האבען אנגערופען די ארבייטער.

די רוימער האבען נאר געשטאלצירט מיט זייער מיליטערישען אדעל. זיי האבען שרעקליך אונטער־דריקט די ארימע ארבייטער און האבען זיי בעלעס־טיגט מיט פערשיעדענע שטייערן.

אין דער זעלבער צייט פסק'עט דער תלמוד א דין, אז אן ארבייטער האט די פריווילעגיע און די פריי־הייט אוועקצוגעהן פון זיין ארבייט ווען ער וויל. דער בעל־הבית אבער האט ניט קיין רעכט צו פערהאלטען זיין לוין.

„פועל יכול לחזור אפילו בחצי היום" (ב"ק, קט"ז ע"ב).

דער תנא רבי יוחנן בן מתיא, דערצעהלט אונז דער תלמוד, האט געשיקט זיין זוהן דינגען ארבייטער פיר איהם. דער זוהן איז געגאנגען און האט געדונגען ארבייטער און האט זיי פערשפראכען צו געבען עסען ביי זיין טיש. ווען דער תנא האט דאס דערהערט, האט ער צו איהם געזאגט: „מיין קינד, ווען דו ועסט פיר זיי אפילו מאכען סעודות ווי שלמה המלך אין זיין צייט וועסטו אויך ניט יוצא־זיין. דו מוזט אימער געדענקען, אז זיי זיינען די קינדער פון אברהם, יצחק ויעקב" (בבא מציעא דף פ"ג).

רבה בר בר חנא האט א מאל געדונגען טרעגער זיי זאלען ברייגגען א פאס וויין. דורך א צופאל האבען די טרעגער צובראכען דאס פאס און אויסגעגאסען דעם וויין, האט ער פאר דעם שאדען צוגענומען זייערע זא־כען. די טרעגער האבען זיך בעקלאגט פאר רב'ן, האט ער גלייך געהייסען רבה'ן אבגעבען זיי די קליידער און בעצאהלען פיר דעם טאג ארבייט.

„איז דער דין אזוי?", פרעגט רבה ביי רב'ן ער־שטוינט.

„יא" — ענטפערט רב — „עס שטעהט געשרי־בען אין משלי: „למען תלך בדרך טובים וארחות צדיקים תשמור", דאס הייסט „דו מוזט געהן אין דעם

וועג פון גערעכטע מענשען און זייערע זיטען מוזטו אַבהיטען" (ב"מ דף פ"ו).

„וחי אחיך עמך" — און דיין ברודער זאָל לעבען מיט דיר. דער תלמוד איז מפרש דאָס וואָרט „עמך" — מיט דיר גלייך ביים עסען, ביים טרינקען און ביי אַלעס. דאָס הייסט, דו זאָלסט ניט עסען קיין זעמעל און ער שווארצען ברויט; דו זאָלסט ניט שלאָפען אין אַ בעט און ער, דער אָרימער אַרבייטער, אויף דער ערד. ניין! דאָס טאָר ניט זיין: ער מוז לעבען גלייך מיט דיר. און דאָס מיינט דאָס וואָרט „עמך".

צווישען די תנאים און די גרויסע אידישע גע־לעהרטע זעהען מיר זעהר פיעל אַרבייטער, ווי רבי יוחנן דער שוסטער, רבי יצחק דער שמיעד און נאָך אַנדערע.

שטעלט מעגען זיין אונזערע אידישע אַרבייטער מיט אונזער תורה און אונזער רעליגיאָן, וועלכע זיינען פול מיט אַרבייטער־פריינדשאַפט, פיעל מעהר פון די זאָגענאַנטע „אַרבייטער פריינד", וועלכע וואַרפען שמוץ אויף אונזער תורה מיט דער פיער־טויזענד־יאָהּ־ריגער טראַדיציאָן, ניט לערנענדיג און ניט וויסענדיג דעם אינהאַלט פון איהר.

אַרבייטער, רעספּעקטירט די תורה, וועלכע רעספּעקטירט די אַרבייטער!

„די היסטאָריע ווידערהאָלט זיך זעלבסט". — מעהר פון דריי טויזענד יאָהר צוריק זיינען אונזערע אור־עלטערען בעפרייט געוואָרען פון שקלאַפעריי אין מצרים און זיך אַרומגעדרעהט אין מדבר פערציג יאָהר צייט. זיי זיינען געווען פול מיט שטרעבונגען און האָפ־נונגען צו בעקומען זייער היסטאָרישעם לאַנד, ארץ העברים (ווי יוסף האָט דערצעהלט דעם שר המשקים: „כי גנב גנבתי מארץ העברים"). געהענדיג אין דער וויסטעניש ווייט פון ישוב, ווייט פון קולטור און ציוויליזאַציאָן, איז דער גרויסער געטליכער קינסטלער בצלאל בן אורי בן חור ערשיענען ווי אַ ליכטיגע זון פיר זיין נאַציאָן. ער האָט געעפענט די אויגען פון זיין פאָלק, זיי זאָלען זעהען שעהנע טעכניק, קינסטלערישע אַרבייט אין דעם הייליגען „משכן" — אין דעם טעמ־פעל פון דער אַרומוואַנדערענדער נאַציאָן. דורך דער קונסט האָט ער אין זיי ערוועקט אַ פרייען גייסט, און זיי האָבען אָנגעפאַנגען זיך בעפרייען פון דעם שקלאַ־פען־גייסט, וואָס איז איינגעוואַקסען אין זייער נאַטור אין זייער לאַנגען, פינסטערען גלות־מצרים. כל־זמן זיי זיינען געווען שקלאַפען, האָט זיי קונסט ניט גע־קענט אינטערעסירען, זיי האָבען זי ניט פערשטאַנען, זיי האָבען קיין אהנונג ניט געהאַט פון קונסט. זיי האָ־בען קיין געפיהל צו שעהנקייט ניט געקענט האָבען — מקוצר רוח ומעבודה קשה, אין דעם פינסטערען שקלאַ־פען־לעבען, ביי שווערע אַרבייט אָהן עטוואָס רוהע,

איז קונסט א גאנץ איבעריגע זאך. בצלאל בן אורי (זוהן פון ליכט) בן חור (זוהן פון פרייהייט) האט בע־פרייט זייערע נשמות און האט בעלויכטען זייער נייעם וועג — מעבדות לחירות. דארום האט דאס איהם די תורה ארויסגעגעבען דעם שעהנעם אטעסטאט און איי־ביגען דיפלאם: „וימלא אותו רוח אלהים בחכמה, בתבונה ובדעת ובכל מלאכה״.

די זעלבע ערשיינונג זעהען מיר היינט, אין אונ־זער צייט. נאך צוויי טויזענד יאהר וואנדערען און פערשקלאפטען גלות־לעבען אין אלע לענדער פון דער גרויסער וועלט, אונטער דעם יאך פון פערשיעדענע נאציאנען, אבגעריסען פון דער מוטער־נאטור, ווייט, זעהר ווייט פון שעהנע קונסט, — אין דיזען פינסטע־רען צושטאנד איז אין אונז ערוועקט געווארען דער נאציאנאלער גייסט מיט אלט־נייע שטרעבונגען וויע־דער אבצולעבען און צו קעמפפען ווייטער פיר אונזער הייליגע היסטארישע לאנד, וואס איז דורך די פיעלע חורבנות פערוואנדעלט געווארען אין א מדבר, אין א גרויסען שרעקליכען בית־עולם פול מיט קברים, מיט אן אלטען איבערגעבליעבענעם הייליגען מאנומענט— דער „כותל המערבי״ פון די גרויסע שווארצע שטיי־

נער — אַ סימבאָל פון פערניכטונג און פערוויסטונג, אָהן אַ שפור פון קונסט און שעהנקייט.

ווי אַמאָל אין יענעם מדבר איז דער געטליכער קינסטלער בצלאל ערשיענען און האָט בעשאַפען אַ נייע עפּאָכע אין דער אידישער קולטור, אַזוי אויך היינט האָט דער נאַציאָנאַלער גייסטרייכער קינסטלער פּראָפ. באָרים שאַץ געגרינדעט די שולע אין ירושלים מיט דעם נאָמען „בצלאל”, דורך וועלכע ער האָט בע־שאַפען אַ נייע עפּאָכע אין ארץ ישראל: פון די אומ־גליקליכע חלוקה־יונגע־לייט וויל ער קינסטלער מאַ־כען, און זיי זאָלען פּראָדוצירען אידישע קונסט.

פקודי

דאָס אומגליק פון פערשטעלען זיך, פון שפּיעלען
די ראָליע אלס „מענש" און „איד" אין צוויי
פערשיעדענע פאָרמען.

די פערמאַסקירטע.

„ובהעלות הענן מעל המשכן יסעו ב נ י
י ש ר א ל . בכל מסעיהם, ואם לא יעלה
הענן ולא יסעו עד יום העלותו, כי ענן ד'
על המשכן י ו מ ם ואש תהיה לילה בו
לעיני כל בית ישראל בכל מסעיהם".
(שמות מ').

וואויל און גוט איז דעם מענשען, וואָס קען זיך
ווייזען פאַר דער וועלט ווי ער איז, אָהן מאַסקעס און
פערשטעלונגען. טרויעריג און פינסטער איז אָבער דער
שיקזאל פון דעם מענשען, וואָס זיין אָרט לעבען
צווינגט איהם זיך פערשטעלען, זיך פערמאַסקירען,
כדי מען זאָל חלילה ניט דערקענען, ווער ער איז און

וואָס ער איז. ער מוז זיין גאַנצען לעבען זיין אַ דו־פּרצופים'ניק, אַ צוויי פערשיעדען פּנים'דיגער.

מיר האָבען נאָך קיינמאָל אין אונזער לעבען ניט געהערט, אַז פראַנצויזישע, דייטשע אָדער ענגלישע דיכטער זאָלען זינגען צו זייער פאָלק אין אַזאַ נוסח:

„זיי אַ מענש אין גאַס
און אַ דייטש צו הויז".

אָדער:

„זיי אַ מענש אין גאַס
און אַ פראַנצויז צו הויז".

ווען די דיכטער פון די אומות־העולם וואָלטען דאָס טהאָן, וואָלטען זיי געלינטשט געוואָרען דורך זייערע אייגענע ברידער פאַר אַזאַ בעליידיגונג, ווי די שוואַרצע ניגערס אין די סאָוטה פון די פעראייניגטע שטאַאַטען, ווען זיי בעליידיגען די ווייסע בירגער...

און פון אונזער גרויסען דיכטער און אונשטערבליכען פּאָעט, יהודה ליב גאָרדאָן, האָבען מיר געהערט אַזאַ זמר:

„היה אדם בצאתך
ויהודי באהלך".

דאָס הייסט:

„זיי אַ מענש אין גאַס
און אַ איד צו הויז".

אָ, הימעל! וויפיעל בעלײדיגונג און ערניעדע־רונג, וויפיעל שפּאָט און שאַנדע עס ליגט אין דיזען אויסדרוק, וועלכער טהיילט־אָב דעם יהודי פון אדם, דעם אידען פון מענש. עס קומט גאָר אויס, אז דער קאָנטראַסט פון דעם תלמודישען אויסדרוק: „אתם קרואים אדם ולא הם קרואים אדם", דאַרף נאָך אונ־זער פּאָעט'ס מיינונג זיין פּונקט פערקעהרט: „הם קרואים אדם ולא אתם קרואים אדם".

דאָס הייסט, אַלע פעלקער, אַלע נאַציאָנען זיינען מענשען, נור מיר אידען זיינען ניט קיין מענשען. מיט אַנדערע ווערטער: אונזער אונמענשליכקייט, דאָס הייסט, דאָס יודענטהום, זאָלען מיר האַלטען פער־שפּאַרט אין הויז, און אין גאַס זאָלען מיר אָנטהאָן מאַסקעס און פערשטעלען זיך כלומר'שט פאַר מענשען.

אָ, אָרימע אונגליקליכע מאַסקענטרעגער! שלימ־מזל'דיגע צוויי־פּנים'דיגע ברואים! נידעריגע פער־שטעלטע דו־פּרצופים'ניקעס! ווי שרעקליך איז אונ־זער לאַגע!

ווען אונזער הייליגער געזעצגעבער, משה בן עמרם, וועלכער האָט אונז געגעבען אין גאָט'ס נאָמען אין זיין תורה דעם טיטול: „רק עם חכם ונבון הגוי הזה", דאָס הייסט „די נאַציאָן איז אַ קלוגע און פער־שטענדיגע", ווען דיזער גרויסער, אונשטערבליכער מאַן וואָלט יעצט אויפשטעהן פון זיין קבר און זעהען און

לעזען, ווי דער קלוגער און פערנינפטיגער נאציאָנאַלער דיכטער טיילט פונאַנדער די צוויי בעגריפען פון איד און מענש, וואָס פאַר אַ שרעקליכען איינדרוק עס וואָלט מאַכען אויף איהם!

דיזער נאַרישער בעגריף פון קענען אָבטהיילען דעם אידען פון דעם מענשען האָט ביי אונז בעשאַפען זאָנדערבאַרע נעמען, וועלכע קיין נאַציאָן אין דער וועלט קען זיי צומאָל ניט בעגרייפען. האָט איהר ווען געהערט אין אייער לעבען, מענשען זאָלען זיך רופען מיט די נעמען: „פראַנצויזישע דייטשען", „דייטשע פראַנצויזען", „איטאַליענער טערקען", „טערקישע רוסען" אָדער „רוסישע ענגלענדער"? איך בין זיכער און פעסט איבערצייגט, אַז איהר האָט אַזעלכע נעמען קיינמאָל ניט געהערט.

און מיר בני ישראל, דער „עם הנבחר", האָבען ערפונדען נייע מינים, נייע סאָרטען ברואים מיט זאָנדערבאַרע אונטערגעשלאָגענע נעמען: דייטשע יהודים, רוסישע אידען, פאָלנישע איזראַעליטען, און ז. וו.

איבערהויפט קלינגען די נעמען זעהר ווילד און באַרבאַריש דאָ, אין די געבענשטע פרייע פעראייניגטע שטאַאטען — אין אַמעריקא. דאָ, אין דיזער הערליכער גרויסער רעפובליק, וועמעס קאָנסטיטוציאָן בעפרייט איהרע נייע בירגער פון זייערע אַלטע פער-

שקלאפטע קייטען, פון דעם יאָך פון מאָנארכען מיט אַלע געקרוינטע קעפּ; דאָ, אונטער דער שוץ פון דער ליעבער און מעכטיגער פאָהן פון די ליכטיגע שטערען און הערליכע שטרייפען — דאָ זיך צוטיילען אויף הונדערטער טיילען נאָך אונזערע געבורטס־לענדער, שטעדט און שטעדטלאַך? — ניין, מיינע ברידער! דאָ זיינען מיר ניט קיין דייטשען, רוסען און עסטרייכער; דאָ זיינען מיר אַלע גלייכע אידען, מיט גלייכע רעכטע, וועלכע מיר האָבען ערוואָרבען, און מיר האָבען דאָס גליק זיך צו רופען אַמעריקאַנער בירגער!

פערפלוכט זאָל זיין די נאָכקרימונג (חקוי), וועלכע האָט בעשאַפען די נארישע אסימילאציאָן, זי האָט אונז פערביטערט און פערפינסטערט דאָס לעבען, זי האָט אונז געמאַכט פאַר גייסטיגע קריפּעלס, וועלכע זיינען נור פּאַסיוו — „נפעלים" און קיינמאָל ניט אַקטיוו — „פּועלים". מיר אַליין האָבען ניט און זיינען ניט פעהיג צו האָבען אַן אייגענע ווילענס־קראַפט, נור מיר מוזען אימער אין אַלעס נאָכאהמען, נאָכמאַכען די נאַציאָנען, צווישען וועלכע דער שיקזאָל האָט אונז צופעליג אַריינגעשליידערט. די אסימילאציאָן האָט אונז געמאַכט פיר פערשטעלטע דייטשען, פראַנצויזען, רוסען און זאָגאר פּאָליאַקען, אָבער קיינע אידען, אַפילו צו הויז אויך ניט. דער סך־הכל איז, אַז מיר זיינען געוואָרען ניט קיין מענשען און ניט קיין אידען, נור כל מיני ברואים, פערשטעלטע און פער־

מאסקירטע אין פערשיעדענע מאסקעס מיט נארישע נאָכאַהמונגען.

איך וואָלט וועלען פרעגען אונזערע זאָגענאַנטע אַסימילאַטאָרישע חכמים, וואָס וואָלטען זיי געטהאָן, ווען זייערע עלטערען וואָלטען דורך אַ צופאַל געבוי־רען געוואָרען אין האָטענטאָטען־לאַנד, אָדער אין טיעף סיביר ביי די עסקימאָסען, אָדער ביי די קאַלמיקען, וואָס וואָלטען זיי דאַמאָלס געטהאָן? — וואָלטען זיי דאַן זיך אויך געקרוינט מיט דיזען ליעב־הארציגען נאָמען: „האָטענטאָטען אָדער קאַלמיקען בני דת משה" ווי דער וואַרשעווער „פּאָליאַק וויזנאַניאַ מאָיזעשאָווע־גאָ"? — ווי דער „פּאָליאַק" פון משה'ס גלויבען?!...

ווי דום און אונלאָגיש דאָס איז. ריכטיג ווי דער נאָמען „ראובן" אָדער „קארל", „פינחס" אָדער „קאָנ־דראַט" נעהמט ניט אַרויס דעם מענשען פון דער מענשהייט, דאָס זעלבע מאַכט ניט דער נאָמען „פראַנ־צויז", „דייטש", „רוס" און „איטאַליענער". קיין וויר־קונג אויף דעם, וואָס טראָגט דיזען נאָמען אין בעצוג צו דער מענשהייט אין אַלגעמיין.

ווי נאַריש וואָלט געווען, ווען דער דיכטער וואָלט זינגען צום ביישפּיעל:

„זיי „ראובן" צו הויז
און אַ „מענש" אין גאַס".

די זעלבע נארישקייט ליגט אין דער פראזע:

„היה אדם בצאתך
ויהודי באהלך".

די רעפארמער, וועלכע האבען געמאכט רעפאר־מען ביי אלע נאציאנען אין אלע צייטען ווערען איינ־געטהיילט פון דעם וויסענשאפטליכען שטאנדפונקט אין צוויי טיילען: ערשטענס — די גרויסע גבורים, די העלדען, צווייטענס — די חכמים, די געלעהרטע.

פיאטר דער גרויסער, אלס גרויסער העלד, האט געמאכט גרויסע רעפארמען אין רוסלאנד; די ענצי־קלאפעדיסטען, רוסא, וואלטעיר און ד. גל., אלס גרוי־סע געלעהרטע, האבען געמאכט רעפארמען אין פראנק־רייך. די ערשטע, דאס הייסט — די גבורים, האבען רעפארמירט דאס פאלק פון אויסוועניג, און די צוויי־טע האבען געמאכט זייערע רעפארמען אינוועניג, אדער ווען מיר זאלען זיך אויסדריקען מיט דער שפראך פון פאעט, וועלען מיר אזוי זאגען: פיאטר, דער גרוי־סער רוס, האט רעפארמירט רוסלאנד **בצאתו**; וואל־טעיר, דער גרויסער פראנצויז, האט רעפארמירט פראנקרייך **באהלו**.

דער ערשטער סארט רעפארם איז געווען בלויז א פערשטעלונג: דורך נאכאהמונג און מאסקעס האט מען געוואלט רעפארמירען דאס פאלק. מען האט אנ־געטהאן די ליליפוטען (גמדים), די קליינע מענשע־

לאַך, קליידער פון גיגאַנטען (ענקים), פון ריעזען. לסוף בלייבען די ליליפוטען די זעלבע קליינע מענשע־לאַך ווי זיי זיינען געווען, און די קליידער פּאַסען אויף זיי פונקט ווי דער פּוילישער פּאַטריאָטיזמוס — די וואַרשעווער יהודים.

מיר אידען מוזען דעם ענן, דעם וואָלקען פון נאָכאַהמונג אַראָבנעהמען פון אונזער משכן. דאָס הייסט, וואו מיר וואָהנען, דאָרט וועלען מיר געהן פאָרווערטס.

„ובהעלות הענן מעל המשכן יסעו בני ישראל בכל מסעיהם", ווען מיר וועלען דעם פינסטערען וואָלקען פון אַסימילאַציאָן אַרונטערנעהמען פון אונז, מיר וועלען זיך ניט לאָזען רעפאָרמירען מיט דעם בצאתו, נור מיר וועלען אויפוועקען דעם אינערליכען אידישען נאַציאָנאַלען פייער פון באהלו, דאָן ואש תהיה לילה בו לעיני כל בית ישראל בכל מסעיהם, מיר וועלען זיין אידען בצאתנו ובאהלנו, אין גאַס און אין הויז און מיר וועלען אויסרופען דעם אַלטען אויסרוף:

חזק חזק ונתחזק!

ויקרא

מרדכי היהודי.

די היסטאָרישע בעדייטונג פון פורים. — פאַרוואָס מרדכי האָט זיך ניט געוואָלט בוקען צו המן׳ען און וואָרום אסתר האָט ניט אויסגעזאָגט פון וואָס פיר אַ פאָלק זי שטאַמט.

די געשיכטע פון פורים, אָדער ווי זי רופט זיך „מגלת אסתר", האָט געהאַט אַ מערקווירדיגען מזל. אין דער צייט, ווען אייניגע קריטיקער זיינען אויף איהר אַרויפגעפאַלען מיט כעס און האָבען זיך געטשעפּעט צו איהרע הויפּט־העלדען, האָבען מאַנכע אידישע היסטאָריקער זי גאָר ניט אַנערקענט אַלס געשיכטע: זיי האָבען ערגעץ ניט געקענט געפינען ווער אחשורוש איז געווען און ווען דאָס האָט פּאַסירט. אונזער גרויסער היסטאָריקער גרעץ דערמאָנט קיין וואָרט ניט וועגען דער גאַנצער פּעריאָדע. ביי איהם אין די אויגען

האט דאס אפילו אלס לעגענדע ניט פערדיענט קיין פלאץ אין דער „געשיכטע פון די אידען", וועהרענד ער האט אין אנדערע פלעצער פיעל געבויט אויף אמת'ע לעגענדען, אויף בבא־מעשיות, וואס האבען זיך ארומגעטראגען צווישען פאלק.

פון די קריטיקער איז דער שארפסטער ישר רי־דזשיא אין זיין ספר „מפתח למגלת אסתר". דארט גיסט ער אוים זיין גאנצע גאל אויף מרדכי'ן, דערפאר וואס ער האט זיך אזוי איינגע'עקשנ'ט און האט זיך ניט געוואלט בוקען פאר המן'ען און האט דורך זיין נארישקייט געבראכט א געפאהר און א טויט־שרעק אויף זיך און אויף אלע זיינע ברידער. אסתר ווידער האט זיך אין די אויגען פון דיזען גרויסען קריטיקער שטארק פערזינדיגט, וואס זי האט באלד פון אנהויב ניט געזאגט ווער זי איז און פון וואס פיר א פאלק זי שטאמט.

ווער איז ער געווען דער אחשורוש? פרעגען די היסטאריקער, וועלכע האלטען ניט פון מגלת אסתר און פסל'ענען זי דערפאר אלס געשיכטליכע פאסירונג.

מיר קענען דארויף ענטפערן מיט אן אנדער פראַ־גע: וואס איז אזוינס געשיכטע? אויף וואס איז זי מייסטענטיילס געבויט, אויב ניט אויף טראדיציאנען, וואס געהען איבער פון מויל צו מויל, פון איין דור צום אנדערען? — און אויב אזא ערצעהלונג, וואס

דאָס אַלטע אידישע פאָלק האָט אריינגעפלאָכטען צוויי־שען זיינע היילינע ספרים, איז קיין געשיכטע ניט; אויב די טראַדיציאָן, וועלכע זאָגט אָן, אז די טעג זאָ־לען בלייבען אַלס אנדענקען אין יעדען דור, ביי יעדער משפחה, אין יעדער מדינה און אין יעדער שטאָדט, און די דאָזיגע טעג פון פורים וועלען ניט אָבגעשאַפט ווערען פון די אידען און זייער אַנדענקען וועט ניט אָבשטאַרבען ביי זייערע קינדער און קינדס־קינדער (והימים האלה נזכרים ונעשים בכל דור ודור, משפחה ומשפחה, מדינה ומדינה ועיר ועיר, וימי הפורים האלה לא יעברו מתוך היהודים וזכרם לא יסוף מזרעם); אויב אַזאַ בעריהמטע פּאַסירונג, וואָס גיט־אויף דעם נאָמען פון דעם פלאַץ וואו דאָס האָט גע־טראָפען, די נעמען פון די העלדען, וועלכע האָבען אין איהר געשפּיעלט אַ ראָליע, — אויב אַזאַ פּאַסירונג זאָל ניט האָבען קיין היסטאָרישע בעדייטונג, מוז מען קו־מען צום בעשלוס אז אַלעס, די גאַנצע היסטאָריע פון דעם מענשליכען פּראָגרעס, איז ניט נור ליגען, נור האָט ניט קיין בעדייטונג, קיין פּראַקטישען ווערטה.

און די שאַרפקייט פון דעם קריטיקער רידזשיאָ איז אויך לייכט בייצוקומען. זיין פראגע וועגען מרדכי'ן איז קיין נייעס ניט — די תלמוד'יסטען האָ־בען עס נאָך געפרעגט, אָט וואָס זיי זאָגען:

„וכי קנתרן היה מרדכי ועובר על גזרת המלך? אלא כשצוה אחשורוש להשתחות להמן חקק עבודה זרה על לבו ונתכוו

כדי שישתחוו לע"ז, כשהיה רואה המן שאין מרדכי משתחוה לו נתמלא חמה, ומרדכי אומר לו: יש אדון המתגאה על כל גאים ואיך אניחהו ואשתחוה לע"ז?".

אויף פּראָסט אידיש הייסט עס: צי איז מרדכי געווען אַ בונטאָווטשיק און האָט ניט געוואָלט פאָלגען דעם בעפעהל פון קעניג? נאָר די מעשה איז אַזוי געווען: בשעת אחשורוש האָט אָנגעזאָגט מען זאָל זיך פערנייגען פאַר המן'ען, האָט דער צורר אויסגעקריצט אַן עבודה־זרה אויף זיין האַרץ. די כונה זיינע איז געווען מען זאָל זיך בוקען צו דער עבודה־זרה; און ווען המן האָט געזעהען, אַז מרדכי בוקט זיך ניט, איז ער געוואָרען מלא רציחה. נור מרדכי האָט איהם געזאָגט: עס איז דאָ אַ הערר וואָס איז גרעסער און שטאָלצער פון אַלע גרויסע און שטאָלצע: ווי־זשע זאָל איך איהם לאָזען און זיך בוקען צו דער עבודה־זרה? — — —

אונזערע חכמי התלמוד האָבען דיזען ענין בעטראַכט מיט אַ מעהר טיעפערען בליק, ווי דער קריטיקער ישר רידזשיאָ. זיי האָבען גאַנץ גוט פערשטאַנען מרדכי'ס פּראָטעסט מיט דעם, וואָס ער האָט זיך ניט געוואָלט פערבויגען פאַר ויזתא'ס טאַטען. דאָס איז ניט געווען קיין עקשנות און ניט קיין שטאָלץ. מרדכי האָט מיט זיין אויפפיהרען־זיך בעוויזען וואָס פאַר אַ קלוגער מענש ער איז געווען. ער האָט פערשטאַנען, אַז אומגליקליך איז די רעגיערונג, וועלכע ווערט בע־

ערשט פון דעם גלויבען, וועלכע ווערט פון איהם גע־פיהרט. די אמונה, האט ער געוואוסט, איז א הימעלס־קינד און איהר געהערט, אלזא, דער הימעל. די ערד אבער בעלאנגט צו די מענשען און זייער רעגיערונג דארף זיין א מענשליכע.

ניט געגען המן׳ען האט מרדכי רעוואלטירט, נאר געגען דער פינסטערער הערשאפט, געגען דער רעגיע־רונגס־ארדנונג, וועלכע איז אונז, רוסישע אידען, גאנץ גוט בעקאנט. האבען מיר דען אליין ניט געהאט אן אחשורוש — אלכסנדר דעם דריטען, ביי וועמען אין פאלאץ עס איז אויך געווען „והשתיה כדת״?... און האט ער דען ניט געהאט א המן — דעם צורר פאביע־דאנאסצאוו, פון וועמען ער האט זיך געלאזט פיהרען און פערפיהרען, פונקט ווי דער טפש אחשורוש?...

אויך צו אסתר׳ן קען מען נאר ניט האבען, וואס זי האט ניט אויסגעזאגט צו וועלכען פאלק זי געהערט. איהר פעטער מרדכי האט איהר אזוי געהייסען און זיין ווארט האט זי געהאלטען הייליג. מרדכי איז גע־ווען אן אמת׳ער איד, אן אמת׳ער נאציאנאליסט. פאר אסימילאציאן האט ער געציטערט ווי פאר פייער. און דערפאר האט ער געבעטען אסתר׳ן ניט זאגען גאר־נישט וועגען איהר אבשטאמונג, וועגען איהר פאלק. וואס וואלטען די פראסטע אידען פון פערסיען געזאגט, ווען זיי דערוויסען זיך, אז דער פרומער, דער צדיק

מרדכי האָט ערלויבט זיין פּלימעניצע, וועלכע ער האָט ערצויגען ווי אַן אייגען קינד, צו ווערען די פרוי פון דעם קעניג אחשורוש? זיי וואָלטען לאַנג ניט גע־טראַכט און חתונה־געמאַכט זייערע טעכטער מיט די קינדער פון די גויים, וואָס עס וואָלט אונטערגעבראַכט די אידישע נאַציאָן. דאַרום האָט אסתר פערשוויגען איהר אָבשטאַמונג. נאָר דאַן, ווען עס איז שוין קיין שום אויסוועג ניט געווען, ווען דער חלף איז געלעגען אויפ׳ן האַלז, האָט זי געבעטען פיר זיך און פיר איהר פאָלק: „תנתן לי נפשי בשאלתי ועמי בבקשתי".

* * *

דאָ אין אַמעריקא האָבען, ליידער, געזיעגט די קריטיקער און די מאָדערנע היסטאָריקער. דער פּראַכט און גלאַנץ פון דעם אַלטען היסטאָרישען און פרעהלי־כען יום־טוב איז פערשוואונדען. אַלע געשעפטען זיי־נען אָפען, די שוהלען זיינען ליידיג, אויסער וואָס די עלטערע „גרינע" אידען קלייבען זיך אויף הערען ווי דער בעל־קריאה לייענט די מגלה מיט דעם אַלטען אור־מעטיגען מאָנאָטאָנעם נגון, עהנליך צו דעם נגון פון „איכה", און מען געהט אהיים מיט א טיעפער נשמה־ביינקעניש נאָך די קלאַנגען פון יענעם „שושנת יעקב". נאָך דער אַמאָליגער „פורים׳דיגער סעודה", וועלכע איז שוין באַלד בלויז אַ היסטאָרישע, אַ זאַך פון דער פערגאַנגענהייט.

דערמאָהנט זיך, ליעבע לעזער, אויף אייערע קינ־דערשע יאָהרען, אויף די „חדר"־יאָהרען; דערמאָהנט זיך אויף דעם חדש „אדר", ווען די טעג זיינען געוואָ־רען גרעסער, די נעכט קלענער; די ליעבע זון האָט אריינגעשיקט איהרע ערשטע ווארימע ליכטיגע פריה־לינג־שטראַהלען אין אונזער קליין פערפראָרען שטעד־טעל; זיי האָבען אויך אריינגעדרונגען אין אונזער ענגען פינסטערען חדר, וואו מיר זיינען געווען פער־שפאַרט יעדען טאָג פון אַכט אוהר אין דער פריה ביז צעהן אוהר אבענדס און צוזאַמען מיט'ן אויסגעדאַר־טען אָרימען, טרוקענעם רבי האָבען מיר געבראָכען אונזערע קליינע יונגע קעפּעלאַך איבער די טרוקענע גרויסע תלמוד'ישע סוגיות, ווי „רבי חנינא סגן הכהנים", „מיפך והזמה" אָדער „רכוב ומנהיג". פינף מאָנאַטען נאָכאַנאַנד, פון דעם מבול אין פרשה נח ביז די קרבנות אין פרשה ויקרא, אָהן לופט, אָהן ליכט און אָהן איין פונק פּאָעזיע, וואָס איז אַזוי נוי־טיג פיר יונגע קינדערשע הערצעלאַך, זיינען מיר אין חדר געווען פערשפּאַרט.

ווי אַ מלאך גואל ומושיע האָט אריינגעשיינט דער חדש אדר. ער האָט אונז פשוט מחיה געווען מיט זיינע גרעסערע טעג, מיט דער מילדער לופט און מיט זיינע ליעבע פריהלינג־בשורות. עפּעס דער רבי האָט זיך אויך גאָר איבערגעביטען, זיין פינסטערער פּנים איז ליכטיג געוואָרען, ווען ער האָט אונז אָנגעזאָגט

די גוטע בשורה, אַז מיר וועלן אויפהערען צו לערנען אין אבענד, און גלייך נאָך „מנחה" קענען מיר געהן אַהיים.

און ווי דער רבי, אַזוי אויך די למודים האָבען זיך געביטען: אַנשטאָט די גרויסע גמרות האָבען מיר אונזערע חומשים געעפענט — „מגלת אסתר" לערנען. אַבוואָהל מיר געדיינקען נאָך די גאַנצע געשיכטע פון פאַר־אַ־יאָהרען, דאָך האָבען מיר אַזוי הנאה געהאַט פון מרדכי און אסתר'ס גרויסקייט מיט המן'ס און זרש'עס מפלה, פונקט ווי עס וואָלט ערשט היינט געשעהען. ווער רעדט נאָך, אַז דער רבי האָט מיט אונז אָנגעפאַנגען צו לערנען די שעהנע פאַנטאַסטישע ערצעהלונגען פון „תרגום־שני", דאַמאָלסט האָבען מיר פשוט אָבגעלעבט. מיר זיינען גאָר אין אַן אַנדער וועלט אריין. מיר זיינען געשוואומען אין אַ ים פון פּאָעזיע און פאַנטאַזיע ווי פישעלאָך אין וואַסער. מיר האָבען אויסגעבאָדען און אָבגעפרישט אונזערע פאַרטריקענטע נשמות, און מיר זיינען ניי געבאָרען געוואָרען.

און אָט איז דער פרעהליכער פורים אַליין דאָ! עס איז יום־טוב'דיג אין גאַס, יום־טוב'דיג אויפ'ן האַרצען און פרעהליך אין שוהל און אין הויז. עס הערען זיך די קלינגענדע מעלאָדיען פון „שושנת יעקב צהלה ושמחה". דער חזן דאַווענט, דאַכט זיך, די וואָכענדיגע שמונה־עשרה, אָבער גאָר מיט אַן אַנדער טאָן, אויסגעמישט מיט דעם „קרובץ לפורים", אַ צוגאָב צו דער

תפלה. און ווי די נאטור אליין וואלט זיך מיטפרעהען מיט'ן יום־טוב גליך מיט אונז! דער הימעל איז לויטער־בלוי, די זון שיינט, פון די דעכער קאפען ארונטער גרויסע קריסטאלענע טראפענס פון דעם צוגאנגענעם שנעע, די לאנגע שטיקער אייז שיינען ווי דיאמאנטען געגען די שטראהלען פון דער פריהלינג־זון. אין די גאסען הויבען אן צו זשומען די לוזשקעלאך וואסער מיט א זיסען קלאנג. און דארט אין דער גרויסער גאס, זעהען מיר שוין די חברה פורים־שפיעלער, וועלכע געהט אין די רייכע הייזער פארשטעלען דעם פורים־שפיעל; זיי געהען עס זאמלען געלד אויף „מעות חטים", אדער פיר ארימע פאמיליעס. דיזער פורים־שפיעל איז עס געווען דער איינציגער אידישער נאציאנאלער גלות־טעאטער אין דער געטא, און אויף אויף איהם האט דער גלות זיין שטעמפעל געלייגט. אין דעם פורים־שפיעל זעלבסט האבען מיר געזעהען די גלות־בעגריפען פון די אידישע העלדען. המן הרשע האבען זיי פארגעשטעלט א שטארקען, יונגען, שעהנעם מיליטערישען גענעראל, רייך און שעהן געקליידט. מרדכי היהודי האבען זיי פארגעשטעלט אן אלטען איינגעבוינענעם אידען אין צוריסענע קליידער, מיט א קודלעוואטען בארד פון ניט אויסגעבארשטענע פלאקס מיט האלב־בלינדע פערלאשענע אויגען — פשוט טאקע א „מאנדרוש", ווי דער פערשטעלטער המן פלעגט איהם רופען.

אָ, אָרימע **גלות**־קינדער! קיין אַנדער בעגריף האָבען זיי ניט פון זייערע גרויסע אידען, נור אַ בעגריף פון פערקריפּעלטע קערפּערס און צובראָכענע גליעדער. דער לאַנגער גלות האָט זייער העלדען־גייסט פון דוד, איוב און די מאַקאַבעער צובראָכען.

דאָ און דאָרט זעהען מיר בחורים און יונגע קינדער טראָגען די "משלח־מנות" פון איין הויז אין דער צווייטער. פרעהליך און לעבעדיג טראָגען זיי דאָס אין די צוגעדעקטע טעלער מיט טאַשען־טיכלאַך, קיינער זאָל דאָס ניט זעהען. אין דעם ליגט אויף דער וואַהרער אידישער גייסט פון „צדקה" ניט פון די סייענטיפיק־טשאַריטי, נור פון דעם ריכטיגען „מתן בסתר" — צדקה אָהן „אַפּליקיישאָנס" און "אינוועסטיגיישאָנס": דער רב אָדער דער מלמד שיקט דעם בעל־הבית אַ פּאָמעראַנץ מיט אַ לימענע פיר 5 קאָפּיקעס און דער בעל־הבית שיקט אָפּ צוריק 5 אָדער 10 רוב., קיינער דאַרף דאָס ניט וויסען חוץ דעם געבער מיט'ן נעהמער.

אָ, דו הייליגער „מתן־בסתר"־גייסט! דו ביזט פערשוואונדען פון אונז גלייך מיט דעם ליעבען פרעהליכען פּורים!

וועלען מיר אייך בעקומען נאָך אַ מאָל? ווען? גאָט ווייסט!

„חייב אינש לבסומי בפוריא עד דלא ידעי בין ארור המן לברוך מרדכי".

דאס הייסט, יעדער מענש איז מחויב צו שכור'ן פורים ביז ער זאל ניט וויסען קיין אונטערשיעד פון „ארור המן" ביז „ברוך מרדכי".

מען דערצעהלט א גוט־ווארט פון רבי נחום טשערנאבילער וועגען דעם מאמר. ער האט געפרעגט: ווי קען דאס זיין? א איד ווי שכור ער זאל ניט זיין, ווען מען זאל איהם דערמאהנען מרדכי'ן, וועט ער איהם געוויס בענשען, און המן'ען וועט ער שעלטען קללות נמרצות. נור דער פשט איז גאר עטוואס אנ־דערש: אין העברעאיש איז דא דריי נעמען פיר א מענשען: „איש", „אדם" און „אנוש". „איש" איז דער העכסטער סארט מענש. און דאס מיינט עס די גמרא: שמחת־תורה, צום ביישפיעל, דארף זיך פרע־הען דער, וואס ווייסט פון דער תורה, דאס הייסט דער „איש" און דער „אדם", אבער ניט דער „אינש", ווייל וואס איז די שמחה מיט איהם? ניט אזוי איז אבער פורים, אין דעם טאג, וואס המן בקש להרוג ולהשמיד את כל היהודים, פון דעם "איש" ביז דעם „אינש". איז אפילו דער „אינש", וואס ער ווייסט גאר ניט די

גאנצע געשיכטע פון מרדכי מיט המן, מוז אויך טריג־קען און זיך משמח־זיין מיט שמחת־פורים.

ווי עס ווייזט אויס, האָט רבי נחום טשערנאָבי־לער געפּיהלט מיט זיין אידיש הארץ דעם אידישען פורים מעהר ווי אונזערע היסטאָריקער און קריטיקער און איך גלויב, אז מיר אַלע שטימען איין מיט רבי נחום'ען וועגען פורים.

צו

„דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם, אדם
כי יקריב מכם קרבן לד׳ מן הבהמה, מן הבקר
ומן הצאן תקריבו את קרבנכם״ (ויקרא א׳ ב׳)

„כי לא דברתי את אבותיכם ולא צויתים
ביום הוציאי אותם מארץ מצרים על דבר
עולה וזבח״ (ירמיה ז׳ כ״ב).

א פאָלקאָמענעם ווידערשפּרוך זעהען מיר אין די צוויי ציטאַטען. עס איז א געגענטייל, א קאָנטראַסט אין זיך זעלבסט. משה לערנט אונז אין גאָט׳ס נאָמען צו ברייִנגען קרבנות און פערנעהמט מיט דינים וועגען די קרבנות א פינפטען טייל פון דער תורה, דעם גאַנ־צען חומש ויקרא — „תורת כהנים״ רופט איהם דער תלמוד. מיט א טיעפען זין, האָבען איהם די תנאים און אמוראים שטודירט; מיט גרויס געלעהרזאַמקייט האָבען זיי בעטראַכט און בעאָבאַכטעט יעדעם וואָרט און האָבען וועגען דעם פערפאַסט גאַנץ גרויסע טראַק־טאַטען, אַן אונגעהייער גרויסע ליטעראַטור.

און ווי איבערראשט ווערען מיר, ווען מיר זעהען ירמיהו הנביא'ס ווערטער:

„כי לא דברתי את אבותיכם ולא צויתים...
על דבר עולה וזבח".

דאס הייסט: „איך האב קיינמאל ניט גערעדט מיט אייערע עלטערען און איך האב זיי ניט בעפוילען וועגען קרבנות".

א מערקווירדיגער קאנטראסט!

איך געדענק נאך, ווען איך בין אלט געווען 8 יאהר און האב געלערענט ביים רבי'ן אין חדר, ווי ער האט מיך געמאטערט און געפלאגט מיט די טרוקענע דינים פון א „קרבן חטאת" און אן „עולה", וועלכע געהערט צו די כהנים און מיט וועלכע מיין יונגער מח'ל און קליין הערצעלע האבען ניט שטארק סימפאטיזירט. א ווילדע ביינקעניש האב איך און מיינע חברים'לאך בעקומען נאך די שעהנע פאנטאסטישע און ערהאבענע וויכטערדיגע סדרות פון בראשית און שמות, זעהר טרוקען און ניט אינטערעסאנט איז געווען ביי אונז לערנען א גאנצען טאג חומש מיט רש"י וועגען קרבנות. מיט אונגעדולד האבען מיר געצעהלט די מינוטען, ווען עס וועט ווערען 4 א זייגער נאך האלבען טאג, און מיר וועלען צומאכען די חומשים און נעהמען לערנען נביאים. ווי טראפענס טהוי אויף בלומען און ראזען, ווען זיי ווערען פערדארט און פערוועלקט פון די

שטראהלען פון דער זון, אזוי האָבען געווירקט אויף אונז די רייד פון די נביאים נאָך דעם טרוקענעם למוד.

צופעליגערווייזע האָבען מיר געלערענט אין דער זעלבער וואָך פון „ויקרא" דעם קאַפּיטעל ז' אין ירמיה.

שטעלט אייך פאָר, וואָס פיר א ווירקונג עס האָט אויף אונז געמאַכט דיזער פסוק פון ירמיה; מיר האָבען מיט אונזערע קליינע אויגעלאַך אָנגעקוקט דעם רבי'ן מיט פערוואונדערונג, און אויף אונזערע ליפּעלאַך איז געלעגען די פראגע:

„רבי, וואָס איז דאָס? איהר הערט, וואָס ירמיה זאָגט: „גאָט האָט גאָר ניט געהייסען אונזערע עלטערען צו ברייננגען קרבנות. צוליעב וואָס־זשע האָט איהר, רבי, אונז א גאַנצען טאָג געלערענט אָט די דאָזיגע טרוקענע דינים וועגען אָקסען און שעפּסען? וואָס איז דאָס? וואו איז דער אמת: אין חומש אָדער אין ירמיה?".

דער רבי איז געבליעבען זיצען אביסעל צוטומעלט אָהן ווערטער, ער האָט זיך שטארק פערקלערט, נאכהער האָט ער אונז געענטפערט: „איהר זייט נאָך קליין און יונג, איהר טאָרט ניט פרעגען קיין קשיות, אז איהר וועט עלטער ווערען וועט איהר אלעס וויסען".

מיר האָבען געשוויעגען און געוואַרט ביז מיר וועלען עלטער ווערען.

איך בין עלטער געוואָרען, איך האָב נאָך מעהר שטודירט די נביאים, און מיין פראַגע איז נאָך שטאַרקער געוואָרען.

איך האָב מיר פאַנטאַזירט: איך בין אין ירושלים ערב אַ יום־טוב; איך שטעה אויף דעם באַרג ציון; דער בית־המקדש גלאַנצט פאַר מיינע אויגען אין זיין פולען פראַכט און גלאַנץ; די גאַסען זיינען פול מיט די „עולי־רגל", די קאָונטרי־לייט, וועלכע קומען פייערען דעם יום־טוב אין ירושלים; גאַנצע סטאַדעס אָקסען און רינדער, טשערעדעס באַראַנעס און שעפסען ווערען געטריעבען פון זייערע פאַסטוכער צו דעם הר־הבית, געבראַכט פיר קרבנות אויף דעם מזבח; יעדער גוט־בעזיצער שטאָלצירט און געהט מיט אַ צופריעדענעם שמייכעל אויף זיין געזיכט, ווען ער זעהט אַז ער האָט געבראַכט מעהר עולות ווי זיין נאַכבאַר, ווי מיר זיינען צופריעדען, ווען מיר זעהען היינט סכות אין שוהל צו הושענות ווי דער גביר ר' טרייטעל דער וואָכערניק געהט אַרום דער בימה הקפות און האַלט מיט שטאָלץ זיין קאַרפירער אתרוג, אָדער ווי דער גאון מלבי"ם האָט איהם גערופען דער קאַרפירער ממזר, און מיט גאוה קוקט ער אַראָפּ אויף די, וועלכע געהען נאָך איהם, און צייגט דעם אתרוג מיט אַזאַ שטאָלצע מינע ווי ער זאָל זאָגען: „זעהט, איהר מעגט זיך שעהמען, מיין אתרוג איז מעהר מהודר פון אַלע אייערע אתרוגים".

מאסען, מאסען ציהען זיך מיט זייערע מענגעם אקסען, רינדער און שעפעלאך צו דעם הר־הבית, אויף וועלכען די כהנים זיינען געשטאנען מקבל־פנים צו זיין די אנקומענדע.

אן דער שפיצע פון דער מחנה כהנים שטעהט דער אלטער כהן און נביא, דער גרויסער אידישער פאטריאט און אונשטערבליכער מקונן ירמיהו בן חלקיהו פון דער שטאדט ענתות און בעטראכט די אנ־קומענדע עולי־רגל מיט זייערע מענגעם קרבנות. מיט זיין טיעפען פסיכאלאגישען בליק קוקט ער אריין טיעף, טיעף אין זייערע נשמות און זעהט, ווי די מענשען זיי־נען פערווירט און דום צו מיינען, אז מיט זייערע קרבנות שטעלען זיי גאט צופריעדען, און ווי באלד גאט איז שוין צופריעדען מיט זיי, וואס קימערט זיי דאן די מענשען? וואס אהרט זיי פיר די ארימע לייט, וואס ליידען הונגער און ווילטען זיך מחיה־זיין, ווען זיי וואלטען בעקומען א קליינעם טהייל פון די רינדער מיט די שאף, וואס זיי פערברענען אויף דעם מזבח?

דיזער געדאנק האט ערמונטערט דעם פראפעט. מיט שטאלץ האט ער אויפגעהויבען זיין ווייסען קאפ מיט דער שעהנער, לאנגער, זילבערנער בארד, און מיט א דונער־שטימע האט ער אויסגעשריען צום פאלק:

„כה אמר ד' צבאות אלהי ישראל עולותיכם ספו על זבחיכם ואכלו בשר!".

אזוי האט גאט צבאות געזאגט, דער גאט פון

ישראל, נעהמט אייערע עולות, וועלכע איהר ווילט פערברענגען אויף דעם מזבח, און מאכט פון זיי שלמים, דאן וועט איהר און די אָרימע ברידער אייערע עסען פלייש. און ערקלעהרט זיי ווייטער אָפען, אז גאָט האָט קיינמאָל ניט פערלאַנגט קרבנות, און די הויפּט פּרינ־ציפּען פון יודענטהום זיינען בלויז צו טהאָן גוטעס פיר דער מענשהייט.

אָבער די פראַגע בלייבט דאָך וועגען דעם קאָנט־ראַסט פון ירמיה דעם נביא און כהן צו תורת כהנים דעם גאַנצען חומש „ויקרא״, וועלכער ענטהאַלט אין זיך נור די דינים פון קרבנות.

דיזע שווערע פראַגע האָט פערענטפערט דער גרויסער געטליכער אידישער פילאָזאָף ר׳ משה בן מימון (רמב״ם) אין זיין אונשטערבליכען ספר ״מורה נבוכים״ אין דעם צוויי און דרייסיגסטען פרק אין דעם דריטען טהייל.

דאָרט ערקלעהרט ער, אז דער גאַנצער ענין פון קרבנות ליגט אין דעם איין פסוק:

„לוא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים
אשר הם זונים אחריהם״ (ויקרא י״ז ז׳).

דאָס הייסט, גאָט האָט ערקלעהרט משה׳ן, אז דער גאַנצער טעם פון די קרבנות איז אום דאָס פאָלק זאָל מעהר ניט ברייגגען קיין קרבנות צו די אָבגעטער אָדער צו די טייוואָלים, צו וועלכע זיי זיינען געווען איינגעוואָהנט נאָך אין מצרים. אייגענטליך איז אָבער

ריכטיג ווי ירמיה האָט אונז געלערענט, אַז גאָט האָט קיינמאָל ניט געדאַרפט פון אונז אָפּפער.

אויב אַזוי, טאָ, וואָרום האָט גאָט גלייך ניט בעפוילען, אַז קרבנות זאָלען בכלל ניט געבראַכט ווערען? פרעגט דער רמב"ם אליין.

אויף דיזער פראַגע ענטפערט דער רמב"ם מיט נאָך אַ פראַגע: „מדוע לא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים?", וואָרום האָט גאָט די אידען ניט געפיהרט פון מצרים נאָך ארץ ישראל מיט דעם נאָהענטען וועג דורך דעם לאַנד פון די פלשתים?

„כי קרוב הוא כי אמר אלהים פן ינחם העם בראותם מלחמה ושבו מצרימה", ווייל עס איז זעהר נאָהענט וואָלטען זיי זיך קענען אומקעהרען צוריק נאָך מצרים אין אַ מלחמה־צייט, דאַריבער האָט ער זיי געפיהרט דורך אַ ווייטען וועג, — ערקלעהרט אונז די תורה דעם תירוץ אויף דער לעצטער פראַגע.

יעצט בלייבט דאָך די פראַגע: וואָרום האָט גאָט גלייך ניט געשטאַרקט זייערע הערצער, אַז זיי זאָלען גאָר ניט דענקען וועגען מצרים? נור די וואָרהייט איז, זאָגט דער אידישער פילאָזאָף, אַז גאָט וויל ניט מאַכען קיין רעוואָלוציאָן אין דעם מענשענס כאַראַקטער, ער לאָזט איהם זיך ענטוויקלען ביסלעכווייז נאָך דעם סיסטעם פון עוואָלוציאָן און דאַרום האָט ער זיי אָבגעהאַלטען אין דער מדבר 40 יאָהר, אום זיי זאָלען זיך ענטוויקלען פון זיך זעלבסט.

דאָס זעלבע איז מיט די קרבנות. דאָס פאָלק איז געווען ווילד, געזונקען אין זומפּ פון געצען־דיענעריי ווי די מצרים, וועלכע פלעגען ברייגנען קרבנות „לשעירים" צו די רוחות, שדים און מחבלים; ווען מען זאָל זיי פלוצלונג אָבהאַלטען פון דעם, וואָלט דאָס געקענט מאַכען אַ שרעקליכע רעוואָלוציאָן. רוהיג, ביס־לעכווייז האָט ער זיי געהייסען ברייגנען קרבנות, נור אין איין אָרט און צו זייער איינציגען גאָט, „למען לא יזבחו עוד לשעירים".

אַט אַזוי ביסלעכווייז האָבען זיי זיך ענטוויקעלט ביז די נביאים, וועלכע האָבען זיי ערקלעהרט די וואָה־רע פּרינציפּען פון יודענטהום, אז קיין קרבנות פער־לאַנגט גאָט ניט פון דעם אידען און דער גרויסער נביא דער צווייטער צו משה'ן, שמואל בן חנה, האָט דער ערשטער פּראָקלאַמירט געגען קרבנות מיט דיזע גאָל־דענע ווערטער:

„הנה שמוע מזבח טוב להקשיב מחלב אילים!".

און דער קעניגליכער דיכטער האָט געזונגען:

„זבחי אלהים רוח נשברה לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה!".

שמיני

אש זרה.

וואָס „אש־זרה״ האָט פערורזאַכט אין יודענטהום;
די טרויעריגע היסטאָרישע ענטוויקלונג פון
דעם ערשטען אריינברייגען „פרעמדעס״
פייער״ אין אידישען לאַגער.

„ויקחו בני אהרן נדב ואביהוא איש
מ ח ת ת ו ויתנו בהן אש, וישימו עליה
ק ט ר ת, ויקריבו לפני ד׳ א ש ז ר ה,
אשר ל א צ ו ה א ו ת ם. ותצא אש
מלפני ד׳ ותאכל אותם, וימותו לפני ד׳״.

„מ ח ת ת ו, איש מעצמו ולא נטלו עצה
זה מזה״. „ותאכל אותם, שרפת נשמה והגוף
קים״ (ילקוט שמעוני).

„קרבו, שאו את אחיכם מאת פני הקדש
אל מחוץ למחנה״ (ויקרא י׳).

די ערשטע הייליגע טראַגעדיע לעזען מיר אין
היינטיגער סדרה. א טראַגעדיע וועלכע ווערט פאָרגע־

שטעלט נאָך ביז היינטיגען טאָג אויף דער אידישער היסטאָרישער ביהנע: אונזערע פּייטנים האָבען אונז אָנגעזאָגט אין מחזור, אז עס איז אַ מצוה צו וויינען אויף דעם טויט פון די בני אהרן, ווען מיר לעזען דאָס אום יום־כּפּור.

און די ריהרענדע טראַגעדיע האָט זיך נאָך ניט געענדיגט, זי ווידערהאָלט זיך אין פערשיעדענע עפּאָכען פון אונזער געשיכטע.

פיער געראָטענע קינדער האָט אהרן, דער ערש־טער כהן־גדול, געהאַט; פיער בריליאַנטען זיינען זיי געווען, גאָר אין זייער פּאָטער געראָטען. נדב, אביהוא, אלעזר און איתמר האָט מען זיי גערופען. ער, דער אַל־טער כהן־גדול, האָט זיי אַלעמען אַ גוטע און אַ הייליגע ערציהונג געגעבען און ער האָט פון זיי גרויס נחת געהאַט.

פּלוצלונג האָט זיך אַן אונגליק געטראָפען, אזוי דערצעהלט אונז די תורה אין קורצע אָבער שטאַרקע ווערטער:

„און די קינדער פון אהרן׳ען האָבען גענומען יע־דער זיין פייער־פאַן, זיי האָבען אריינגעלייגט אין זיי פייער און ארויפגעשאָטען געווירץ, זיי האָבען דאָס מקריב־געווען פאר גאָט, אָבער דאָס איז געווען אַ פרעמדעס פייער, וואָס גאָט האָט ניט געאָרדערט. און אַ פייער איז ארויס פון גאָט, האָט זיי פערברענט, און זיי זיינען געשטאָרבען פאר גאָט".

„די קערפּערס זיינען גאַנץ געבליעבען, נאָר די נשמות זייערע זיינען אוועקגענומען געוואָרען".

„דער אַלטער פאָטער אהרן איז שטיל געבליעבען פון פיעל שמערץ, און משה האָט בעפוילען מען זאָל זיי גלייך אַרויסטראָגען פון דעם הייליגטהום אויסער דעם לאַגער".

דאָס פרעמדע פייער (אש זרה) האָט פעראור־זאַכט דיזע שרעקליכע טראַגעדיע אין אהרן'ס פאַמי־ליע, און עס ברייגגט צרות און אונגליק דעם אידישען פאָלק אין דער גאַנצער צייט פון זיין עקזיסטענץ עד היום הזה.

אָ, דאָס פרעמדע פייער, דאָס שרעקליכע ווילדע אש זרה! אָ, ווי גרויזאַם דו ביזט, ווען מיר בעטראַכ־טען געשיכטליך דיינע מעשים אין אונזער פיער טוי־זענד יאָהריגער געשיכטע!

באַלד ווי די אידען זיינען פון מצרים אַרויס, האָט דער ערב־רב אָנגעצונדען דאָס פרעמדע פייער, און האָט מיט גוואַלד געצוואונגען אהרן'ען אויסצוגיסען דאָס גאָלדענע קאַלב, אָדער אַ קליינעם אפּיס — אַן עגיפּטישען אָבגאָט.

אין דער אידישער רעפּובליקאַנישער עפּאָכע (תקופת השופטים) האָט געברענט דאָס ווילדע פרעמ־דע פייער אין יעדען שבט בעזונדער און האָט געבראַכט אונגליק דעם גאַנצען פאָלק, ביז עס האָט אַרויסגע־שיינט דאָס גרויסע אידישע ליכט — דער צווייטער

הייליגער פּראָפעט, אין דער פּערזאָן פון שמואל הרמתי. אָט דיזער גרויסער אונשטערבליכער נביא האָט מיט זיין מאַכט, מיט אַ גרויסען שטראָם ריינעם וואַסער, וועלכער קוועלט פון ריינעם יודענטהום, פערלאָשען דאָס פרעמדע פייער; ער האָט פעראייניגט אַלע שבטים צוזאַמען, און האָט פון זיי אַלעמען געגרינדעט דאָס פעראייניגטע פאָלק ישראל.

שפּעטער, אין דער תקופה פון די אידישע מלכים, זאָגאַר אין שלמה המלך'ס צייט, האָט זיך ווידער צופלאַקערט דאָס ווילדע און פרעמדע פייער פון די פרעמדע געטער: עשתרת, מלכים, כמוש און דער גרויסער אָבגאָט מלך. אָט אַזוי האָט די „אש זרה" געקווילעט כמעט אין דער גאַנצער "תקופת המלכים", און ווען אחז מלך יהודה האָט זיך געזעצט אויף זיין טהראָן, האָט ער צוגעשיקט צו אוריה דעם כהן אַ מאָדעל פון דעם מזבח, וואָס איז געשטאַנען אין דמשק ביי די געצענדיענער, און האָט אויסגעבויט אַזאַ אַלטאַר אויף אין ירושלים.

די נביאים האָבען זיך בעמיהט אויסצולעשען דאָס „אש זרה אשר לא צוה ד׳," אָבער זייער מיה איז געוועזן כמעט אומזיסט.

דאָס ווילדע פייער האָט פערניכטעט דעם טעמפּעל, פערוויסטעט דאָס לאַנד און פערטריעבען דאָס פאָלק נאָך בבל. און דאָרט אין גלות האָט עס זיך נאָך

שטארקער צוברענט און האט איינגעשמאלצען די זי־טען און די מנהגים פון בבל אין יודענטהום, אויף אזוי וויט, אז די אידען האבען דאס מיטגענומען צוריק נאך ארץ ישראל, ווען זיי זיינען ארויס פון בבל, ווי דער תלמוד דריקט זיך אויס אין פיעלע ערטער: „העלו אתם מבבל".

אין פרס האט דאס „אש זרה" נאך מיט מעהר קראפט און מאכט איינגעדרונגען אין דער אידישער נאציאן און האט אונז איבערגעלאזען אן אייביגע ירושה, דעם אבערגלויבען אין קמיעות, לחשים, רוחות, שדים, גלגולים און דבוקים, פון וועלכע דאס וואהרע יודענטהום האט אבסאלוט גאר ניט געוואוסט און וויל עד היום ניט וויסען.

נאך שטארקער און מעכטיגער האט זיך נאכהער צוגליהט דאס „אש זרה" אין דער גריכישער עפאכע; דער העלעניסטישער פלאם, דער צויבער פון אלימפ מיט זיינע געטער, האבען זיך ארייגעכאפט מיט זייער גאנצער ווילדער מאכט אין ארץ יהודה און האבען מיט זייער עסטעטיק (חן ויופי) געמאכט א שרעקלי־כען חורבן אין דעם אידישען עטיק (תורת המדות). אט אזוי האט דאס געברענט ביז די הייליגע העלדען, די מאקאבעער (חשמונאים) זיינען געקומען און האבען עס אויסגעלאשען.

אין מיטעלאלטער האט דער קאטוילישער פייער אנגעצונדען זיינע „קטרת" אין אידישען לאגער און

פון דעם זיינען אַרויסגעקומען די חרמות, שמתות און נזיפות מיט נדויים און קללות, פון וועלכע אוריאל אַקוסטא און ברוך שפּינאָזא זיינען געפאַלען אַלס קרבנות אויף דעם מזבח פון דעם „אש זרה לא צוה ד׳."

די פאַנטאַסטישע נאַרישע בעוועגונג פון שבתי צבי, פראַנק און ד. גל. ביז די שרעקליכע מחלוקות פון די צוויי גרויסע גאונים אייבשיץ און עמדען, אַט די אַלע אומגליקען זיינען פאַלגען פון׳ם „אש זרה".

און אין אונזער צייט איז די אַסימילאַציאָן, מיט איהרע פּרעדיגער, די יעצטיגע נדב ואביהוא׳ס, וועלכע רייכענען „קטרת" צו דער אידעע פון אַ „זאַנגעּ נאַנטע" מיסיאָן פיר די אידען צווישען די פעלקער; יעדער פון זיי אויף זיין פייער־פאַן (מחתה), זיין טעמפּעל און זיין געבעט־בוך, מיט די נאַכאַהמונגען פון פרעמדע הימנעס. אַט די חברה, וועלכע קושען די ריטער, וואָס שמייסען זיי, זיינען די מאָדערנע אַריינבריינגער פון דעם „אש זרה אשר לא צוה ד׳."

יע, עס איז אַ מצוה צו וויינען אויף די היינטיגע ווי אויף די פערציייטיגע בני־אהרן׳ס, וועלכע שטאַרבען אָפּ פאַר גאָט, פאַר׳ן יודענטהום, גייסטיג און

מאַראַליש. דאָס הייסט מיט דעם תלמודישען אויס־דרוק „שרפת נשמה והגוף קים", די קערפּערס זיינען גאַנץ, נור די נשמות ווערען פערניכטעט, אזעלכע ווע־רען היינט אויך אַרויסגעטראָגען „מן הקדש אל מחוץ למחנה", און משה'ס שטימע דונערט נאָך היינט אין גאָט'ס נאָמען:

„קרבו שאו את אחיכם מאת פני הקדש אל מחוץ למחנה".

„קומט אהער, טראָגט אַרויס אייערע פאַרברענטע ברידער פון'ם יודענטהום אויסער דעם לאַגער".

תזריע

אליהו.

„הנה אנכי שולח לכם את אליהו
הנביא לפני בא יום ד' הגדול והנורא,
והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על
אבותם" (מלאכי ג' כ"ג כ"ד).

ווער איז דאָס אליהו הנביא? האָט איהר ווען עס איז זיך געשטעלט די פראַגע? עס איז דאָך אַ מערקווירדיגע זאַך מיט דעם נביא. קיינער ווייסט ניט, ווער זיין פאָטער איז געווען, ווען ער איז געבאָרען געוואָרען, וואו האָט ער זיך ערצויגען, ווער איז געווען זיין לעהרער. קיין ספר פון נביאות ווי אַלע נביאים, האָט ער ניט איבערגעלאָזען, אויסער אייניגע ספורים וועגען איהם, וועלכע מיר האָבען אין מלכים; און דאָך איז ער דער ליעבלינג פון פאָלק געבליעבען אויף אימער און עוויג. אָהן איהם גיט זיך דער איד ניט אַ ריהר אין זיין לעבען פון וויעגעלע ביז'ן קבר. אכט און פערציג נביאים האָבען אונז אונזערע חכמים אויסגערעכענט און ניט איינער פון זיי האָט דעם מזל פון אליהו הנביא

אריינצודרינגען טיעף, טיעף אין דעם אידען'ס נשמה בפרט און אין דעם נאציאנאלען לעבען בכלל.

האט איהר ווען געהערט, אז א מענש זאל געבאַרען ווערען מיט הונדערטער יאהרען איידער ער האט געלעבט? און דער תלמוד קומט און זאגט אונז, אז פינחס, אהרן'ס איניקעל, איז דאס אליהו: „פינחס זה אליהו". פינחס, וועלכער האט געלעבט אין משה'ס צייט, איז דאס דער זעלבער אליהו, וועלכער האט געלעבט אין יהושפט מיט אחאב'ס צייט, — דאס הייסט, דער זעלבער, וועלכער האט הינגעריכטעט כזבי בת צור, די געליעבטע פון זמרי בן סלוא, האט געזעהען ווי די הינט האבען צוריסען דעם קערפער פון איזבל, די קעניגין פון יהודה. נו, וואס זאגט איהר אויף אזא לאנגען לעבען? עס איז אבער נאך ווייניג. ווען דער מזל בעגליקט א מענשען, איז גאר אהן א סוף. נאך ווייניג וואס ער האט געלעבט היבשע עטליכע הונדערט יאהר, איז ער ניט געשטארבען גלייך מיט אלע שטערבליכע, ווען ס'איז געקומען זיין צייט צו שיידען זיך מיט דער וועלט, נור א פייערדיגע קארעטע מיט פייערדיגע פערד זיינען מיט א שטורם ארונטער פון הימעל און האבען איהם ארויפגענומען א לעבעדיגען אין הימעל אריין, און ער לעבט נאך עד היום און זעהר אפט קומט ער צו אונז, ווען ער וויל אדער ווען מיר ווילען, גאר אהן אן ענדע.

און דעם איש־המופת, דעם וואונדערבארען פראַ־

פעט, האָט דאָס פאָלק אָנגענומען גאַנץ שטאַרק און לאָזט איהם ניט אָפּ אויף איין מינוט.

אויף יעדען ברית פון די מיליאָנען אידען, א משך פון דריי טויזענד יאָהר אין פערשיעדענע לענדער איבער דעם גאַנצען ערד־קוגעל, שטעלט מען אוועק דעם „כסא של אליהו זכור לטוב", אליהו הנביא'ס שטוהל, און מען האָט איהם א נאָמען געגעבען „מלאך הברית". האָט איך קיין מאָל ניט געאָהרט וואָרום זאָל מען ניט אמאָל מכבד־זיין אַן אַנדער נביא מיט דעם ערהאַבענעם כבוד? און אויב ניט קיין אַנדער נביא, האָט מען דאָך אברהם אבינו'ן אליין על פי יושר געוויס געדאַרפט מכבד־זיין מיט זיין אייגענער שמחה, וועלכע מיר רופען „בריתו של אברהם אבינו"?

פסח צום סדר, ביים הערליכען הייליגען יום־טוב פון בעפרייאונג, צו די פיער כוסות — וויטער אליהו הנביא איז דאָ. אליהו הנביא'ס כוס שיינט ארויס איבער אַלע כוסות אויפ'ן אידישען טיש, ווי א פרינץ צווישען זיינע הערליכע גענעראַלען. האָט איך קיין מאָל ניט געאָהרט די פראַגע פאַר וואָס אַלעם אליהו'ן? וואָרום ניט מכבד־זיין אמאָל אַן אַנדער נביא? איך גלויב, אַז ישעיה, פיר זיינע זעקס און זעכציג בריליאַנטענע קאַפּיטלאַך, וועלכע ער האָט אונז געלאָזען, איז נאָך ווערטה א כוס וויין... גאָט מיינער! ירמיה, דער מר נפש, וועלכער האָט פערגאָסען ים'ען טרעהרען

אויף זיין אונגליקליכען פאלק אין זיין קלאג־ליעד — „איכה", איז דאך געווים ווערטה על־פי־דין א גוטע גלאז ווייז צו פערלייכטערען א ביסעל זיין שרעקליכען צער? אט אפילו דער קליינער נביא חבקוק און זאגאר עובדיה זיינען אויך ווערטה אמאל א כוס, און אויב ניט די נביאים, וואו איז דער „אדון הנביאים", דער בעל־שמחה אליין, משה בן עמרם, אונזער בעפרייער? ווארום זאל מען קיין רעספעקט ניט האבען און שטע־לען משה'ס כוס? וואס איז דאס אלעס אליהו? אלע ברית'ן, אלע סדרים אין אלע לענדער, אין אלע צייטען ביי אלע אידען, — אלעס אליהו'ן?

דאס מוז דאך עטוואס בעדייטען!

היינט אויסער דעם ברית מיט דעם סדר, וועלכע שפיעלען אזא גרויסע ראליע אין אונזער לעבען, דער ערשטער אין פרט און דער צווייטער אין כלל, איז גאר אין קליינע געגענשטענדע. אין אלטעגליכען לעבען, איז אויך אלע אליהו און אליהו.

געדיינקט איהר ניט, ווי אין אונזערע קינדער־יאהרען האבען מיר געזונגען מיט אונזערע עלטערען אלע שבת־צו־נאכט נאך הבדלה דעם „אליהו הנביא, אליהו התשבי"? געדיינקט איהר ניט די שעהנע מעשה מיט דעם ארימען חסיד — איש חסיד היה בלי מזון ומחיה — וועלכער האט געהאט א ווייב מיט א האלב דאזען קינדער און קיין ברויט אויף א רפואה אויך ניט?

דורך וועמען איז ער, דער אָרימער חסיד, געהאָלפען געוואָרען? ניט דורך אברהם'ען, ניט דורך משה'ן, נור דורך אליהו'ן, וועלכער האָט איהם א רייכען פּאַלאַץ אין איין נאַכט אויפגעבויט!

קיין ספרי־נבואה האָט ער ניט געלאָזען, ווי אַלע פּראָפעטען, דערפאַר אָבער האָט דאָס פאָלק בעשאַפען אין זיין נאָמען הייליגע ספרים, ווי „אליהו רבה" און „אליהו זוטרא", די חכמי התלמוד האָבען זיך אויך זעהר פיעל בענוצט מיט זיינע וויזיטען פון הימעל אויף דער ערד אין פערשיעדענע צייטען צו פערשיעדענע מענשען. איין מאָל זאָגאַר האָבען זיי איהם מכבד־געַ־ווען מיט זעכציג פייערדיגע שמיץ — שתין פולסא דנורא — ווען ער, אליהו, האָט זיך ערלויבט אַ ביסעל צופיעל און האָט אויסגעזאָגט סודות צו רבי חייא'ס קינדער...

און נאָך אַלעם, צום ענדע ווען משיח וועט קומען, זאָגט אונז אָן דער לעצטער נביא מלאכי, אַז „בעפאָר אַלעם וועט גאָט שיקען אליהו הנביא'ן און ער וועט אומקעהרען דאָס הארץ פון די עלטערען צו די קינדער, און דאָס הארץ פון די קינדער צו זייערע עלטערען".

אָבערפלעכליך קומט אויס, אַז די ארבייט, וועלכע

מלאכי בעשטימט פיר אליהו'ן, איז אַבסאָלוט ניט נויד־טיג, וואו איז דאָס פאַראַן אַזעלכע עלטערען, וועלכע זאָלען ניט ליעבען זייערע קינדער, אָדער קינדער, וועל־כע זאָלען ניט עהרען זייערע עלטערען? זעהט איהר, אַז ער זאָל מאַכען דאָס די פּראַנצויזען זאָלען ליעבען די דייטשען, און די דייטשען די פראַנצויזען, אָדער די רוסען זאָלען ליעבען די יאַפּאַנעזער און די יאַפּאַנעזער די רוסען, און זיי אַלע דעם אידען — אָט אַזאַ שטיקעל אַרבייט פּאַסט פיר אליהו הנביא! — — — —

אָבער גוט בעטראַכטענדיג דאָס לעבען פון דעם וואונדערבאַרען פּראָפעט, זיינע אויפפיהרונגען, זיין אייפער פיר די וואַרהייט. זיין אויפאָפּפערען זיך און ליידען קעלט און הונגער פיר זיין אידעאַל, זיין טאַפּ־פערקייט און אַרויסטרעטען אָפען געגען דעם קעניג און די קעניגין, זיין אַרט קליידונג, אַ פעלץ מיט אַ גאַרטעל, זיין וואָהנונג אין דער העהל, היימלאָז און די עורבים (ראַבען, וואָראָנעס), וואָס האָבען איהם גע־שפּייזט, דעם קליין טייכעלע, פון וועלכען ער האָט וואַסער געטרונקען, און נאָכהער איז דאָס טייכעלע אויך אויסגעטריקענט געוואָרען, זיין הערליכען קאַמפּף געגען די טויזענדער געצענדיענער (עובדי הבעל), אונ־טער דער גרויזאַמער רעגיערונג פון אחאב און איזבל— דאָס אַלעס, זעהט איהר, האָט געגעבען רעכט דעם פאָלק בכלל און יעדען אידען בפרט אויסצוקלייבען איהם פון אַלע נביאים פיר דעם ליעבלינג, ווייל אין

איהם איז פערזאָניפיצירט די גאַנצע אידישע נאַציאָן. זיין נשמה איז דער אידישער נאַציאָנאַלער גייסט, וועלכער ארבייט, ליידט, קעמפפט, הונגערט און איז היימלאָז שוין צוויי טויזענד יאָהר; זיין שטיקעל ברויט מוז דאָס אידישע פאָלק בעקומען פון עורבים (וואָראָנעס), רויב־פויגלען, וועלכע פערפאָלגען איהם, און פערביטערען איהם זיין לעבען, און אַזוי ווי זיין פּראָפעט, פּראָטעסטירט ער געגען די געצענדיענער מיט זיין מאָטאָ: „קנא קנאתי לד׳!״.

ביי יעדען ברית, ווען דער איד אָפּפערט אויף זיין קליינעם זוהן צו דער היילינער אָפּעראַציאָן און זאָגט צו איהם: „בדמיך חיי״ — דאָס הייסט, ער מאַכט איהם פיר איין קעמפפער ביז דעם לעצטען טראָפּען בלוט טראָטצדעם, וואָס מיט דיזע אָפּעראַציאָן נעהמט ער צו ביי איהם אין פיעלע לענדער דאָס מענשליכע רעכט, צו דיזען סאָרט נאַציאָנאַלע רעליגיעזע צערעמאָניען פּאַסט ניט קיין אַנדער נביא ווי נור אליהו, וועלכען מען האָט געפרעגט: „מה לך פה, אליהו?״, דאָס הייסט: „וואָס טהוסט דו דאָ, אליהו? דו ביסט דאָך דאָ אין געפאַהר!״ — ענטפערט ער דעם זעלבען אַנטוואָרט: „קנא קנאתי לד׳!״.

אין דער הייליגער נאַציאָנאַלער סדר־נאַכט, ווען אונזערע עלטערען אין שפּאַניען אין דער מיטעלאַלטער, פּלעגען אָבריכטען דעם סדר אין די העהלען און קע־

לערס, און די געפאהר איז געווען שרעקליך, אז די שווארצע מאסקעס פון די אינקוויזיטאָרען זאָלען זיי ניט פערפאָלגען און אוועקשלעפען צו דעם אויטאָ־דע־פע, ווי עס האָט פיעלע מאָל פאסירט, אין אזעלכע הייליגע נאַציאָנאַלע מאָמענטען פון אייפער און אויפ־אָפּפערונג קען קיין אנדער נביא ניט איינגעלאדען ווע־רען אויסער „אליהו התשבי" מיט זיין מאָטאָ: „קנא קנאתי לד'!".

אָט דאָס איז דער סוד פון „כסא של אליהו" און „כוסו של אליהו"!

אזא גייסט קען ניט שטארבען. ער לעבט אייביג אין פאָלק און פיר'ן פאָלק. ער איז בלויז פון דער ערד — זיין לאנד — אָבגעריסען געוואָרען און איז צום הימעל ארויף, אָבער ווען עס קומט א קריטישער, ערנ־סטער מאָמענט פיר'ן כלל ווי פיר'ן פרט, דאן קומט ער, דער גייסט, מיט זיין אייפער און טאפּפערקייט און טהוט זיין ארבייט.

אין אונזער דור, ווען די רעליגיעזע געפיהלען זייי־נען אָבגעקיהלט געוואָרען, און די קינדער האָבען זיך פון זייערע עלטערען דערווייטערט, דאן האָט בעשטימט

דער לעצטער נביא מלאכי די ארבייט פיר אליהו'ן, דאס הייסט אויף דער היינטיגער שפראך: „אליהויז־מוס". דער נאציאנאלער גייסט מיט די ציוניסטישע טהעטיגקייט איז „משיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם"; ער בינט צוזאמען די אלטע על־טערען מיט די יונגע קינדער און, ווי אליהו האט גע־נומען דעם טויטען זוהן פון דער אלמנה און האט איהם אויפגעלעבט און דערלאנגט צו זיין מוטער, אויסשריי־ענדיג: „ראי חי בנך!" — זעה דיין זוהן לעבט!— אזוי וועט זיין גייסט, וואס לעבט אייביג, בעלעבען דעם פאלק ישראל און איהם איבערגעבענדיג צו דער אלמנה „ציון" וועט ער אויסרופען: „זעה, דיין זוהן לעבט!".

מצורע

די גרעסטע נגע אויף דער מענשהייט איז די מלחמה־פעסט, וועלכע קען בלויז געהיילט ווערען דורך ישראל־סבא'ס ערהאבענע לעהרען און איי־ביגע מאראלישע פרינציפען.

„נגע צרעת כי תהיה באדם והובא אל הכהן" (ויקרא י"ג ט').

צוויי טויזענד יאהר זיינען שוין באלד אריבער זייט די רוימער האבען אונזער לאנד פערניכטעט, דעם טעמפעל פערברענט און דאס פאלק פערשקלאפט און צושפרייט איבער דעם גאנצען ערד־באל, אונזער נאציאנאלען שטאלץ צובראכען און אונזערע פאליטישע הימלען פערוואלקענט און פערפינסטערט. אלעס, אלעס האבען זיי פון אונז צוגענומען, אבער איין זאך איז אונז פערבליעבען, וואס ניט קוקענדיג אויף זייער ריעזיגער מאכט און קראפט, האבען זיי ניט געקענט אוועקנעהמען עד היום! און דאס איז דער קליינער־

גרויסער ספר תנ"ך! די ביבעל איז אונזערע לכל־
הדעות. זאָגאר לויט נאָך דער מיינונג פון די ראדיקאלע
ראציאָנאליסטען, וועלכע האָבען די ביבעל געשניטען
אויף שטיקער און געגעבען צו יעדער שטיק אַן אנדער
צייט נאָך דער איינשטימונג פון דער כראָנאָלאָגיע און
דער פילאָלאָגיע; דאָך, נאָך זייער שאַרפער קריטיק,
בלייבט די ביבעל אלץ אונזערע, און קיין נאציאָן אין
דער וועלט קען ניט האָבען א פאָדערונג אויף דעם מינ־
דעסטען פון די אלע פיער און צוואַנציג ברילִיאַנטענע
היילִיגע ביכער, וואָס זיינען פערזיעגעלט אונטער דעם
נאָמען „תנ"ך", תורה, נביאים, כתובים, מיר האָבען
דאָס פראָדוצירט; די נביאים זיינען אונזערע קינדער,
און זייערע נביאות זיינען ישראל־סבא'ס אידעאלען,
און ניט קיינעמס!

* * *

דער אַלטער ישראל איז דער ערשטער, וועלכער
האָט פראָקלאַמירט פרייהייט אין דער פינסטערער,
פערשקלאַפטער צייט, ווען די מענשהייט איז געווען
געשמידט אין קייטען פון אונטערדריקונג און יאָך;
דער אַלטער וואַנדערער איז געווען דער ערשטער, וואָס
האָט אָפען ארויסגערופען ליעבע פון איין מענשען צו
דעם צווייטען אין די געטליכע ווערטער פון „ואהבת
לרעך כמוך"! ער האָט געלייגט דעם אבן־פנה, דעם
ווינקעל־שטיין, אונטער דעם גרויסען הערליכען טעמ־

פעל פון ציוויליזאציאן, קולטור און מאראל, און אין זיין פיער טויזענד יאהריגער עקזיסטענץ, נאך אלע זיינע וואנדערונגען, פערפאלגונגען, צרות, האס און לייד, שטעהט ער פעסט אויף זיין היילינגען פאסטען צו זיין דער איינציגער פאקעל-טרעגער פיר דער גאנ־צער וועלט.

כשר און עהרליך האט ער פערדיענט זיין נאמען: „ממלכת כהנים וגוי קדוש" — „א קעניגרייך פון פריסטער און א הייליגע נאציאן", ווייל מיר זיינען די פאטערס פון דער ביבעל, די פראדוצירער פון ריינער רעליגיאן און די גרינדער פון דער ערהאבענער גאט'ס לעהרע.

„נגע צרעת כי תהיה באדם והובא אל הכהן".

„ווען אן אנשטעקענדע קראנקהייט איז דא אין דער מענשהייט, דאן מוז דאס צו דעם כהן — צו ישראל־סבא — געבראכט ווערען, ווייל נור ער קען די נגע אויסהיילען".

און די „נגע צרעת" איז נאך היינט אויך דא אין דער מענשהייט און דאס איז — די מלחמה!

צוויי טעכטער, שרעקליכע און גרויזאמע, האט מאדאם „לילית" געבוירען צו דעם הערר „סמאל" איהר מאן, דער קעניג פון אלע שדים און מחבלים: די

נגע צרעת כי תהיה באדם, די גייסטיגע „מגפה" און „מלחמה", וואָס ווי די ערשטע אזוי די צווייטע טהוען די טייוועלשע ארבייט פון פערניכטען מיליאָנען מענשען גאָר אָהן רחמנות.

דער גאַנצער ערד־באַל איז דורכגעווייקט מיט מענשליכעם בלוט און אָנגעפילט מיט די סקעלעטען פון מיליאָנען קרבנות פון דעם פערפלוכטען שוועסטער־צווילינג „מגפה" און „מלחמה".

אָ, וואָס פיר אַ שרעקליכע און שוידערהאַפטע אַנ־שטעקענדע קראַנקהייט איז די מלחמה אין דער מענש־הייט! זי איז נאָך פיעל גרויזאַמער פון אַ מגפה, חלי־רע און אַלע געפעהרליכע קראַנקהייטען. אין דער צייט, וואָס אַ מגפה ברעכט אויס אין אַ געוויסען געגענד אָדער לאַנד, אַנטלויפען די מענשען צו רעטען זיך אין אַן אַנדער לאַנד, וואו די פעסט האָט ניט קיין שליטה, און דאָרט ווערען זיי געראַטעט; ניט אזוי איז אָבער דער פאַל, ווען אַן אַנשטעקענדע קראַנקהייט — מלחמה — בעפאַלט אַ נאַציאָן אָדער נאַציאָנען, דאַן פערגיפ־טעט זי זיי מיט שנאה, קנאה, האַס און ראַבע, און ניט נאָר, וואָס זיי זוכען ניט קיין רעטונגס־אָרט, נור זיי איילען זיך אליין וואָס גיכער, וואָס שנעלער, מיט וויל־דען ענטהוזיאַזמוס און באַרבאַרישען שאָוועניזמוס צו טויטען איינער דעם צווייטען און בעקומען אליין דעם טויט.

די בעסטע, אינגסטע, שעהנסטע און קרעפטיג־סטע קינדער זייערע, קלייבען זיי אויס אין טויזענדער, און ברייגגען זיי פיר אַ קרבן צו דעם אָבגאָט אָדער דעם טייפעל „מאָרם".

"עקסטראַ! עקסטראַ! אַ קריעג־שיף איז געזונ־קען מיט איהר גאַנצע מאַנשאַפט, ביינאַהע טויזענד מאַן צוזאַמען מיט דעם אדמיראַל!".

„עקסטראַ! פינף הונדערט מאַן זיינען געפאַלען טויט און דריי הונדערט זיינען פערוואונדעט געוואָרען דאָרט ווייט, ווייט, אין טיעפען מזרח, ביי דעם יאַלו ריווער!".

אָט אַזוינע נייעס לעזען מיר נאָך היינט אין דעם צוואַנציגסטען יאָהרהונדערט גאַנץ רוהיג און געלאַסען, גאַנץ מילד און לאַנגזאַם, נאָך מיט ווייניגער רחמנות ווי מיר וואָלטען לעזען, אַז אַ פייער איז אויסגעבראָכען אירגענד וואו אין אַ טיער־גאָרטען און עס זיינען פער־ברענט געוואָרען אייניגע הונדערט טיגערס, הינט און שלאַנגען.

אָ, הימעל! ווי גרויס איז דער מענשליכער טיער־גאָרטען און ווי גרויזאַם זיינען די מענשען!

פיעלע עלטערען בעקלאָגען זייערע יונגע קינדער, וועלכע זיינען אָבגעשניטען געוואָרען פון זייער לע־בענס־בוים פאַר דער צייט; פיעלע יונגע, אומגליקליכע

עלענדע פרויען און קינדער ווערען פלוצלונג אלמנות און יתומים פון איין עקסטרא נייעס, וועלכע מיר לע־זען זיך גאנץ גלייכגילטיג. אט דיזע אומגליקליכע נפשות גיסען טרעהרען אין זייער גאנצען לעבען נאך זייערע יונגע מענער און עלטערען און קענען קיינמאל ניט געטרויסט ווערען ביז זייער לעצטען אטהעמצוג.

יא, אט דיזע נגע צרעת, דיזע אנשטעקענדע קריינק מיט דעם נאמען מלחמה קען ניט געהיילט ווערען, נור דורך דעם אלטען כהן ישראל, דורך דער ממלכת כהנים, וועמעס קינדער די אונשטערבליכע נביאים האבען פראפעצייהעט דאס גליק פיר דער מענשהייט נור אין שלום.

דער פרינץ פון די נביאים, בן־אמוץ, האט נאך מיט טויזענדער יאהר פריהער פארגעשטעלט דעם אי־דעאל פון דער מענשהייט. אז די קאזארמעס און מארי־נעס זאלען פערניכטעט ווערען. פון דעם מעטאל, וואס איז געברויכט געווארען אויף שווערדען, שפיזען און אלע כלי־משחית, זאלען געמאכט ווערען אקער־אייזענס און שנייד־מעסערס. מיט אייןווארט, ער האט אויפ־געשריעבען דעם פולען רעצעפט צו דער קראנקהייט: „לא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה", אז קיין קריעג זאל גאר ניט עקזיסטירען און דער נאמען מלחמה זאל ניט עראינערט ווערען".

די הפטורה דערצעהלט אונז זעהר א פאנטאס־טישע געשיכטע, וועלכע בעלייכט אונז דיזען ערהא־

בענעם רעיון, אז נור ישראל קען אויסהיילען די אלטע קריינק פון מלחמה:

„ו נ ע מ ן ש ר צ ב א מלך ארם היה איש גדול לפני אדוניו ונשוא פנים והאיש היה ג ב ו ר ח י ל מ צ ו ר ע". „וישלח אליו אלישע מלאך לאמר: הלך ורחצת שבע פעמים ב י ר ד ן וישב בשרך לך וטהר".

דאס הייסט: „און נעמן דער פעלד־מארשאל פון דעם קעניג פון ארם איז געווען א גרויסער מאן, אן עהרענווירדיגער מענש, נור ער איז געווען קראנק מיט צרעת, ער האט זיך געהיילט ביי פערשיעדענע דאקטוירים און זיי האבען איהם ניט געהאלפען ביז, צו־פעליגער ווייזע, איז ער געקומען צו אלישע דעם נביא פון ישראל, און ער, דער נביא, האט איהם געראטהען אז ער זאל זיך באדען אין דעם טייך ירדן. נעמן האט אזוי געטהאן און ער איז פאלקאם אויסגעהיילט געווארען".

דאס איז אין קורצען די מעשה, און ווי ריכטיג די הפטורה בעלייכט דיזען פסוק, וועלכען איך האב אויבען געשטעלט פיר א מאטא צו דיזען פארטראג: „נגע צרעת כי תהיה באדם והובא אל הכהן". נעמן, וועמעס קריינק איז געווען, וואס ער איז געווען א שר צבא, א גבור חיל, א מיליטערישער מאן, איז אויך געווען א גרויסער מענש, ער האט געפיהלט זיין קראנקהייט, האט ער זיך געווענדעט צו דעם אידישען פרא־

פעט און האָט זיך געמוזט באָדען אין ירדן, דאָס הייסט, ער האָט געמוזט שטודירען די אידישע לעהרע פון שלום ליעבע און רוהיגקייט. דאַן איז ער גייסטיג געהיילט געוואָרען.

זעהר ריכטיג, ער האָט זיך געמוזט באָדען אין ירדן, ווייל ניט די טייכען פון דמשק אמנה ופרפר, ניט די סעין פון פּאריז, די טעמזע פון לאָנדען, ניט דער רהיין, דניעפּער, וואָלגאַ און זאַגאַר דער יאַלו ריווער פון ווייטען מזרח און די מיסיסיפּי פון מערב קענען היילען די מענשען פון דער מלחמה־קריינק, נור דער ירדן אליין, אויף וועמעס ברעגעס עס איז געזעסען די נאַציאָן, וואָס האָט געטראָגען דעם נאָ־מען פון „ממלכת כהנים". דיזער אַלטער היסטאָרי־שער טייך מיט דעם אַלטען כהן׳ס לעהרע פון שלום, וועלען אויסהיילען די מענשהייט פון דער מיליטערי־שער קראַנקהייט.

און די צייט איז ניט ווייט, ווי איינער פון די בעסטע און פעהיגסטע ישראל׳ס קינדער אין אונזער דור, דער אמעריקאַנער מיניסטער און דער הויפּט־שלום־דיפּלאָמאַט פון דעם טעמפּעל פון פריעדען אין האאג, האָלאַנד, האָנ. אָסקאַר שטראוס, האָט אָפען ער־קלעהרט אין זיינער אַ רעדע, אַז גאָר אין דער נאָהענ־טער צוקונפט וועלען די מעכטע קומען צו דעם בע־שלום, אַז זיי מוזען זיך אויסקורירען פון דיזער גע־

פעהרליכער קריינק, און שלום וועט מוזען עקזיסטירען אויף דער וועלט.

נעמן האט געוואלט געבען א פרעזענט צו דעם אידישען נביא און די אלגעמיינע מיליטערישע מעכטע וועלען געבען א פרעזענט צו דעם אלטען כהן, וועלכער וועט אויסהיילען זייער **נגע**.

און דער פרעזענט וועט זיין זיין אייגענע **אלט־ניי־לאנד**, ארץ ישראל, און אויף דעם הר ציון וועט פלאטערען די אלגעמיינע שלום־פאהן און עס וועלען מקוים־ווערען בן־אמוץ׳עס ווערטער:

„והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל ד׳ אל בית אלהי יעקב ויורנו מדרכיו ונלכה באורחותיו. כי מציון תצא תורה ודבר ד׳ מירושלים״.